

T.C

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Yapı Sosyal Değişme Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**1980 SONRASI SOSYAL DEĞERLER ve SOSYAL ÇÖZÜLME:
ÖĞRETMENLER ÜZERİNE UYGULAMALI BİR ARAŞTIRMA**

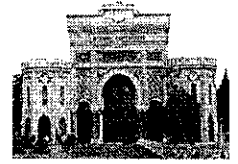
Hasan Arda Burhan

2501070674

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mustafa E. Erkal

İstanbul 2010

TEZ ONAYI

Enstitümüz **SOSYAL YAPI SOSYAL DEĞİŞME** Bilim Dalında **2501070674** numaralı **HASAN ARDA BURHAN**' ın hazırladığı **"1980 SONRASI SOSYAL DEĞERLER VE SOSYAL ÇÖZÜLME: ÖĞRETMENLER ÜZERİNE UYGULAMALI BİR ARAŞTIRMA"** konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA-TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **27.07.2010 SALI** günü saat **15.00'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezininne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
Prof.Dr.MUSTAFA E. ERKAL	Kabul	
Prof.Dr.VEYSEL BOZKURT	Kabul	
Prof.Dr.RECAİ COŞKUN	Kabul	
Prof.Dr.HAYATİ TÜFEKÇİ	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.FİLİZ BALOĞLU	Kabul	

1980 Sonrası Sosyal Değerler ve Sosyal Çözülme: Öğretmenler Üzerine

Uygulamalı Bir Araştırma

Hasan Arda Burhan

ÖZ

Sosyal çözülme özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte gelen hızlı sosyal değişme süreciyle önem kazanmış kavramlardan biridir. Üretim, teknoloji, haberleşme gibi alanlardaki hızlı değişim sürecinin yanında; 1. ve özellikle 2. Dünya Savaşı'yla beraber ülkelerin yaşadığı ağır ekonomik ve sosyal bunalımlar, toplumların temel dinamiklerini oluşturan inanç, norm ve sosyal değerlerde de değişmelere sebep olmuştur. Bu çerçevede sosyal çözülme, bir anlamda toplumu ayakta tutan inanç ve değer sistemlerinin etkinliklerinin kısmen ya da tamamen yok olduğu, yerine gelen değerler sisteminin sosyal yapı ile uyum sağlayamadığı durumu ifade etmektedir. Çok partili siyasi düzene geçiş ve sonrasında Türkiye ekonomisinin 1950'den itibaren hızla dışa açılmasıyla girilen değişim sürecinde ciddi ekonomik ve sosyal problemler de yaşanmıştır. 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan bir dizi ekonomik önlem, devam eden siyasal istikrarsızlık ve sosyal çatışma hali nedeni ile planlanan etkiyi gösterememiş ve 12 Eylül 1980'deki son askeri müdahaleyle birlikte Türk toplumu yeni bir sosyal değişme sürecinin içine girmiştir. 1980 sonrasındaki ekonomik paradigma değişimi, sosyal yapıya uygun olmayan ve kültürel boyutu ihmal edilen içeriği nedeniyle, getirdiği modele uygun değer biçimleri ve zihniyetin gelişmesine imkan vermiştir. Beri yandan küreselleşmenin sosyal boyuttaki etkileri ile birlikte toplumumuzda, gelenekli değer sistemlerinin, normların, milli kimliğe ilişkin özelliklerin yeni bir iktisat düzeni uğruna tüketilmeye çalışıldığı, anomi ve çözülmeye dair işaretlerin görüldüğü bir dönem başlamıştır. Bu çalışmada Türkiye'de sosyal yapıyı oluşturan dinamiklerin 1980 sonrası süreçteki değişiminin sosyal çözülme yönündeki etkilerini ve özellikle sosyal değerlerdeki değişimin sosyal boyutunu, sosyal çözülmeyi önlemede sahip oldukları önemli rol gereği öğretmenlerin algı düzeyinden göstermeyi amaçlamaktayız.

Sosyal yapı, sosyal değişme, sosyal çözülme, sapma, anomi, sosyal bütünleşme, küreselleşme, kültür, değer, norm çalışmadaki ana kavramlardır.

Social Values and Social Disintegration After 1980: An Applied Research On

Teachers

Hasan Arda Burhan

ABSTRACT

The concept of social disintegration has gained importance especially within the process of rapid social changes that came up with the Industrial Revolution. Along with the developments in production, technology, communication areas; the heavy economic and social crises caused by the World War I and especially II has led to changes in the basic dynamics of societies such as; beliefs, norms and social values. In this context, social disintegration expresses a situation in which beliefs and values that sustain the effectiveness of the social system, is partially or completely destroyed and the new value system is unable to comply with the social structure. After transition to the multiparty political system and the affects of rapid foreign expansion of the Turkish economy since 1950's, serious economic and social problems has also been experienced. The economic precautions that put into practice in 24th January 1980 did not turn out as planned because of the ongoing political instability and social conflict and with the military coup in 12th September 1980 Turkish society has entered into a new social change process. Because of having an incompatible content with the social structure and neglected cultural dimension; the economic paradigm shift after 1980 have led to the development of new values and mentalities related to the model it offers. Along with the effects of globalization in social dimension, attempts to consume traditional value systems, norms, national identity attributes for the sake of new economic order and signs of anomie and disintegration has started to be recognized. In this dissertation, our aim is to present the social disintegration and the post-1980 changes in dynamics that make up the social structure in Turkey and moreover, the social dimension of the changes in social values from teacher's perception, because of their significant role in avoiding social disintegration.

Social structure, social change, social disintegration, deviation, anomie, social integration, globalization, culture, values, norms are the main concepts in the study.

ÖNSÖZ

Sosyal yapıyı oluşturan maddi ve manevi kültür unsurlarının zaman içerisindeki değişimi, birey ve grupların duygu, düşünce ve davranışlarına yansiyarak sosyal sistem içindeki ilişkilerin niteliğinin ve içeriğinin de değişmesine neden olmaktadır. Sosyal çözülme, aynı zamanda bir sosyal değişme süreci olarak incelenebilmekte iken; her sosyal değişmeyi sosyal çözülme olarak ele almak hatalı olacaktır. Buna göre, sosyal yapıdaki gözlenebilen değişimleri ifade eden sosyal değişme kavramının sosyal çözülme ile ilişkilendirilebilmesi için, sosyal sistemdeki denge halinden uzaklaşmanın; -kurumların fonksiyonlarını yitirmeye başlaması, birey ve gruplar arası ilişkilerde kopukluklar gibi- söz konusu olması gerekir. 1980 sonrası süreçte Türk toplumuna aşılınmaya çalışılan kültürel boyutu ihmal edilmiş liberal ideoloji ile değer yargıları buna uygun olarak değişmiş yeni bir insan tipi yaratarak toplumun yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır. Küreselleşmenin toplumlar üzerinde uluslar arası sermayenin ekonomik, kültürel ve ideolojik egemenliğini kurma çabası çerçevesinde toplumlara has kültür öğelerine, değerlere, alışkanlık ve yaşam biçimlerine müdahale eden etkileri, Türkiye’de geleneksel kültürün hücumlara hedef olduğu, Batı’dan ithal edilenin ise ancak gerekli içerikten yoksun biçimde uygulanabildiği bir kültürsüzleşme ortamı yaratarak, ekonomik ve sosyal dengesizliğin toplumun değer yargılarına yansımaya neden olmuştur. Teori ve alan araştırmasına dayanan çalışmamız, 1980 sonrası sosyal değişme ortamında sosyal değerlerdeki değişmelerin sosyal çözülmeye yönelik sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Ayrıca sosyal çözülmeyi engelleyici faktörlerden eğitimin toplumun değer yargılarının, davranışsal beklentilerinin yeni kuşaklara planlı ve programlı bir şekilde aktarılmasında, sosyal benzeşikliği ve geleneksel yaşam biçiminin önemli öğelerinin kalıcılığının sağlanmasında, gelişmeye açık bir yurttaşlık bilincinin kazanılmasında oynadığı rol göz önünde bulundurularak; öğretmenlerin değerlere ilişkin tutumları ve sosyal çözülmeye ilişkin algılarının durumu ve bu algının, özellikle 1980 yılı ve sonrasındaki sosyal değişmelere odaklanması nedeniyle, yaş gruplarına göre değişip değişmediği de izah edilmeye çalışılmıştır. 1980 öncesinden sonrasına, etkin sosyal değişme süreçleri yaşayan Türkiye’de yaş grupları arasında görüş ve algı farklılıklarının olabileceği düşünülerek öğretmenlerin bahsi geçen sosyal değişmelerin sonuçlarına ilişkin algısını ortaya koyabilmek ve söz

konusu algının yaşı gruplarına göre değişiklik gösterip göstermediğini belirleyebilmek için -1980 öncesi ve sonrasındaki değişmelere tanık olmuş ya da en azından değerlendirebilir durumda olmaları açısından- 40 yaş üzeri öğretmenlerden oluşan bir örneklem tespit edilmiş, sosyal değerlerdeki değişmelerle birlikte öğretmenlerin sosyal çözülme algısı bu suretle belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmaya başlamadan önce konunun belirlenmesinde ve çalışma süreci içinde bilgisi, tavsiyeleri ve yönlendirmeleriyle yoluma ışık tutan değerli hocam Prof. Dr. Mustafa E. Erkal'a, özellikle araştırma sürecinde kıymetli vaktini her ihtiyacım olduğunda benimle paylaşmaktan geri kalmayan, geniş bilgi dağarcığı ve pozitif yaklaşımı ile bu yolda kendisini her daim örnek alacağım sevgili hocam Prof. Dr. Veysel Bozkurt'a, ders dönemimde düşüncelerimi, öğrendiklerimi aktarma heyecanımı benimle paylaşan, hatalarımı görmemi sağlayan hocalarım Yard. Doç. Dr. Filiz ve Burhan Baloğlu'na, alan araştırması sürecindeki ilgi ve katılımları ile kendilerine duyduğum saygıyı perçinleyen öğretmenlerimize, her zaman destek, sevgi ve ilgilerini hissettiren, onlarsız hayatın bir anlamı olmayacağını bildiğim Nevin, Muhsin, Sacide Damla ve Mustafa Nail Burhan'la Nursen Mutlu'ya teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT).....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. SOSYAL YAPI ve SOSYAL DEĞİŞME, SOSYAL ÇÖZÜLME, SOSYAL BÜTÜNLEŞME.....	5
1.1. Sosyal Yapı - Sosyal Değişme İlişkisi ve Sosyal Değişme Kavramı.....	5
1.2. Sosyal Çözülme.....	11
1.2.1. Sosyal Çözülme Kavramı.....	11
1.2.2. Sosyal Çözülme Türleri.....	13
1.3. Sosyal Bütünleşme.....	19
1.3.1. Sosyal Bütünleşme Kavramı.....	19
1.3.2. Sosyal Bütünleşme Türleri.....	24
1.3.3. Sosyal Bütünleşme - Sosyal Bütünleştirme Farkı.....	29
2. KÜLTÜR, SOSYAL DEĞERLER ve NORMLAR.....	32
2.1. Genel Olarak Kültür Kavramı.....	32
2.1.1. Milli Kültür Kavramı.....	34
2.1.2. Modern Kültür Kavramı.....	37
2.1.3. Sosyalleşme ve Kültür - Kişilik İlişkisi.....	43
2.2. Sosyal Değerler ve Normlar.....	45
2.2.1. Sosyal Değerler.....	45
2.2.2. Normlar.....	47
2.2.3. Sapma ve Anomi.....	52
3. 1980 SONRASI SOSYAL DEĞERLERDEKİ DEĞİŞMELER ve SOSYAL ÇÖZÜLME.....	55
3.1. 1980 Öncesi Gelişmelere İlişkin Genel Bilgiler.....	55
3.2. Genel Olarak Türk Kültür ve Değerlerinin Unsurları.....	65

3.3. 1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Değişme ve Sosyal Çözölme.....	68
3.3.1. 1980 Sonrası Ekonomik Model Değişiminin Sosyal Değerler Çerçevesinde Sonuçlarına İlişkin Genel Bilgiler.....	73
3.3.2. 1980 Sonrası Sosyal Değerler ve Sosyal Çözölme Süreci.....	85

4. 1980 SONRASI SOSYAL DEĞERLER ve SOSYAL ÇÖZÜLME: ÖĞRETMENLER ÜZERİNE UYGULAMALI BİR

ARAŞTIRMA.....	107
4.1. Araştırmanın Kapsamı, Amacı ve Varsayımları.....	107
4.2. Araştırmanın Yöntemi, Evren ve Örneklemi.....	111
4.3. Verilerin Elde Edilmesi ve Anket Formunun Oluşturulması.....	112
4.4. Araştırmada Kullanılan Test İstatistikleri ve Verilerin Çözölmesi.....	112
4.5. Araştırmanın Bulguları.....	113
4.5.1. Örneklemin Demografik Yapısı ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	113
4.5.1.1. Örneklemin Demografik Yapısı.....	113
4.5.1.1.1. Cinsiyet.....	113
4.5.1.1.2. Yaş Grupları.....	113
4.5.1.1.3. Medeni Durum.....	114
4.5.1.2. Örneklemin Sosyo - Ekonomik Özellikleri.....	114
4.5.1.2.1. Doğum Yeri.....	114
4.5.1.2.2. Şehirde Yaşama Süresi.....	115
4.5.1.2.3. Konut Türü.....	115
4.5.1.2.4. Aylık Gelir Durumu.....	116
4.5.1.2.5. Aylık Hane Gelir Durumu.....	116
4.5.2. Örneklemin Öğretmenlik Mesleğine Göre Özellikleri.....	117
4.5.2.1. Öğretmenliğe Başlanan Dönem.....	117
4.5.2.2. Öğretmenliğe Devam Edip Etmeme Durumu.....	118

4.5.2.3. Öğretmenliğin Yapıldığı Kurum.....	118
4.5.3. Sosyal Değerlerdeki Değişmeler ve Sosyal Çözülme: Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Bulgular.....	118
4.5.3.1. Sosyal Çözülme Türlerine Göre Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Faktör Dağılım ve Yüklemeleri.....	119
4.5.3.1.1. Bireyle Kurumlar Arası Çözülmede Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Faktör Dağılım ve Yüklemeleri.....	119
4.5.3.1.2. Bireyler Arası Çözülmede Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Faktör Dağılım ve Yüklemeleri.....	126
4.5.3.1.3. Bireyle Grup Arası Çözülmede Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Faktör Dağılım ve Yüklemeleri.....	133
4.5.3.2. Zaman Değişkenine Göre Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Varsayımlar ve Değerlendirme Sonuçları.....	137
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	154
EK	165

Tablolar Listesi

Tablo1: Şehir-Köy Nüfus Oranı.....	87
Tablo2: Boşanma Sebepleri.....	91
Tablo3: Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	113
Tablo4: Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı.....	114
Tablo5: Örneklemin Medeni Duruma Göre Dağılımı.....	114
Tablo 6: Örneklemin Doğum Yerine Göre Dağılımı.....	115
Tablo 7: Örneklemin Şehirde Yaşam Süresine Göre Dağılımı.....	115
Tablo8: Örneklemin Oturduğu Konut Türüne Göre Dağılımı.....	116
Tablo9: Örneklemin Gelir Durumuna Göre Dağılımı.....	116
Tablo10: Örneklemin Hane Gelir Durumuna Göre Dağılımı.....	117
Tablo11: Örneklemin Öğretmenliğe Başlanan Döneme Göre Dağılımı.....	117
Tablo12: Örneklemin Öğretmenliğe Devam Edip Etmeme Durumu.....	118
Tablo13: Örneklemin Öğretmenlik Yaptığı Kurum Türü.....	118
Tablo14: Aile ve Evlilik Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	120
Tablo15: Aile ve Evlilik Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	121
Tablo16: Medya ve İletişim Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	122
Tablo17: Manevi Kültür Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	124
Tablo18: Fırsatçılık/Yolsuzluk Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	125
Tablo19: Dürüstlük/Çalışkanlık Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	126
Tablo20: Çıkarıcılık/Kendine Dönüklük Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı ..	127
Tablo21: Paylaşım/Empati Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	128
Tablo22: Mesafe/Özgürlük Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	128
Tablo23: Yakınlar/Yakın İlişkiler Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	129
Tablo24: Yakınlar/Yakın İlişkiler Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	130
Tablo25: Ayrımcılık/Hoşnutsuzluk Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	131
Tablo26: Güvensizlik Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	132
Tablo27: Komşularla İlişki Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	133
Tablo28: Savaş/Şiddet Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı	133
Tablo29: Aidiyet/Milli Kimlik Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı	134

Tablo30: Aidiyet/Milli Kimlik Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	135
Tablo31: Gelecek Algısı Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	136
Tablo32: Siyasi Duruş Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı.....	137
Tablo33: Aile ve Evlilik Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	137
Tablo34: Medya ve İletişim Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	138
Tablo35: Fırsatçılık ve Yolsuzluk Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	139
Tablo36: Çıkarıcılık/Kendine Dönüklük Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki..	139
Tablo37: Mesafe/Özgürlük Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	140
Tablo38: Yakınlar/Yakın İlişkiler Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	141
Tablo39: Ayrımcılık/Hoşnutsuzluk Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	142
Tablo40: Güvensizlik Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	143
Tablo41: Savaş/Şiddet Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	144
Tablo42: Aidiyet/Milli Kimlik Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	144
Tablo43: Gelecek Algısı Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki.....	145

Kısaltmalar Listesi

ABD: Amerika Birleşik Devletleri
A.e, a.e: Aynı eser.
a.g.e: Adı geçen eser
Asymp. Sig: Asymptotic Significance
Bkz: Bakınız
bs: Baskı
C: Cilt
Çev: Çeviren
Der: Derleyen
df: Degree of Freedom
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
Ed: Editör
G.Ü: Gazi Üniversitesi
İ. Ü: İstanbul Üniversitesi
Ltd: Limited
N: Örneklem Hacmi
NATO: North Atlantic Treaty Organization.
No: Numara
s: Sayfa numarası
S: Sayı
Sig: Significance
SPSS: Statical Package for the Social Science
s.y: Sayfa yok
T.C: Türkiye Cumhuriyeti
TL: Türk Lirası
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
USA: United States of America
Vb: Ve benzeri
Vol: Volüm
WVS: World Values Survey

GİRİŞ

Sosyal yapı kavramı, bir anlamda toplumun bütününi oluşturan unsurları, bu unsurların aralarındaki ilişkileri ve meydana getirdikleri bütününi işleyiş dinamiklerini ifade etmektedir. En genel anlamıyla sosyal değişimin, zaman içinde bu unsurlarda meydana gelen değişimleri ifade ettiği söylenebilir. Bizatihi sosyolojinin, toplumu hareket halindeki bir bütün olarak ele almakla vazifeli olduğu görüşüne uygun olarak, özellikle günümüz çağdaş toplumlarında sosyal değişimin kurumsal, normal ve gündelik bir olgu haline geldiği ve bu noktada değişimin, artık neredeyse her toplumun temel karakteristiğini ifade eden bir kavram olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca sosyal yapıdaki değişimlerin denge ve istikrara ne yönde etki yaptığının belirlenmesi, sosyal değişimin iki kutbunu ifade eden sosyal bütünleşme ve sosyal çözülme kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. Tezimizin konusu olan sosyal çözülme, sosyal yapıdaki değişimlerin olumsuz sonuçlarına ilişkin bir durumu ifade etmektedir. Tezimizde sosyal çözülme kavramı ve sosyal çözülme türleri ile sosyal bütünleşme kavramına ve bütünleşme-bütünleştirme farkına da değinilerek sosyal değişimin bu iki kutbuna ilişkin sınırların belirlenmesine çalışılmaktadır. Beri yandan sosyal yapının manevi unsurlarını meydana getiren kültür, değer ve norm kavramları üzerinde durularak, Türkiye’de 1980 sonrası sosyal değişimlerin sosyal çözülme yönündeki etkileri, söz konusu manevi unsurlardaki farklılaşmanın özellikleri ve seyri aktarılmaya çalışılmaktadır.

Sanayi Devrimi’nin başlangıcı, Batı coğrafyasında ticari ve ekonomik ilişkiler perspektifindeki değişimin belki de en önemli halkasını oluşturmaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte kısa zamanda -ulaşım, üretim ve iletişim alanındaki teknolojik yeniliklerle beraber- ekonomik ilişkilere bakış açısı ve bu ilişkilerin niteliğinde büyük değişimler meydana gelmiştir. Sosyolojinin de modern kapitalist toplumu yaratan bu ekonomik ve siyasal devrimlerin yarattığı sosyal ve entelektüel ilgilere karşı bir yanıt olarak ortaya çıktığı söz konusu dönemde Batı toplumları yeni bir ivme kazanmıştır.

Bu yeni ivmenin sonuçlarının en genel ifadesi ile küreselleşme, temel olarak toplumları içine alan, ulus devletin sınırlarını aşarak modern dünya sistemini meydana getiren bir bağlantı ve karşılıklı bağımlılık halinin çeşitliliğini ifade etmektedir.

Küreselleşme, bir anlamda sosyal hareketlilik, finans, fikir ve düşünceler, tüketim maddeleri, kirlilik, hizmetler gibi çeşitli unsurların ulus devletlerin sınırları ötesine taşınarak bu sınırların doğasından gelen kırılma yapıyı ortaya çıkarmakta –veya kırılma yapıyı oluşturmada- ve tüm dünyayı içine alan muazzam bir karşılıklı bağımlılık ağını meydana getirmektedir. Buna suretle küreselleşmenin siyaset, ekonomi, kültür gibi kurumlara etki eden çok boyutlu toplumsal sonuçlara neden olduğu ve bu nedenle küreselleşmenin özellikle yakın dönemde, sosyal değişim dinamikleri ve sonuçlarına dair incelemelerde üzerinde en çok durulan kavramlardan biri haline geldiği söylenebilmektedir. Günümüz sosyal değişimlerinin küreselleşme yörüngesine oturtularak açıklanabilme özelliği, tezimize konu olan sosyal değişim ve sosyal çözülme ilişkisinin, ayrıca sosyal değerlerdeki değişimin sürece uygun nedensel bağlantılarının açıklanmasında fayda sağlamaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, küreselleşmenin farklı boyutlardaki etkileri nedeni ile bu olgu, ancak tezimizin sınırları dâhilinde incelenmektedir.

Beri yandan ülkemizde 1950'lerden 1980'lere kadar yaşanan ekonomik, siyasal ve sosyal istikrarsızlık, 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan ekonomik program ve bu programı destekleyerek genişleten 12 Eylül 1980 darbesi ile sonlandırılmaya çalışılmıştır. Darboğazdan çıkma amacı taşıdığı kadar, milli devletin yörüngesini farklılaştırma yönünde bir etki yaptığı da söylenebilen bu sürecin, gelir dağılımının daha da bozulması, ticari ve genel ahlakın zedelenmesi, milli menfaatin yerini grup ve cemaat menfaatlerinin alması, yolsuzlukların gündeme gelmesi gibi bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirdiği söylenebilmektedir. Sosyal yapıyı meydana getiren manevi unsurların önemi gözetilmeksizin gelişen güzel uygulanan liberal politikaların ve küreselleşmenin neredeyse dünyanın her yerinde gözlenebilen olumsuz etkilerinin sonucunda birey, grup ve kurumlar arası karşılıklı ilişkilerde, ayrıca bireylerin vicdani kararları, dünya görüşleri, davranış ve ahlaki değerlerinde meydana gelen değişimlerin sosyal çözülme yönündeki etkinliği, tezimizin sınırları çerçevesinde 1980 sonrası

Türkiye’de gözlenebilen sosyal değişmelerin ele alınmasının temel sebeplerinden biri olarak belirtilebilir.

1980 sonrası sosyal değişme ortamının etkilerini, özellikle değerler ve manevi kültür öğeleri açısından kuramsal çerçevede açıklanan sosyal çözülme türlerine göre incelemek bu suretle tezimizin ilk amacı olarak belirtilebilir. Beri yandan, sosyal çözülmenin olumsuz sonuçlarına ilişkin önerilen reçetelerde ilk sıralarda yer teşkil eden eğitimin öneminin, bizzat öğretmenlerle yapılmış bir alan araştırmasıyla vurgulanmaya çalışılması da araştırmanın diğer bir amacı olarak belirtilebilir. Bu nedenle bahsi geçen 1980 sonrası sosyal değişmelerin öğretmenlerce sosyal çözülmeyle ilişik olarak nasıl/ne yönde algılandığını ortaya konulmaya çalışılmış ve yine kuramsal çerçeveye uygun olarak öğretmenlerin sosyal çözülme algılarının yaş gruplarına göre değişip değişmediği, kısacası zaman değişkeninden etkilenip etkilenmediği de belirlenmek istenmiştir. Bu amaçlar çerçevesinde 40 yaş ve üzerindeki 342 öğretmenle 70 sorudan oluşan anket uygulaması yapılmıştır.

Tez çalışmamız, teorik (kuramsal) çerçeve ile alan araştırmasını içeren toplam 4 bölüm ile ve araştırma sonuçlarının değerlendirildiği sonuç bölümünden oluşmaktadır. İlk iki bölümde tezin konusu ilgili teorik ve kavramsal çerçeve üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde çalışmamızın zeminini oluşturan sosyal değişme, sosyal çözülme ve sosyal bütünleşme kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar içerisinde sosyal çözülme ve sosyal bütünleşme türleri ile birlikte, bütünleşme-bütünleştirme farkına da değinilmiştir. İkinci bölümde ise milli kültür, modern kültür ve sosyalleşme, kültür, kişilik ilişkisi dâhilinde kültür kavramı açıklanmış, ayrıca sosyal değer, norm ve sapma/anomi kavramları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde 1980 öncesi gelişmelere ilişkin genel bilgilerle birlikte sonraki süreçteki farklılaşmanın daha iyi anlaşılabilmesi için genel olarak Türk kültür ve değerlerine ilişkin unsurlar da ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Sosyal değişme ve sosyal çözülmenin ekonomik gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği varsayımına uygun olarak 1980 ile birlikte benimsenen ekonomik modelin sosyal değerler çerçevesinde sonuçları ortaya konulmuş, bölüme ait son kısımda sosyal değerler ve sosyal çözülme

süreci, Amiran Kurtkan Bilgiseven tarafından tanımlanan sosyal çözölme türlerine uygun bir şablon içerisinde Mustafa E. Erkal ile Orhan Türkdöğän'in konuya ilişkin yaklaşımları göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü ve son bölüm ise, öğretmenlerle yapılan saha araştırmasının ortaya konulduğu bölümdür. Bu bölümde tezin yukarıda ifade edilen iki amacına uygun olarak; çeşitli varsayım ve tablolar aracılığıyla değerlendirmeler yapılmıştır. Alan araştırması kendi içinde kısımlara ayrılmıştır: İlk kısımda, örneklemin demografik, yapısı ve sosyo-ekonomik özellikleri ortaya konulmuştur. Sonraki kısımda, örneklemin öğretmenlik mesleğine göre özellikleri, ankette yer alan kişisel bilgilerden faydalanılarak belirtilmiştir. Son kısımda ise sosyal çözölme türlerine göre öğretmenlerin sosyal çözölme algısı ile ilgili varsayımlar, faktör analizi yöntemi ile kuramsal çerçeveye uygun olarak kavramsallaştırılıp kodlanan yeni değişkenler ve bunlarla ilgili çeşitli tablolar aracılığıyla incelenmiştir. Ayrıca öğretmenlerin sosyal çözölme algılarının yaş gruplarına göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin varsayımlar, yeni değişkenlerle yaş grupları arası olası anlamlı ilişkinin sınıandığı test sonuçlarına ilişkin tablolar aracılığıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç kısmında ise, tezin teorik (kuramsal) çerçevesi ile alan araştırmasında yapılan incelemelerin sonuçları değerlendirilmiştir. 1980 sonrası sosyal değişme ortamında eğitimin sosyal çözölmeyi engelleyici etkinliğine uygun olarak öğretmenlerin sosyal çözölme algısının ne yönde olduğunu belirtme yönündeki amaçlarımıza ulaşip ulaşamadığımız, bu amaçlara yönelik olarak belirlenen varsayımların hangilerinin kabul edilip hangilerinin reddedildiği, konu bütünlüğü içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır.

1. SOSYAL YAPI ve SOSYAL DEĞİŞME, SOSYAL ÇÖZÜLME, SOSYAL BÜTÜNLEŞME

1.1. Sosyal Yapı - Sosyal Değişme İlişkisi ve Sosyal Değişme Kavramı

Sosyal yapı kavramı, birey davranışını şekillendiren, geniş ölçekte süreklilik arz eden bir arada yaşama halinin kalıcı özelliklerine vurgu yapmaktadır. Bu özelliklerin bazıları;

- müşterek roller, süreçler ve kalıplar,
- toplumun çoğunluğu için geçerlilik,
- dayanıklılık ve süreklilik,
- açık, kişiler üstü ve kolayca yerinden edilemeyen bir konum,
- yaşam koşullarına etki edebilme,¹

olarak belirtilebilir. Bu surette sosyal yapıyı bir anlamda, aralarında kurumsal olarak kontrol edilen ya da tanımlanan ilişkiler bulunan insanlar arasındaki düzenleme hali olarak ifade edebilmek mümkün olmaktadır.²

Sosyal değişme ise, sosyal gerçekliğin belirgin bir özelliği olarak, -kavramsal çıkış noktasındaki farklılıklara rağmen- her sosyal bilim teorisinin işaret ettiği bir kavramdır. Örneğin tanınmış antropolog Margaret Mead değişme olgusunu düşünce ile açıklamakta, sosyal değişmede temel etken olarak düşünceleri göstermektedir. Mead ayrıca, düşünce üreten zihinsel yapıların belli özelliklere sahip ortamlarda geliştiğini belirterek sosyal yapıya da vurgu yapmaktadır.³

Sosyal yapıyı oluşturan sosyal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kurumların zaman içerisinde değişmesi, birey ve grupların davranışlarına yansyarak sosyal ilişkilerin sosyal yapı içerisindeki yerini, geniş ölçekte de toplumlar arası ilişki ve

¹ Steven Rytina, "Social Structure," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol.VII, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 623.

² Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 1990, s. 162.

³ Mustafa Aydın, "Kültürel Süreklilik, Değişme ve Eğitim," **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 1991, s. 32.

etkileşimlerin niteliğini ve içeriğini belirlemekte ve açıklamaktadır.⁴

Sosyal değişme, birbirinden bağımsız olarak meydana gelen olaylar sonucu ortaya çıkabildiği gibi, aynı zamanda bir ya da birden fazla olayın belirli bir yön veya eğilimi açıklamayı mümkün kılan yapısal bir gelişmeye yol açmasıyla, kimi zaman da bir ilerleme ya da gelişmeye değil, bazı olumsuzluklara neden olmasıyla da meydana gelebilmektedir. Bir görüşe göre sosyal değişme, toplumun maruz kaldığı dönemsel bir durum ya da toplumu etkisi altına alan dışsal bir olaydan ziyade, toplumun doğasında var olan bir özelliktir.⁵

Sosyal değişme kavramı, 19. yüzyılın ortalarında Avrupa'yı boydan boya sarsan iki büyük dalganın -sanayileşme ve Amerikan ve Fransız devrimlerinde gelişen demokrasi ile insan hakları- açıklanması için sosyolojik analizlerde kullanılmaya başlanmıştır. Auguste Comte, sosyal dinamik teorisinde toplumların, insan bilgisindeki artış temel alınarak, tahmin edilebilir aşamalarda gelişme gösterdiğini öne sürmüştür. Herbert Spencer ise evrimsel, yapısal farklılaşmalara ve nüfus artışına dayanan bir değişme teorisi önermiştir. Karl Marx en belirgin sosyal değişmelerin doğası gereği devrimsel nitelikte olduğunu ve birbiriyle üstünlük mücadelesi yapan ekonomik sınıflar tarafından meydana getirildiğini ileri sürmüştür; Marx'a göre değişme, meta üretim kapasitesindeki ilerlemelerle harekete geçen bir durumdur.⁶

İçinde bulunduğumuz yüzyılda sosyal değişme teorileri erken dönem teorilerine tamamen üstün gelemeden çoğalmakta ve gittikçe daha karmaşık hale gelmektedir. Modern dünyada toplum asla durağan olmadığı ve bu sosyal, politik, kültürel değişmeler sıkça meydana geldiği söylenebilir. Değişme, hükümetler, kanuni ya da idari hareketler, sosyal hareketler içinde organize olmuş vatandaşlar, bir kültürden diğerine doğru hareketlenmeler (örneğin, göç) ya da teknolojinin planlanmış ya da planlanmamış sonuçları tarafından başlatılabilmektedir. Modern zamanlardaki en

⁴ Barlas Tolan, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Kalite Matbaası, 1978, s. 277-278.

⁵ Nick Crosley, "Social Change," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol.VII, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 568.

⁶ Craig Calhoun, "Social Change," **Encyclopedia of Sociology**, Vol.IV, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 2648.

dramatik bazı sosyal değişmeler ise motorlu araba, antibiyotikler, televizyon ve bilgisayarlar gibi buluşlar sebebi ile başlamıştır. Değişme aynı zamanda kuraklık, kıtlık ve ekonomik veya politik avantajlardaki yön değiştirmeler gibi çevresel faktörlerin etkisi ile de meydana gelebilmektedir.⁷ Bu nedenle günümüz sosyal değişme teorileri, fenomenleri kısa ve uzun dönemli, dar ve geniş boyutlu olarak küresel toplumdan aileye kadar geniş bir ölçekte değerlendirmektedir. Sosyologlar ayrıca **normlar, değerler, davranışlar, kültürel anlamlar** ve sosyal ilişkileri etkileyen değişmelerle de ilgilenmektedir. Buna göre sosyal değişme kavramının, yalın haliyle toplumun yapısında izlenebilen değişmeyi ifade ettiği söylenebilmektedir.⁸

Ayrıca sosyal değişme, sosyal ilişkilerin ve bu ilişkileri belirleyen kurumların değişmesi olarak da ifade edilebilir.⁹ Örneğin Pareto, sosyal değişmenin grupların siyasal iktidar için aralarında yaptıkları mücadeleler sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁰ Ginsberg ise sosyal değişmeyi, sosyal yapıdaki değişme, yani toplumun büyüklüğünde, parçaları arasındaki kompozisyon ya da dengede veya örgütlenme şeklinde meydana gelen farklılaşma olarak tanımlarken Boskoff, belli sosyal sistemlerin yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen önemli değişmeler olarak açıklamaktadır.¹¹

Daniel Bell, **Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri** isimli çalışmasında değişmeyi daha belirgin kavramlarla açıklamış, modern dünyadaki değişmenin birbirinden farklı prensiplerle çalışan ve ayrı amaçlar güden şu üç alan arasındaki gerilimden kaynaklandığını belirtmiştir; tekno-ekonomik yapı (bilim, endüstri ve ekonomi), politik sistem ve kültür.

⁷ Gordon Marshall, John Scott, "Change, Social Change," **Oxford Dictionary Of Sociology**, Oxford University Press, 2005, s. 62-63.

⁸ Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 242.

⁹ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1981, s. 53.

¹⁰ İsmail Doğan, **Sosyoloji**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1996, s. 288.

¹¹ Kongar, **a.g.e.**, s. 52.

19. yüzyıl teorisyenleri değişmeyi, toplumun tüm cephelerinin birlikte değiştiği homojen ve bütün bir süreç olarak görmekteydi. Bell'in de modeline göre ise değişme çoğunlukla düzensiz ve kısmi olarak meydana gelmektedir.¹² Mills'e göre sosyal değişmelerin oluşumunda bireylerin rolü yanında, maddi etkenlerle fikirlerin göreceli etkileri de bulunmaktadır. Ginsberg ise sosyal değişme nedenleri olarak şunları belirtmektedir;

- Bireylerin bilinçli istek ve kararları,
- Değişik şartlardan etkilenen bireysel eylemler,
- Yapısal değişmeler ve baskı altına almalar,
- Dış etkiler (kültürel temaslar)
- Değişik kaynaklardan gelen unsurların belli bir noktada iç içe girmeleri veya birbirilerini etkilemeleri,
- Rastlantı sebebiyle meydana gelen oluşumlar,
- Topumlarda ortak bir amacın ortaya çıkması...¹³

Amiran Kurtkan Bilgiseven ise genel olarak hemen her çağda ve her ülkede sosyal değişimin, dört faktörün etkisi altında ortaya çıktığını belirtmiştir: Bunlar; **fiziki çevre, biyolojik şartlar, teknolojik düzen ve kültür faktörüdür.**¹⁴

Özellikle evrimsel teoride, sıklıkla evrim benzeri bir süreç izlediğini belirtilen sosyal yapı ile daha geniş anlamda sosyal ve/veya doğal çevre şartları arasındaki etkileşime değinilmektedir. Değişen çevre, bu yapı içinde hızla çoğalan kalıpları da seçmektedir.¹⁵ Beri yandan **fiziki çevre şartlarında** meydana gelen değişmelerin toplumun sosyal bakımdan negatif bir değişmeye maruz kalmasında da rol oynadığı bilinmekle birlikte her türlü fiziki şartın, insanların onlara hükmetmesi, onları kullanması nispetinde önemli olduğu da açıktır. Zira insan unsuru, fiziki çevreye hâkim olabildiği sürece yeni medeniyetler meydana getirebilmektedir.¹⁶ Ayrıca

¹² Daniel Bell, **The Cultural Contradictions Of Capitalism**, New York, Basic Book Inc Publishers, 1976, s. 30.

¹³ Orhan Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözümle**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 109.

¹⁴ Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Genel Sosyoloji**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 278.

¹⁵ Nick Crosley., **a.g.e.**, s. 568

¹⁶ Erkal, **a.g.e.**, s. 257.

Sorokin'in de belirttiği üzere, fiziki çevre insan toplulukları üzerinde etkili oluyorsa da, fiziki şartlar aynı olmasına rağmen, sosyal şartlar değişebilmektedir.¹⁷

Fiziki çevrenin dışında **biyolojik şartlar** da sosyal değişmeye etki etmekle birlikte sadece biyolojik şartlarla kastedilen fert ve ferdin soy, ırk özelliklerine göre yapılacak bir sosyal değişme tanımı tek başına yeterli olmayacaktır.¹⁸ Soy ve ırk özellikleriyle birlikte ferdi çevreleyen ve saran sosyal çevre de fert üzerinde etkili olduğuna göre biyolojik şartların sadece etki yaratıcı bir fonksiyona sahip olmayıp aynı zamanda etki altında kalma özelliği gösterdiği söylenebilir.¹⁹

Teknolojik düzen sosyal değişmenin doğrudan doğruya insan tarafından yaratılan yönünü teşkil etmektedir. Üretim ve mülkiyet alanındaki değişmelerin yanı sıra, şehirleşme, tabakalaşma ve ihtisaslaşma gibi daha birçok sosyal değişmelerin temelinde yer alan bir faktör olarak kabul edilmekte hatta -her ne kadar eksik olsa da- örneğin Durkheim, sosyal değişmenin temelinde teknolojiyi esas neden olarak görmektedir.²⁰

Söz konusu eksiklik ise, sosyal değişmeye etki eden son faktör olan **kültür faktörü** ile tamamlanmaktadır. Zira teknik, belirli bir kültürün ürünüdür ve tekniği yaratan kültürü göz önüne almadan teknolojiyi bağımsız düşünmek yanlış olacaktır.²¹ Örneğin birçok sosyal değişme teorisinin süreç ve dönemlere vurgu yapmasına karşın Foucault, 'Bilgi Arkeolojisi'nde, göreceli olarak istikrarlı olan kültürel yapılanmaların içsel tutarlılığına ve bunların arasındaki kopmalara dikkat çeker.²²

Özellikle Sorokin, toplum ve kültür bütünlüğüne vurgu yapmış, kültürel süreçleri, düşüncel (ruhsal ve zihinsel) ve duyuşsal (fiziksel ve maddi) ayrımı yaparak, bu iki

¹⁷ Z. F. Fındıkoğlu, **İçtimaiyat Dersleri**, C.I, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1971, s. 31.

¹⁸ Erkal, **a.g.e.**, s. 258.

¹⁹ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 279.

²⁰ Kongar, **a.g.e.**, s. 98.

²¹ Erkal, **a.g.e.**, s. 259.

²² Craig Calhoun, **a.g.e.**, s. 2648.

yönelimin kararsız hâkimiyet döngülerini ele alarak incelemiştir.²³ Benzer ayrımı Ziya Gökalp'te de görmekteyiz. Ona göre medeniyet -yani maddi kültür- beynelmileldir, çünkü milletler arası alınıp verilebilir. Ancak manevi kültür -yani hars- bir milleti millet yapan ve onun öz şahsiyetini belirleyen moral unsurlardan meydana gelen kültür bölümüdür.²⁴ Bir insan topluluğunda manevi kültür zengin ise, maddi kültürün gelişmesi mümkün olur. Yine manevi kültür zengin ise, toplumun ilim ve tekniği almaktaki çabukluğu ve uyumu daha kolay gerçekleşir. Dolayısı ile manevi kültürün bu yaratıcı özelliği, ortaya çıkacak sosyal değişmelere yön vermektedir.²⁵

Beri yandan bir toplumdaki maddi kültür unsuru olan üretim ve mülkiyet ilişkileri değiştiği zaman, manevi kültür olarak belirttiği ideoloji, bu gelişmelere paralel olarak oluşabilmektedir. Örneğin toplum, dışarıdan teknoloji ithal ediyorsa, genellikle bu teknolojiye uygun ideolojiyi de ithal etmektedir. Dolayısıyla, sosyal değişimin temelinde belli bir anda, belli bir toplumda ya teknoloji ya da ideolojinin yattığı söylenebilir.²⁶

İngiliz eğitimci A.K.C Ottaway de değişmeye sosyal güç unsurlarının sebep olduğunu belirterek, toplumun kültürünün belli bir zaman kesitinde teknik yenilikler ve bilimsel buluşlar ile toplumun başat amaç ve değerleri arasındaki temas sonucunda etkileneceğini ve sosyal değişimin **teknik** ve **değerler** arasındaki bu etkileşimle açıklanabileceğini belirtmiştir.²⁷

Bu noktada William F. Ogburn tarafından ortaya atılan **kültürel gecikme** kavramına kısaca değinmek gerekmektedir: Ogburn, sosyal değişimin kültürel evrim sonucunda ortaya çıktığını belirtmiştir. Ancak kültürel sistemin tüm öğelerinin birbiriyle uyumunu göz önünde tutmakla birlikte, zaman içinde ortaya çıkan yeniliklerle kültür unsurları arasındaki uyumun, yeni bir denge noktası sağlanıncaya

²³ A.e., s. 2645.

²⁴ Bilgiseven, a.g.e., s. 15.

²⁵ Erkal, a.g.e., s. 259.

²⁶ Kongar, a.g.e., s. 22.

²⁷ Aydın, a.g.e., s. 33.

kadar bozulacağını ifade etmiştir.²⁸ Buna göre, özellikle maddi kültürdeki değişmelerin manevi kültüre oranla daha hızlı meydana geldiğini belirterek, manevi kültürde bir direnme ve gecikmeyle tekrar uyuma ulaşılması durumunu kültürel gecikme kavramı ile açıklamaktadır.²⁹

Bu durumda sosyal değişimin, hem üretim ve mülkiyet ilişkilerini kapsayan maddi kültürden, hem de anlamların, değerlerin, kuralların bütünü olan manevi kültürden etkilendiği söylenebilmektedir. Orhan Türkdoğan da benzer bir yaklaşımla, hangi nedenlerle olursa olsun kültürel müesseselerin herhangi birindeki değişimin, kültürü ve bütünü ve dolaylı olarak öteki müesseseleri az veya çok etkileyeceğini belirtmiştir. Buna dayanarak kültür teorisinin aynı zamanda bir sosyal değişim teorisi olduğunu ifade etmiştir.³⁰

1.2. Sosyal Çözülme

1.2.1. Sosyal Çözülme Kavramı

Bir sosyal değişim süreci olarak sosyal çözülme, sosyologlarca hem üretim ve mülkiyet ilişkilerini kapsayan maddi kültür öğeleri, hem de anlamların, değerlerin, kuralların bütünü olan manevi kültür öğeleri baz alınarak; kimi zaman da bir bütün olarak toplum ya da sadece birey perspektifi içerisinde çeşitli incelemelere tabi tutulmuş ve bu incelemelere bağlı olarak çeşitli sosyal çözülme tanımları yapılmıştır.

Bir tanıma göre sosyal çözülme, toplumun maddi ve manevi kültür unsurlarının bir araya gelerek, bir anlam ifade edecek ve işleyen bir bütün meydana getirecek tarzda birbirlerini tamamlamamalarıdır.³¹ Diğer bir tanıma göre ise, meydana gelen çeşitli olaylar sonucu toplumu oluşturan sistemlerin birbiriyle eşgüdümlü fonksiyon gören çeşitli parçaları arasındaki dengenin bozulmasıyla sosyal sistemde ortaya çıkan

²⁸ Doğan, **a.g.e.**, 289-290.

²⁹ Özer Ozankaya, **Toplumbilim**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2007, s. 173.

³⁰ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 108.

³¹ Erkal, **a.g.e.**, s. 289

örgütsüzlük, yapısızlık ve erime hali ile gerçekleşen durum, sosyal çözülme olarak anlatılmaktadır.³²

Amiran Kurtkan Bilgiseven'in tabiri ile sosyal çözülme, topluluğu meydana getiren sosyal ilişkilerin bütünlüğü bozacak şekilde gevşemesi olarak da tanımlanabilir -ki bu durumda toplum, artık işleyen bir bütün olma özelliğini önemli ölçüde kaybetmektedir.³³ Bir anlamda çözülmenin, birey ve gruplar ya da bunlarla geniş ölçekte toplum arası ilişkilerdeki sorunlar nedeniyle meydana geldiği de söylenebilir. Bu durumda sosyal çözülme, toplumu oluşturan bireylerin, bireylerden oluşan grupların gündelik hayatlarında yaşadıkları **sosyal problem** ya da anlaşmazlıklardan ve bu anlaşmazlıklar sonucu ortaya çıkan çatışmalardan da kaynaklanabilmektedir. Sosyal problem kısaca, toplumu ciddi olarak tehdit eden ya da birçok insanın önemli istek ve özlemlerini engelleyen ve insan ilişkileri alanında ortaya çıkan bir sorun olarak tanımlanabilir.³⁴

Özellikle Sanayi Devrimi ile başlayan ulaşım, üretim, teknoloji alanındaki yeniliklerle beraber, iletişim ve bunlara bağlı olarak ilişkilerin niteliğinde meydana gelen farklılaşmalar, adı o yıllarda küreselleşme olmasa da, içinde bir değişim/dönüşüm süreci barındırmıştır.³⁵ Bu değişim sürecini göz önüne alarak yapılan bir tanımlamaya göre ise sosyal çözülme, bir **toplumu ayakta tutan inanç ve değer sistemlerinin** etkinliklerini yitirmesi, sosyal müesseselerin **yeni norm ve değerlere uyum sağlayamaması** sürecidir.³⁶ Zira küreselleşme ile birlikte demokrasi, demokratik değerler, insan hakları, çevre şuuru, bilginin yaygınlaşması, teknolojik gelişme, mal ve hizmet kalitesinde standartlaşma gibi yeni olumlu değerler yaygınlaştığı gibi,³⁷ bu değerlerin yaygınlaşmasının kendi içindeki zıtlıklarından kaynaklanan sorunlar nedeniyle günümüzde sosyal çözülme süreçleri görülebilmektedir.

³² Dönmezer, **a.g.e.**, s. 446-447.

³³ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 297.

³⁴ Ozankaya, **a.g.e.**, s. 598.

³⁵ Adnan Mahiroğulları, "Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi," **Sosyal Siyaset Konferansları Kitap 50**, 10 Ocak 2007, (Çevrimiçi) <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/52.pdf>, 11 Kasım 2007, s. 1276.

³⁶ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 271.

³⁷ Erkal, **a.g.e.**, s. 53.

1.2.2. Sosyal Çözölme Türleri

Sosyal çözölme kavramının birden fazla tanımının olması, sosyal çözölmenin yine aynı şekilde, birden fazla faktörden kaynaklanan ve bunlara göre ayrı incelemelere konu olmuş bir durum olması sebebiyledir. Örneğin Durkheim, toplumda **sosyal çözölme**, **anomi** ve **çatışma** görülmemesi için farklılaşma ve işbölümünün yaygınlaşması ihtiyacını ve bu yolla sağlanacak bir bütünleşmeyi özellikle vurgularken, aynı doğrultuda Marx sosyal çözölmenin, ekonomik sistemdeki sosyal ve ekonomik konumların farklılaşması sonucu ortaya çıkan uyumsuzluklardan kaynaklandığını belirtmiştir.³⁸

Genel olarak sosyal çözölmeye sebep olan faktörler arasında;

- Sosyal ilişkilerde ve aile yapısında karşılıklı sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışmanın zayıflaması,
- Sosyal değerleri ve kültür naklini saplayan dilin nesiller arasında anlaşılmaz hale gelmesi yüzünden nesiller arasında kopukluk olması,
- Milli varlığa yönelen iç ve dış tehlikeler karşısında birliğin sağlanamaması,
- Toplumda iş bölümünün ve sosyal farklılaşmanın gelişmemesi ve çoğulcu demokratik yapıya geçememek,
- Aydınların toplumla yabancılaşması ve kültürel yabancılaşma, aydın-halk ayrımının şiddetlenmesi,
- Birey ve sosyal grupların topluma dahil oldukları şuuruna varamamaları, birey ve toplum çıkarlarının birbirine zıt zannedilmesi,
- Ekonomik istikrarsızlık,
- Can ve mal güvenliğinin zedelenmesi, hukuk devleti anlayışının yara alması,
- Zamanla değişen sosyal yapıya uygun ve yeni sosyal müesseselerin veya dengelerinin getirilmemesi veya sosyal dengenin, sadece endüstri ilişkilerinde ele alınıp toplumun bütününe gözden uzak tutulması,
- Milli eğitim ve kültür politikalarındaki belirsizlikler
- Küreselleşmenin önü açılan milli devletler üzerindeki olumsuz etkileri, farklılıkları kutsallaştırması, milli kimlik ve mahalli sıfatların çatıştırılması,

³⁸ Hans Haferkamp, Neil J. Smelser, **Social Change and Modernity**, Los Angeles, University of California Press, 1992, s. 7.

- Sosyal bağların zayıflaması ve topluma kapanma,
- Faydacılığın, maddeciliğin ve bireyciliğin yaygınlaşması,³⁹ sayılabilir.

Sosyal çözülmeye sebep olan faktörlerin çeşitliliği ve içeriğinden de anlaşılabilir. Üzere, sosyal çözümme türleri, birden fazla başlık altında incelenmektedir. Bunlar **bireyle kurum, kurumlar arası, bireyler arası, gruplar arası** ve **bireyle grup** arasındaki çözülmelerdir.

Bireyle kurumlar arasındaki çözümme: Kurum tabiri sosyolojide toplumun oturmuş ve kurulu yönlerini ifade eder. Kurum bir anlamda **aşkın gelenek** olup; hukuk, din, aile gibi temel oluşumları ele alan, aynı zamanda örf, adet, gelenek ve davranış kalıplarından oluşan bütündür. Böylece kurumun, toplumun temel ilgi ve aktivitelerinin içinde yer aldığı ve sosyal ihtiyaçların karşılandığı tüm kültürel bileşenlerin toplamından oluştuğu söylenebilir.⁴⁰ Kurumların, toplumun fonksiyonel ön gerekliliklerini ifade ettiği söylenebilmektedir.⁴¹ Zira sosyal yapıyı meydana getiren bu kurumlar ve bunların fonksiyonları dolayısıyla sosyal sistem uyumlu bir şekilde işleyebilmektedir.⁴² Birey ile kurum arasındaki sosyal çözümme, bu alanların herhangi birinde meydana gelen sosyal değişmelerin hızı ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin her zaman ve her yerde, bilindik tek eşli evliliklerin var olduğunu öne sürmek; çok eşli evliliklerin, hatta -kimi durumlarda ve yerlerde- eşcinsel evliliklerin ve bekârlığın artık doğal karşılandığı günümüzde mümkün olmamaktadır.⁴³ Bu durumda hukuk, aile gibi kurumların görece daha sabit karakteristik yapıları ile bireylerin yönelim ve talepleri arasında farklılıklar meydana gelebilmekte, bu da kurumların yerine getirdiği fonksiyonlarla bireylerin rolleri arasında uyumsuzluğa ve çözülmeye yol açabilmektedir.

Buna göre bireyin, kendi sosyal düzen algılaması ile birlikte, kurumun amaçlarına katkısını ya da etkisini değerlendirmesidir ki bu, bireyin, kurumsal normlara

³⁹ Erkal, **a.g.e.**, s. 292-293.

⁴⁰ Marshall, Scott, "Institution, Social Institution", **a.g.e.**, s. 311.

⁴¹ T. B. Bottomore, **Toplumbilim**, Ankara, Doğan Yayınevi, 1977, s. 122.

⁴² Erkal, **a.g.e.**, s. 109.

⁴³ Roger D. Masters, "Human Nature," **The Social Science Encyclopedia**, Ed. By., Adam Kuper, Jessica Kuper, 2.bs., Routledge, 1996, s. 656.

bağıllığını ve kurumsal amaçları gerçekleştirmedeki başarısını - dolayısı ile birey kurum arasındaki uyumun devam ettirilmesini - büyük ölçüde etkilemektedir.⁴⁴

Kurumlar arasındaki çözülme: Sosyal yapıdaki değişmelerin kurumlar arasında uyumsuzluk şeklinde çıkan türü olarak düşünülebilir.⁴⁵ Örneğin, modern sosyal kurumlardan biri sayılan şirket, sosyoloji teorisinde küçük de olsa bir farklılığa neden olmuş, modern zamanın asli özelliklerinden biri olan ve geniş ölçekli pazarlar, ticari organizasyonlar ve/veya bilgi teknolojisinin aracılığıyla oluşan **dolaylı sosyal ilişkilerin** artan egemenliğine neden olmuştur.⁴⁶ Ayrıca şirketler, yeni bir sosyal kurum olarak ifade edilebilen kitlesel, işitsel/görsel medya⁴⁷ aracılığıyla ortak bir **tüketim kültürü** oluşturma yolunu açmışlardır.⁴⁸ Bu durum her ne kadar iki kurum arasında bütünleşme gibi görünse de, diğer bir bakış açısında söz konusu tüketim kültürünün, günümüzde aile, gelenekler, örf ve adetler gibi birçok sosyal kurum arası çözülmeye neden olduğu da bilinmektedir.

Beri yandan Amiran Kurtkan Bilgiseven'in belirttiği gibi, kurumlar arası sosyal çözülme bazen, birey ve kurum arasındaki çözümlerle birlikte meydana gelmektedir.⁴⁹ Bu noktada tüketim kültürünün yol açtığı çözülme, kurumlar arası ve birey kurum arası ölçekte her türlü mensubiyetin büyük zarar gördüğü ve bağıllıkların klasik anlamından soyutlanarak sınırlı, süreli ve göreceli bir boyuta indirildiği, bireylerin milli değerlere ve topluma ait aidiyetlerinin çözülmesinde büyük bir sorumluluk yüklendiği bir süreç olarak gözlemlenebilmektedir.⁵⁰ Richard Sennett'in tabiri ile yeni kurumsal düzen, sorumluluktan kaçınarak, kendi ilgisizliğini bireyler için **özgürlük** etiketi altında sunabilmektedir.⁵¹

⁴⁴ S.N. Eisenstadt, "Toplumsal Değişme ve Gelişme," Çev. Birsen Örs, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:14, Ocak 1996, s. 17.

⁴⁵ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 298.

⁴⁶ Haferkamp, Smelser, **a.g.e.**, s. 207.

⁴⁷ Denis McQuail, "Mass Media," **The Social Science Encyclopedia**, Ed. By., Adam Kuper, Jessica Kuper, 2.bs., Routledge, 1996, s. 875.

⁴⁸ Mahiroğulları, **a.g.e.**, s. 1282.

⁴⁹ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 298

⁵⁰ Özcan Yeniçeri, "Sosyal Çözülme Üzerine Sosyokültürel Çözümlemeler," **Türk Yurdu Dergisi**, C.XXVII, No:233, Ocak 2007, s.y.

⁵¹ Richard Sennett, **The Culture of The New Capitalism**, New Haven & London, Yale University Press, 2006, s. 164.

Bireyler arasındaki çözölme: Bireyler arasındaki etkileşim, bütün sosyal oluşumların başlangıç noktasıdır.⁵² Günümüzde, özellikle küreselleşmenin sosyal etkileri sonucunda ortaya çıkan bireyler arası etkileşimlerdeki uyumsuzluk, bir anlamda çözölme; bireyin toplumdaki yerinin yeniden tanımlanmış olması ile ilgilidir. Zira günümüz toplumunda gelenekler, zaman/me kan ve sınıf kategorileri elinden alınmış **sosyal üretim mekanizmasının** temel birimi artık bireydir.⁵³ İngiltere’de on yıl başbakanlık yapmış olan Margaret Thatcher’in; “toplum diye bir şey yoktur, yalnızca birey olarak erkekler, kadınlar ve aileler vardır” sözü, her ne kadar uç bir tabir gibi görünse de bu anlamda yukarıda yazılanların kanıtı gibidir.⁵⁴ Bu süreçte modern çevrenin toplumu atomlara ayırma eğilimi ve fertleri topluluk ve ona bağıllık duygusundan yoksun bırakma potansiyeli ile birlikte bireyler, şahsi güvensizliğe ve kaygıya itilmiştir.⁵⁵

Bir diğ er yaklaşıma göre bireyler arası çözölme, bireylerden beklenen rollerle, sosyal hayat şartları arasındaki değ işimlerin uyumsuzluk göstermesi sonucu da meydana gelebilmektedir. Bu durum, kanunlarda sosyal şartlar açısından gerekli değ işimler yapılmamış olmasından kaynaklanabileceğ i gibi, örf ve adetlerin az çok statik kalmasından da ileri gelebilir. Örneğ in, zamanla karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluş an çekirdek aileler, eski büyük ailenin yerini almış ve akrabalar grubunun daralmasına, aralarındaki dayanışmanın ortadan kalkmasına neden olmuştur.⁵⁶ Geniş aile ve akraba grupları, küçük birimlere bölünmüş⁵⁷; hatta günümüzde geniş ailelerin yerini, bireyin arzu ve çıkarlarının tipik bir biçimde grubunkilerin üzerine çıktığı ayrılmış ebeveyn birimleri almıştır.⁵⁸

Gruplar arasındaki çözölme: Bir toplulukta ayrı ayrı **biz** duygusu taşıyan küçük cemaatlerin yer alması, söz konusu topluluğ un gruplara bölünerek çözöldüğ ü anlamına

⁵² Georg Simmel, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 36.

⁵³ Matthew Adams, **Self and Social Change**, London, Sage Publications Ltd., 2007, s. 7.

⁵⁴ Yeniçeri, **a. y.**

⁵⁵ Türkdogan, **a.g.e.**, s. 130.

⁵⁶ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 298.

⁵⁷ Haferkamp, Smelser, **a.g.e.**, s. 381.

⁵⁸ Zygmunt Bauman, **Parçalanmış Hayat**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 66.

gelmektedir.⁵⁹ Söz konusu gruplar tanım olarak, üyeleri arasında belirli ilişkiler (ortak amaçlar, çıkarlar ve bunları gerçekleştirme çabaları) bulunan ve her üyenin grubun varlığını ve simgelerini bilinçli olarak ayırt ettiği, göreceli bir sürekliliği olan bireyler topluluğudur.⁶⁰ Bu gruplarda ayrı bir **biz** duygusunun var olması, bir anlamda **onların** da varlığını gerektirir.

Biz ve **onlar** ayrımı bazen sosyolojide **iç grup** ve **dış grup** ayrımı olarak da verilir. Bu zıt tutumlar çifti birbirinden ayrılmaz; **dış grup** duygusu olmaksızın, **iç grup** duygusu olamaz ve tabii tersi de geçerlidir.⁶¹ Bu durumda bu iki kutup arasında bir uzlaşmazlık olduğu düşünülebilir –ki çözülme ile kastedilen budur.

Zygmunt Bauman’a göre, bu iki grup, **biz** ve **onların** her türü için birlikte yaşamak, her zaman bir problem haline gelmekte; kendilerini diğerlerinden farklı olmaları gerektiğine inandırmakta ve birbirleriyle çatışan amaçlara sahip olmaktadır. Ayrıca bir o kadar da birlikte yaşamaktan tedirgindirler.⁶² İşte tam burada Bauman, söz konusu uzlaşmazlık ya da çatışmanın çözülmeye yol açtığı noktada, bilakis grupları bireyler ya da üyeler için **gerçek** yapan ve sahip oldukları düşünülen iç birlik ve tutarlılığı inanılır kılanın da bu uzlaşmazlık olduğunu belirtmiştir.⁶³

Sonuçta ister kasıtlı olarak, ister farkında olmaksızın, gruplar arasındaki uyumsuzluklar, potansiyel çatışmaları kışkırtırken, görece güçlerini değiştirmekte ve kurumsal sistemin koşullarını, dolayısıyla da bütünlüğü zayıflatmaktadır.⁶⁴

Bireyle grup arasındaki çözülme: Bireyle grubun ilişkisi, grup içindeki tüm üyelerce paylaşılan ortak kimliğin ve söylemin, ayrıca bu üyeler arasında var olan belirli derecelerdeki dayanışma halinin gücü oranında bütünlük arz eder. Burada kimlik, bireylerin geleceğine dair ortak bir vizyon sunma özelliğine sahipse, birey

⁵⁹ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 299.

⁶⁰ Ozankaya, **a.g.e.**, s. 138.

⁶¹ Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 51.

⁶² Zygmunt Bauman, “Can We Live Together? Equality and Difference,” **New Political Economy**, C.VI, No:3, Haziran 2001, s. 427.

⁶³ Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, s. 52.

⁶⁴ Eisenstadt, **a.g.e.**, s. 18.

tarafından bu grup kimliğinin yeterince güçlü olarak algılanacağı söylenebilir.⁶⁵ Benzer şekilde grubun ortak bir söyleme sahip olması da birey açısından, kişisel aidiyetlerin ve egoist ilgilerin ötesine geçen bir mantıkta birleşmeyi zorlayan ve diğer üyelerle somut etkileşimler üretebilen bir **anlamlar dünyasının** meydana getirilmesinde önem arz eder.⁶⁶

Birey ve grup arasındaki ilişkide grup, sosyal hayat içindeki yerine bağlı olarak, bireyin mutluluk ve mutsuzluğuna -kısaca manevi doygunluğuna- etki edebildiği kadar, bireyin manevra gücüne sınırlayıcı veya genişletici yönde bir müdahalede de bulunabilir.⁶⁷ Benzer şekilde bireyler de çeşitli fırsatlar -ya da hayatlarındaki fırsat yoksunluğu- nedeni ile belirli gruplara yönelebilirler.⁶⁸

Gruplar, üyelerine toplumda bulunmayan, geleneğe özgü ve/veya samimi ilişkilerin vereceği manevi doygunluğun kazandırılmasında da etkili olabilmektedirler. Örneğin İstanbul, İzmir, Ankara, gibi metropoliten alanlarında, geldikleri kasaba ve kent isimleriyle görülen çeşitli örgütlenmelerde kültürel değerleri sürdürme çabalarının -genelde ilgili yerin isminden sonra gelen **yardımlaşma ve dayanışma** ya da **yaşatma** vurgusu ile belirtilmektedir- yer aldığı söylenebilir.

Amiran Kurtkan Bilgiseven, ayrıca büyük gruplardaki bireylerin grup içindeki etkinliğine, bireylerin (üye), grubun kültür değerlerine yapacakları katkıya da vurgu yapar: Bireyler, bir yandan yeni yorumlarla gruplarının ortak kültürel değerlerini zenginleştirirken, bir anlamda da aynı değerlerin yetersizliklerini dile getirmekte ve onları eleştirmektedirler. Bu durum, topluluk tarafından yadırgandığı takdirde bireyle grubu arasında bir hoşnutsuzluk ve giderek çözülme başlamakta; ancak getirilen yeni izah ve yorumlar, sosyal yapının yeni gereksinimlerine bir cevap teşkil edebiliyorsa bireyle topluluk arasındaki çözülme ortadan kalkmaktadır.⁶⁹ Bilgiseven, **ilhama açık**

⁶⁵ Jane Sell, "Groups," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol.III, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 385.

⁶⁶ Haferkamp, Smelser, **a.g.e.**, s. 342.

⁶⁷ İsmail Doğan, "Bilginin Toplumsallığı Sorunu," **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.XXVIII, No:1, 1995, s. 33.

⁶⁸ Adams, **a.g.e.**, s. 164.

⁶⁹ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 300.

ruhi gücü ağırlıklı olan bireyler (dehalar) açısından bu örnekleme yapıldığında vurguladığı nokta, bu kişilerdeki bireysellik gücüdür. Beri yandan Sennett'e göre günümüzde bireysellik gücünün ne kadar olduğuna bakmaksızın bireyler, kendi hayat hikâyelerini yaratmak ve hatta bunu sürdürülebilir bir öz benlik hissi olmaksızın yapmak durumundadırlar.⁷⁰

Bir diğer tespite göre, modern çağ, müşterek bağlardan yoksunluğuyla, geniş aile bağlarının ve belirgin grupların insanları bireysel anlam arayışına ittiği bir zaman olarak nitelenebilir. Hâlbuki geleneğin otoritesi ve meşruluğu, **anlam dolu kimliklerin** ortak temelini desteklerken, bu geleneklerin çözülmesi ve sosyal bağların parçalanması, kendimizi bütünleşmiş öznelere algılama dayanaklarımızı da yavaş yavaş yok etmektedir.⁷¹

1.3. Sosyal Bütünleşme

1.3.1. Sosyal Bütünleşme Kavramı

İki dünya savaşı sonrası, Avrupa'daki sosyal ilerlemeler ve ABD'deki iş örgütlenmesine getirilen radikal yeniliklerin sentezi olarak yeni bir sosyal düzen oluşmaya başlamıştır.⁷² Ekonomik alanda görülen büyüme sürecinde, bu sürecin baş aktörleri olan devletler arasında, bir dizi uzlaşma ve konumların yeniden tanımlanması ile kendi içlerinde devletin yeni (Keynesçi) roller üstlenme ve yeni kurumsal kapasiteler geliştirme gerekliliği doğmuştur.⁷³ Yoğun ve iç pazarların büyümesi üzerine odaklı hale gelmiş bir birikim dinamiğiyle -ki burada uygulanan sistem, ithalat yasakları, belirli ürünlerin satın alma miktarının sınırlandırılması ve ithalat kotaları gibi uygulamaları içermektedir⁷⁴ - sosyal sözleşmelere getirilen devlet düzenlemesinin bu kombinasyonu -kısaca Fordist model- ile birlikte 60'lı yılların sonundan itibaren

⁷⁰ Sennett, **a.g.e.**, s. 4.

⁷¹ Adams, **a.g.e.**, s. 16.

⁷² Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İncei, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 125-126.

⁷³ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s. 155.

⁷⁴ Talcott Parsons, Neil J. Smelser, **Economy and Society**, London, Routledge & Kegan Paul Ltd., 1956, s. 94.

yeniden ortaya atılan uluslararası iş bölümü kavramı, **dikey** diye tanımlanabilen, farklı gelişme düzeylerine sahip ülkeler arası mal alışverişine doğru bir gidişat izlemiştir.⁷⁵ Ancak sömürge ötesi dünyada çıkarlara yönelik ulus inşaları sürecinde çözümler başlamış, geleneksel gelişme girişimlerinin yarattığı hayal kırıklıkları, bölgesel etnik parçalanmalar ve özellikle temel olanaklardan yoksun nüfusa olan kamusal desteğin azalması ile birlikte⁷⁶, ABD liderliğinde devam eden dışta açık pazar ekonomisi, içte mülkiyet sahipleri sınıfının çıkarlarına yönelik ayrımcı politikalar sonucunda 70’li yıllarda doruk noktasına varan bir ekonomik ve sosyal çöküş hali görülmüştür.⁷⁷ Dolayısıyla gelişme ve büyümeyle sağlanan başarıların yanında, toplum yapısında karmaşıklık; sosyal farklılaşma ve iş bölümü artmış, bu karmaşık yapı nedeniyle toplum daha kolay parçalanabilir bir nitelik kazanmıştır.⁷⁸

Örneğin sanayileşme ve hızlı değişme süreci sonunda ortaya çıkan ve yan kültür ve karşıt kültür adı verilen akımlar⁷⁹, anti otoriter davranış kalıpları, put kırıcı alışkanlıklar ve günlük yaşamın eleştirisi aracılığıyla bireyselleştirilmiş kendini gerçekleştirme alanları üzerinde durmaktaydılar.⁸⁰ Bu tip oluşumların yanında dışa kapanma ve cemaatleşme, yoğun sapma davranışlar, uyuşturucu alışkanlığı, anomi gibi sosyo patolojik haller, söz konusu parçalanabilirliği kuvvetlendirmiştir.⁸¹ Zira tanım olarak da anomi, Durkheim’a göre bir toplumda ya da bir grupta meydana gelen göreceli kuralsızlıktır. MacIver ise aynı kavramı, bireyin sosyal birlik duygusunun yok olduğu ya da çok büyük ölçüde zedelendiği bir zihin hali olarak tanımlar.⁸² İlerleyen bölümlerde bu kavrama tekrar dönecektir.

Schumpeter, ekonomik gelişmenin pür ekonomik terimlerle tahlilinin mümkün olmadığını belirtirken, Keynes, iktisadi gelişme analizlerini, soyut şemalar arkasındaki

⁷⁵ Adda, **a.g.e.**, s. 74.

⁷⁶ Philip McMichael, **Development and Social Change**, London, 2.bs., Pine Forge Press, 2000, s. 150-151

⁷⁷ David Harvey, **Yeni Emperyalizm**, Çev. Hür Güldü, İstanbul, Everest Yayınları, 2008, s. 51.

⁷⁸ Erkal, **a.g.e.**, s. 270.

⁷⁹ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 112.

⁸⁰ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, s. 53.

⁸¹ Erkal, **a.g.e.**, s. 270.

⁸² Kongar, **a.g.e.**, s. 154.

insan unsuruna ve onun tepkilerine kadar götürmedikçe sonuç alınamayacağını belirtmiştir. Marshall'a göre ise ekonominin bir yüzü madde ve servete dönükse, diğer yüzü insan davranışına dönüktür.⁸³ Özellikle 50'li yıllardan sonra küresel toplum ve uluslararası sistemlere yönelik araştırmaların artması ile birlikte ekonomi programlarının sosyokültürel programlarla desteklenmesi gerekliliği kimi sosyal bilimciler ve iktisatçılarca özellikle vurgulanmıştır. Örneğin Robertson, ekonomik alandaki gelişme ve büyümelerin sosyokültürel programlarla desteklenmesi gerektiğini açıkça belirlerken, toplumların –özellikle elit sınıfın- dünyayı kendi tanım ve tasvirlerine göre şekillendirdikleri Max Weber (1920) etkileşimli bir **dünya tasviri** kavramı öne sürmüştür. Beri yandan, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası neslin baskıcı politikalarına ve 60'lar neslinin Soğuk Savaş politikalarına karşı agresif duruşlarına da dikkat çekerek dünya tasviri kavramının sosyoloji ve diğer sosyal bilimlere temas ettiğini çünkü söz konusu bilimlerin **dünya toplumu** tasvirinin canlandırılması faaliyetini de kapsadığını belirtmiştir.⁸⁴

Dünya toplumu düşüncesi çerçevesinde, toplumdaki birey ve grupların ırkı farklılıkları gözetilmeksizin özgürce hareket ettikleri ve birbirleriyle etkileşim içerisinde oldukları bir durumda bütünleşmeye vurgu yapılmıştır.⁸⁵ Buna göre sadece homojen toplumlarda bütünleşmenin sağlanabileceği, ırkı ve kültürel yönden karmaşık toplumlarda sağlanamayacağı yönünde bir kuralın olmadığı da söylenebilir.⁸⁶ Ancak kültür çeşitliliğinin belirgin bir kimlik oluşumuna ve sosyalleşmeye yaptığı etkiden çok, ayrımcılık için tanınma nedeni sağlayan farklılaştırıcı bir unsur haline geldiği bir fonksiyon içerisinde de kullanıldığı bilinmektedir.⁸⁷ Örneğin homojen olmayan toplumlarda bütünleştirici etkisi olan **çokkültürlülük** uygulamalarının, homojen olan toplumlarda fert ve grupları kutuplaştırarak bir çatışma kaynağı olabileceği söylenmektedir.⁸⁸ Habermas'ın da işaret ettiği gibi çokkültürlülük -toplumun tüm üyelerinin eşit statülerinin karşılıklı olarak tanınması- politikalarının hedefi, kamusal

⁸³ Sabri F. Ülgener, **Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler**, Ankara, Mayaş Yayıncılık, 1983, s. 16-18.

⁸⁴ Haferkamp, Smelser, **a.g.e.**, s. 24.

⁸⁵ Marshall, Scott, "Integration", **a.g.e.**, s. 56.

⁸⁶ Erkal, **a.g.e.**, s. 272.

⁸⁷ Edgar F. Borgatta, "Culture," **Encyclopedia of Sociology**, Vol.I, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 564.

⁸⁸ Mustafa E. Erkal, **Yol Ayrımındaki Ülke**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s. 67.

alandaki kimlik siyaseti üzerinden harekete geçirilen ve çeşitli aksiyon ya da tartışmalarla ortaya çıkan kişiler arası ilişkilerde bir dönüşüm sürecidir.⁸⁹ Bu nedenle çokkültürlülük temelli politikalar, grup kimliklerinin ve özelliklerinin vurgulanarak, bu kimliklerin saygı gören ve diğer gruplarca tanınan bir konuma getirilme çabaları dâhilinde gerilimlere, kamu politikaları için temel teşkil ettiği durumlarda ise potansiyel tuzakların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.⁹⁰

Kuramsal araştırmaların yanında, bu ve benzeri sosyal ve kültürel kaynaklı sorunların hafifletilme çabaları, sosyal bilimcileri ve iktisatçıları sosyal meselelere ve çözüm yollarına eğilmeye zorlamıştır –ki sosyal bütünleşme de bunlardan biridir.⁹¹

Sosyal bütünleşmenin incelenebilmesi için toplum hayatına dair karakteristik özelliklerin, süreklilik, işbölümü, az ya da çok kurumlaşmış ilişkilerin varlığı gerekmektedir.⁹² Ayrıca Toynbee bu karakteristik özelliklere sosyal denetimi, Martindale ise kararlılık kazanmayı dâhil etmektedir.⁹³ Genel olarak bir fikri beraberliğin teşkili de bu özelliklere eklenebilir.⁹⁴ Her ne kadar tam bir fikir birliği mümkün olmasa da bu ortak payda, belirli değerlerin ve normların öznel arasında tanınabilir durumda olması ya da bunlara karşı, birlikte anlayış çerçevesinde hareket edilmesi şeklinde de görülebilir.⁹⁵

Bir tanıma göre sosyal bütünleşme, toplumdaki küçük cemaatler, menfaat birlikleri, kurumlar gibi sosyal yapının çeşitli unsurları arasındaki birbirini tamamlayabilme durumudur.⁹⁶

⁸⁹ Jürgen Habermas, “Equal Treatment of Cultures and the Limits of Postmodern Liberalism,” **The Journal of Political Philosophy**, C.XIII, No:1, 2005, s. 15.

⁹⁰ Oscar Grusky, Jeff Erger, “Intergroup and Interorganizational Relations,” **Encyclopedia of Sociology**, Vol.II, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 1402-1403.

⁹¹ Erkal, **Sosyoloji**, s. 270.

⁹² Ozankaya, **a.g.e.**, s. 17.

⁹³ Kongar, **a.g.e.**, s. 79.

⁹⁴ Erkal, **a.g.e.**, s. 273.

⁹⁵ Jürgen Habermas, **On The Pragmatics of Social Interacion**, Massachusetts, The Massachusetts Institute of Technology Press, 2001, s. 12.

⁹⁶ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 285.

Benzer şekilde Smelser sosyal bütünleşmeyi, toplumun temel kurumsal parçaları arasındaki uyuma olarak ifade etmiştir.⁹⁷ Daha dar ölçekte ise sosyal bütünleşme, yüz yüze etkileşim düzeyindeki sistemlilik olarak tanımlanmıştır.⁹⁸ Diğer bir teoride sosyal bütünleşme kavramı, sosyal fikir birliğinin eş anlamlısı olacak şekilde daha serbest bir kullanıma sahiptir. Benzer şekilde David Lockwood, sosyal bütünleşmeyi bireylerin bütünleşmesi olarak ifade eder.⁹⁹

Sosyal bütünleşme bir görüşe göre, içinde biçimsel ve asli boyutları barındırmaktadır. Buna göre biçimsel bütünleşme, eşitlik ve ayrım gözetmemeyi ifade eden hukuka, ilkelere ve sembollere atıf yaparken, asli bütünleşme ise bütünleşme ile ilgili kanun ve tüzüklerin yürütülmesi ile birlikte, grupların toplumun ekonomik ve siyasal kurumlarına belirgin ve sürekli katılımını ifade eder.¹⁰⁰

Sosyal bütünleşme, dar anlamdaki ben ya da biz duygusunun (grup, cemaat vb.) toplum seviyesindeki biz duygusuna taşındığı, sadece bir sosyal grubun menfaatinin toplumun ve diğer grupların menfaatine tercih edilmediği, toplumdaki farklılaşmalara rağmen fert ve grupların milli kimlikle kendilerini ifade ettikleri bir durum olarak da açıklanabilmektedir.¹⁰¹ Ziya Gökalp de sosyal bütünleşme sürecinde, aynı millete ait olma bilinciyle eş anlamlı olan milli bilince ve **milli kültür** aracılığıyla gerçekleşecek bir bütünleşmeye vurgu yapar.¹⁰²

Ayrı birey ve gruplarla, bunları içine alan en büyük grup olan toplum arasındaki olası anlaşmazlıkları sınırlandıran ve bu birey ve grupları, kurumları ve kültürün bütün unsurlarını bir bütünlük teşkil edecek şekilde bir araya getiren **şartların** belirtilmesi gerekmektedir.¹⁰³ Bunlar;

⁹⁷ Neil J. Smelser, **Social Paralysis and Social Change**, Los Angeles, University of California Press, 1991, s. 355.

⁹⁸ Anthony Giddens, **Toplumun Kuruluşu**, Çev. Hüseyin Özel, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 73.

⁹⁹ Marshall, Scott, "Integration (Social)", **a.g.e.**, s. 314.

¹⁰⁰ Frank Harold Wilson, "Integration," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol. IV, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 56.

¹⁰¹ Erkal, **a.g.e.**, s. 276-277.

¹⁰² Erhan Atiker, "Ziya Gökalp'in Düşüncesinde Toplumsal Bütünleşme," **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, No:10, 2005, s. 25.

¹⁰³ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 288.

- Toplumda işbölümünün ve sosyal farklılaşmanın artması,
- Bölgeler ve gelir grupları arası sosyal adalet dengesinin ekonominin kalkınma hızını aksatmayacak şekilde kurulması,
- Şehirleşme ve orta sınıflaşmanın, gelir ve refah artışının ortaya çıkışı ve bunun mali ve ekonomik politikalarla teşviki,
- Sosyal grupların ve cemaatlerin, toplumun bütününe dâhil olduklarına ait şuurun kültür politikası ile takviyesi ve kültürel yabancılaştırmanın önlenmesi,
- Toplumda sosyal statünün doğuştan değil, bireyin başarısı sonucu kazanılması,
- Eğitimde yaygınlık ve fırsat eşitliği ile birlikte birleştirici yönünden faydalanma,
- Aile kurumunun güçlü tutulması,
- Kültürün genç kuşaklara naklinde önemli araç olan dilin korunması,
- Kültür ve sanat alanında topluma birleştirici mesajların iletilmesi,
- İskân, mekân ve ekonomik organizasyonun düzenlenmesi,
- Irki şuurun ve bilhassa azınlık şuuruyla, farklılıkları kutsallaştırıcı ilkel etniklik düşüncesinin yarattığı tahriplerin azaltılması,¹⁰⁴ olarak ifade edilebilir.

1.3.2. Sosyal Bütünleşme Türleri

Sosyal bütünleşmeye ilişkin tanımlamalar, kuramsal yaklaşımlardaki odak ve hareket noktalarının farklılığından kaynaklandığı kadar, söz konusu dönemlerde sosyal ve kültürel kaynaklı meselelerin çözüm yollarına ilişkin önerilere göre de değişebilmektedir.

Sosyal ve kültürel biribirinden ayrılmadığı varsayımı ile birlikte¹⁰⁵, kültür unsurlarını bir araya getirerek gerçek anlamda sosyal bütünleşmenin gerçekleştiği durumlarla, tesadüfî ya da dışarıdan gelen zorlayıcı bir tesirle oluşan **bir araya gelme** durumlarının ayırt edilmesi gerekmektedir.¹⁰⁶ Sorokin bu noktada mekânsal bitişiklik,

¹⁰⁴ Erkal, **a.g.e.**, s. 284-286.

¹⁰⁵ Beylü Dikeçligil, "Bir Analiz Modeli Denemesi: 'Sosyal Yapı' ve 'Toplumsal Yapı'," **Yeni Türkiye-Türk Dünyası Özel sayı**, C.II, No:15, Mayıs-Haziran 1997, s. 647-665.

¹⁰⁶ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 288.

dış etkilerle bir araya gelme, fonksiyonel bütünleşme ve mana esasında bütünleşme ayrımı yapmaktadır.¹⁰⁷

Mekânsal bitişiklik: Kişi ya da grupların ve kültür unsurlarının birbirilerine nedensel ya da mantıksal bir bağla bağlı olmayıp, sadece mekân yakınlığı içinde oldukları, yere ilişkin ve mekanik bir bitişiklik içinde olup, bir bütünlük oluşturmadiğı durum olarak tanımlanabilmektedir.¹⁰⁸ Bütünlük için öncelikli olarak temel sosyal davranış ve örgütlenme birimlerini düzenleyen normların oluşması, belirlenmesi ve bu normların kabul görmesini sağlayacak yaptırımlar gerekmektedir.¹⁰⁹ Bu durumda Sorokin'in toplumu sosyokültürel bir olay olarak tanımladığı haliyle, toplumu meydana getiren faktörlerden mekân dışındaki anlam, değer ve kuralların mekânsal bitişiklik halinde yer almadığı, bu nedenle bütünlükten söz edilmeyeceği anlaşılmaktadır.¹¹⁰ Benzer şekilde Bilgiseven'e göre de sadece mekân yakınlığı içinde olan birey ve gruplarda kurumlar arasında bir uyum ve tamamlanış durumu bulunmadığı gibi, toplumun büyük bir grup olarak yaşama gücünün korunması için şart olan ortak çıkarlar ve amaçlar etrafında toplanış hali mevcut olmamakta, bu sebeple bir bütünleşmeden bahsedebilmek de mümkün olmamaktadır.¹¹¹

Dış etkilerle bir araya gelme: Sosyal ve kültürel unsurlar arası nedensel bağlantının ve ilişkinin belirli bir faktör kaynaklı olarak oluştuğı, etkiye bağlı bir birlik hali olarak tanımlanabilmektedir.¹¹²

Örneğin söz konusu etkiler, yabancı kültür unsurlarının yerel kültüre hâkim olma çabaları çerçevesinde düşünülebilir. Buna göre, bu kültür unsurlarının diğerine faal bir şekilde ve hususi bir maksatla müdahalesi sonucunda mecburi kültürel değişimler yaşanabilmektedir.¹¹³ Söz konusu değişme sürecinde yerli kültür unsurları ve değer

¹⁰⁷ Pitirim A. Sorokin, **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**, Çev. Mete Tunçay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972, s. 169-172.

¹⁰⁸ **A.e.**, s. 169.

¹⁰⁹ Eisenstadt, **a.g.e.**, s. 15.

¹¹⁰ Kongar, **a.g.e.**, s. 34.

¹¹¹ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 288.

¹¹² Sorokin, **a.g.e.**, s. 170.

¹¹³ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 157.

hükümleri ile dışsal kültür unsurları arasında görünüşte mevcut bütünlük manzarasına rağmen gerçek bir bütünleşme durumunun olmadığı söylenebilmektedir.¹¹⁴

Günümüzde dünya toplumlarının ekonomik, politik ve kültürel unsurlarda artarak birbirine bağlı halde gelişmeler kaydetmeleri, bu toplumların daha çok küreselleşme ve uluslararası hale gelme ile nitelendirilmesine sebep olmaktadır. Toplumu oluşturan birey ve gruplar da bu uluslararası topluma farklılaşarak dâhil olmaktadır.¹¹⁵ Bu durumda Bell'in tabiri ile kültür unsurları meta haline gelmekte ve dünya toplumu, kültüre kıyasla eğlence ve tüketim talep eder halde olmaktadır.¹¹⁶ Söz konusu uluslararası bir araya gelme hali, bir bütünlük sergilemekten çok kitle kültürü (eğlence kültürü)¹¹⁷ nedeni ile bir birliktelik görüntüsü arz etmektedir. Jean Buadrillard da benzer bir yaklaşımla tüketim toplumu adını verdiği bu bir araya gelme halinin hâkim düzenini oluşturan tüketim kültüründen bahsetmektedir.¹¹⁸ Bilgiseven burada belirleyici faktörü, milli kültürlerin sağlam değerlere dayanması ve bu değerlerin korunmasıyla söz konusu zahiri bütünlük durumunun yerini, temeldeki değer hükümleri ve bütün kültür unsurlarının yeniden varlığına bırakması olarak özellikle vurgulamaktadır.¹¹⁹

Fonksiyonel bütünleşme: Sorokin sosyal ve kültürel olguların karşılıklı bağlantı biçimlerine ilişkin ayrımında tam anlamıyla bütünleşmeyi, fonksiyonel ve mana esasında (içsel) bütünleşme halleriyle açıklar. Bunlardan ilki olan fonksiyonel bütünleşme, doğrudan bir nedensellik bağı ile birbirilerine gerçek bir birlik halinde bağlanmış sosyokültürel unsurların ve süreçlerin işlevselliği ile ilgilidir.¹²⁰ Temel prensiplerinin işlevselci kuram çerçevesinde incelendiği bu tür bütünleşmede sosyal sistem, diğer unsurlarla etkileşimi dışında tek başına bir anlam ifade etmeyen parçalarının bağlılık içinde olduğu bir bütünleşme hali arz eder. Sosyal sistemin parçalarına ilişkin fonksiyonlar, **sosyal roller ve işbölümünü, normları ve kontrol**

¹¹⁴ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 289.

¹¹⁵ Haferkamp, Smelser, **a.g.e.**, s. 22.

¹¹⁶ Bell, **a.g.e.**, s. 45.

¹¹⁷ **A.e.**, s. 99.

¹¹⁸ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, Çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 205.

¹¹⁹ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 289.

¹²⁰ Sorokin, **a.g.e.**, s. 170-172.

mekanizmalarını içermektedir. Sosyal yapı, sosyal süreçler ve diğer sosyal fenomenler bu fonksiyonlar çerçevesinde açıklanmaktadır. Dolayısıyla sosyal sistemin parçaları arasındaki ilişkinin sistemin yapısını meydana getirdiği belirtilmektedir.¹²¹

Sosyal sistem kavramına kısaca değinirsek, Parsons'a göre toplum, alt kümelerinde nüfusu oluşturan insan topluluklarının tüm önemli rollerini ve diğer kültür unsurlarını kapsayan sosyal sistemin sınırlandırılması durumunu ifade eder.¹²² Buna göre Parsons sistem konseptinin sosyolojide kullanılabilir olması için sistemin, sosyal gerçekliğin deneye dayalı doğasına uyarlanması gerektiğini belirtmiştir. Zira ona göre sosyal sistemler somut ve gözlenebilir olmaktan ziyade, analitik olarak tanımlanabilen unsurlardan oluşan bir kümedir.¹²³

Bu surette Durkheim, bir fenomene ait nedenselliğin ayrı ayrı ve fonksiyonları çerçevesinde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Spencer'ın **organizma ve evrim yaklaşımından*** farklı olarak Durkheim, özellikle fonksiyonel bir ihtiyaç olarak sosyal bütünleşmeyi işaret etmektedir. Ona göre sosyal yapının bütünleşme için ihtiyaç duyduğu gereklilikleri karşılamak için, fenomenlerin sebep, sonuç ve fonksiyonlarının incelenmesi gerekmektedir.¹²⁴ Ayrıca Durkheim, bu bütünleşme ihtiyacının işbölümünü de beraberinde getirdiğini belirtmektedir.¹²⁵ Zira işbölümü ihtiyacı, insanoğlunun tarihi ilerlemesiyle birlikte karşı karşıya kaldığı yeni hayat koşullarında varlığını devam ettirebilmesi için zorunlu hale gelmiştir.¹²⁶

¹²¹ Curtis Brown, "Functionalism," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol. III, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 232.

¹²² Talcott Parsons, Neil J. Smelser, **a.g.e.**, s. 9.

¹²³ Victor Lidz, "Social System," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol. VII, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 624.

* Herbert Spencer toplumu orta boy düzeyde bir organizma olarak görür ve bu organizmanın gelişmesi, büyük boy düzeyde belli bir evrimdir. Toplum bu evrim sırasında gittikçe karmaşıklaşır, bünyesindeki ve parçalarının fonksiyonlarındaki farklılaşma artar. Daha geniş bilgi için Bkz.: Kongar, **a.g.e.**, s. 87-89.

¹²⁴ Alexandra Maryanski, Jonathan H. Turner, "Functionalism and Structuralism," **Encyclopedia of Sociology**, Vol.II, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 1030.

¹²⁵ Jonathan H. Turner, "Emile Durkheim's Theory of Social Organization," **Social Forces**, C 68, No:4, Haziran 1990, s. 1091.

¹²⁶ Emile Durkheim, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2008, s. 196.

Fonksiyonel bütünleşmenin gerçekleşmesi için işbölümüyle birlikte sosyal normların işlevselliği de vurgulanmaktadır. Sosyal normlar temel olarak ikiye ayrılmaktadır: Birinci tür normlar insanların ortak ve tipik davranışlarını ifade etmektedir. Bu tip normlar, insanların çoğu davranış biçimini tanımladığı için **tanımlayıcı normlar** olarak da adlandırılmaktadır. İkinci tür normlar ise toplumdaki ortak beklentilerle ilgilidir. Buna göre toplumda istenilen ve beklenen davranışları nelerin belirlediğini ifade ederek toplumca kabul edilmiş ahlak kurallarına atıf yapar ve insanların ne tür davranışları onaylayıp neleri onaylamadığını belirtir. Bu tip normlar da **olması gerekenle ilgili** (ought) normlar olarak da adlandırılmaktadır.¹²⁷

Sosyal gerçekliğin devamlı olarak değiştiği ve normların da buna bağlı olarak aynı kalamayabileceği varsayımı altında kontrol mekanizmalarının da fonksiyonlarını yerine getirmeleri bütünleşme açısından önem taşımaktadır. Bu mekanizmalar, bireye zorunlu kılınan bir takım bağlılık durumlarını ve bu bağlılık durumlarının anlaşır nedenleri olduğunu açıkça ifade eder.¹²⁸ Sosyal sisteme ilişkin fonksiyonel bütünlük, sosyokültürel unsurların her birinin ayrı birer fonksiyonu yerin getirerek, toplumu işleyen bir bütün haline getirmek üzere bir araya gelmesi ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla işbölümü dışında, her türlü norm ve değer hükmü ile birlikte kontrol mekanizmaları da fonksiyonel bütünleşmede rol oynarlar.¹²⁹

Mana esasında bütünleşme: Günümüz sosyal sistemlerinin kendi kendine yeterliliğinin, bu sistemlerin kendilerini yenileyebilirlik noktasında farklı seviyelerdeki diğer sistemlerle işbirliğine olan ihtiyacı ile tekrar sorgulanabilir hale geldiği ifade edilmektedir. Oysa Parsons'un modelinde kendi tabiri ile tüm sosyal sistemler evreninde, çevresiyle bağlantı içerisinde olan ve kendi kendine yeterliliğin en üst seviyesindeki bir sistem söz konusu edilmekte idi.¹³⁰ Ancak günümüzün iletişim, ulaşım, şehirleşme ve buna benzer alanlardaki gelişme ve farklılaşmaları ile birlikte güçlü ortak amaçlardan ayrılma ve sosyal izolasyona giden bir süreç tanık

¹²⁷ Robert B. Cialdini, "Norms," **The Social Science Encyclopedia**, Ed. By., Adam Kuper, Jessica Kuper, 2.bs., Routledge, 1996, s. 984.

¹²⁸ Durkheim, **a.g.e.**, s. 240.

¹²⁹ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 291.

¹³⁰ Haferkamp, Smelser, **a.g.e.**, s. 360.

olunmaktadır.¹³¹ Bir görüşe göre sosyal hayatın bu atomizasyonu ve kişilerin giderek özel alanlara kapanması, geleneğe dayalı fikir birliklerinin de çözülmesine neden olmakta, toplumun tamamına model teşkil edecek belirli bir yaşam tarzını değil, bütün kimliklerin eşit saygı hak ettiğini vurgulayarak sosyal parçalanmayı olumlamaktadır. Bu noktada toplumun ortak etiketi amacın ve anlamların verdiği güç değil, acı çekme ve buna bağlı olarak duygu sömürüsü kültürü olmaktadır.¹³²

Sorokin mana esasında bütünleşmeyi, bir anlam sisteminin (manevi), maddi taşıyıcılarla nesnelleşip yalnızca kavramsal olarak değil, aynı zamanda davranışsal ve maddi boyutta da gerçekleştiği durumlar olarak tanımlamaktadır.¹³³ Dolayısıyla bu tip bütünleşmede maddi taşıyıcılarla ifade edilen bireylerin, yukarıda belirtilen günümüz birey portresinden farklı olarak dayanışmacı, toplumcu, birey ve toplum çıkarlarını birlikte gözeten ve toplumdaki manevi tatminden pay alan bir tipte olması gerektiği belirtilmektedir.¹³⁴

Sosyal bütünleşme türleri içinde en gelişmiş form olarak belirtilen mana esasında bütünleşmeyi, konçerto ve gotik mimari ile örnekleyen Bilgiseven, bu tür bütünleşmede sisteme ait unsurların sadece fonksiyonları değil, içerdikleri öz sebebi ile de bir bütünlük içerisinde olduklarını ifade etmiştir.¹³⁵ Zira toplumun ahlaki değerleri etrafında manalı bir bütünleşme sağlandığı takdirde fonksiyonel bütünlüğün bir anlam taşıyacağı söylenebilmektedir.¹³⁶ Aynı şekilde Ziya Gökalp de kültür ve uygarlık arası ilişki kurarak, ortak çıkarları özveriyle savunan yurttaşlardan oluşan bir bütünleşmeye vurgu yapmaktadır.¹³⁷

1.3.3. Sosyal Bütünleşme-Sosyal Bütünleştirme Farkı

Sosyal bütünleşmenin bir anlamda, toplumdaki her birey ve grubun kendi varlığı ve birliği hakkındaki şuurunun yoğunluğuyla ilgili olduğu ifade edilebilmektedir. Bu

¹³¹ Adams, **a.g.e.**, s. 25.

¹³² Frank Furedi, **Korku Kültürü**, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 211-226.

¹³³ Sorokin, **a.g.e.**, s. 170-172.

¹³⁴ Erkal, **a.g.e.**, s. 284.

¹³⁵ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 294.

¹³⁶ Erkal, **a.e.**

¹³⁷ Atiker, **a.g.e.**, s. 23-26.

noktada, demokratik olmayan totaliter ve otoriter sistemlerdeki haliyle bu bütünleşme; yani **sosyal bütünleştirme**, planlı ve zorlayıcı bir şekilde, birey ve grupların istenen bütünleşme hedefine göre davranmaya sevk edilmesi ve grup ya da bireylere ilişkin farklı değer hükümleri ve davranışların zorla benzer hale getirilmesi şeklinde görülmektedir.¹³⁸

Benzer içerikle **asimilasyon** da birey ya da grupların, şiddet veya zorlamayla dil, **sosyal normlar** ve **kültürel değerlerini** diğer gruba (hâkim grup) uydurdukları durumu ifade etmektedir.¹³⁹ Milton Gordon asimilasyonu farklı türlere ayırmakla birlikte özellikle, kültürel unsurlara yapılan dayatmalarla meydana gelen kültürel etkileşimli asimilasyonu ve hâkim gruba ait üyelerle diğerleri arasında ayrımcılık şeklinde tezahür eden yapısal asimilasyonu vurgulamaktadır. Bunun dışında mekân ayırımına ve bireyleri yalnızlaştırmaya yönelik asimilasyonlara da dikkat çekmektedir.¹⁴⁰ Bu ayrımlar dâhilinde Dünya tarihinde farklı türlerde asimilasyon örneklerine rastlanabilmektedir.

Buna karşılık ayrımcılığın ve asimilasyonun görüldüğü toplumlarda (örneğin ABD), bütünleşmenin yeni kalıplarından biri olarak **renk körlüğü prensibi**, resmi bütünleşmeyi (melting pot) ve insanlara grupların üyeleri değil bireyler olarak davranılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴¹

Sosyal bütünleşme süreci içinde, toplumdaki etkileşim çeşitliliğinden kaynaklanan değişimler görülebilmektedir. Ayrıca ortaya çıkan yeniliklerle meydana gelen bir unsurdaki değişme, diğer unsurdaki değişimin nedeni ya da sonucu olabilmektedir. Beri yandan sosyal unsurlardaki değişimler ister çıkar çatışması ister uyuma halinde olsunlar birbirilerine bağlılık arz etmektedirler ve bu durum da sosyal bütünlüğü göstermektedir.¹⁴² Buna göre sosyal bütünleşmeden anlaşılması gereken

¹³⁸ Erkal, **a.g.e.**, s. 277-287.

¹³⁹ David G. Embrick, "Assimilation," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol. I, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 188.

¹⁴⁰ Richard D. Alba, "Ethnicity," **Encyclopedia of Sociology**, Vol.II, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 840-852.

¹⁴¹ Frank Harold Wilson, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁴² Kongar, **a.g.e.**, s. 272.

husus, dinamik bir yapı içinde farklılaşmak ve bu farklılaşmayla birlikte kültürel değerlerde mutabakat ve seferberlik halinde olmayı devam ettirebilmek olarak ifade edilebilir.¹⁴³ Bell'in de ifade ettiği gibi, eğer bir toplum yeniliklere, saygıyı vaaz eden bir umumi felsefe ve işlevini koruyan kurumlarıyla cevap verebiliyorsa, kültürel yapılanma ve süreçleri için gerekli zamanı bulacaktır.¹⁴⁴

Türkdoğan'ın da benzer şekilde belirttiği üzere, önemli olan değişmeyle **sosyal seferberlik** güçlerini gündeme getirmektir. Aksi takdirde, bunlar arasında sosyal bütünleşmenin sağlanamayışı veya birinin ötekinden hızlı gitmesi, tahribe yol açabilmektedir. Zira Karl M. Deutsch, kültürel özümleme dediği asimilasyon ve benzeşim ile sosyal bütünleşme arasındaki dengeye vurgu yapmış, asimilasyonun sosyal bütünleşmeden ileri gitmesi halinde toplumda kopmalar olacağı, herkesin kendi grubu veya bireyselliği içinde bütünleşeceğini belirtmiştir.¹⁴⁵ Birey-toplum dengesinin bozulması ölçeğinde ise Ziya Gökalp'in ifadesiyle; bir toplumu meydana getiren bireylerin toplumun temel değer ve ahlak kurallarına ters düşen davranışlarda bulunması, birbirilerinin hak ve yetkilerine tecavüz etmesi, biz duygusunun yerini ben duygusuna terk etmesi, işbölümünde hukuktan sapması, o toplumun **sosyokültürel çözülme** ortamına girmiş olduğunu göstermeye yetecektir.¹⁴⁶

¹⁴³ Erkal, **a.g.e.**, s. 288.

¹⁴⁴ Bell, **a.g.e.**, s. 176.

¹⁴⁵ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 83-84.

¹⁴⁶ Vehbi Bayhan, **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınevi, 1997, s. 172-173

2. KÜLTÜR, SOSYAL DEĞERLER ve NORMLAR

2.1. Genel Olarak Kültür Kavramı

Kültür, farklı anlamlara gelebilen ve bunlara göre farklı tanımlamaları yapılabilen bir kavram olmakla birlikte sosyolojinin kültürle olan bağlantısı, insan tarafından yaratılan maddi ve manevi unsurlarda yerini bulmaktadır. Örneğin Taylor kültürü, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, örf ve adetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşmuş karmaşık bir bütün olarak tarif etmektedir.¹ Benzer şekilde Malinowski de kültürü, araçlardan, tüketim mallarından, çeşitli sosyal grupların kuruluş kuralları ve ilkelerden, fikirlerden, becerilerden, inançlardan, adetlerden, oluşan bütünleyici bir kavram olarak ifade etmiştir. Bu noktada Malinowski kültürün bütünleyici yönüne vurgu yaparak toplumun çeşitli unsurlarının bu birlik halinde incelenebileceğini belirtmiştir.² Benzer bütüncül görüş Mustafa Kemal Atatürk'te de görülmektedir; Atatürk'e göre kültür, bir toplumun devlet hayatında, fikir hayatında, sosyolojide ve güzel sanatlarda, aynı zamanda iktisadi hayatta yapabildiklerinin bütünüdür.³

Daha önce Sorokin ve Gökalp'te de gördüğümüz maddi ve manevi kültür ayrımı, bazı sosyologlarca maddi kültürün **uygarlık**la eş tutulmasıyla farklı incelemelere de tabi tutulmuştur. Örneğin M. MacIver'a göre kültür, ideoloji, din, edebiyat gibi sosyal yaşamın ifadelerini kapsamakta iken uygarlık, bir toplumun teknikler, sosyal örgütler gibi unsurlar yoluyla kendi yaşam koşullarının kontrolünü sağlayabilmesi ile ilişkili bulunmaktadır.⁴ Elbette bu farklılaştırma Marx'ın alt yapı-üst yapı ayrımını da akla getirebilmektedir. Thurnwald'e göre kültür, tavırlardan, davranış tarzlarından, örf ve adetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet biçmelerden, tesis ve teşkilattan oluşan bir sistemdir. Bu sistem, tarihi bir ürün olmak üzere meydana gelmiş, geleneğe bağlı bir toplum içinde onun medeni teçhizatı ve vasıtaları ile karşılıklı etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmış ve bütün unsurlarının zamanla bir değerine kaynaşması

¹ Sulhi Dönmezer, **Toplumbilim**, İstanbul, Beta Yayınevi, 1994, s. 116.

² T. B. Bottomore, **Toplumbilim**, Ankara, Doğan Yayınevi, 1977, s. 136.

³ Emre Kongar, **Kültür Üzerine**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975, s. 16.

⁴ Barlas Tolan, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Kalite Matbaası, 1978, s. 220.

sayesinde uyumlu bir bütün haline gelmiştir. Uygarlık (maddi kültür) ise, birikmiş bilgiye ve teknik araçlarına sahip olmayı ifade etmektedir. Bu durumda kültürün takınılmış bir tavır, uygarlığın ise bilme ve yapabilme ile ilgili olduğu söylenebilmektedir.⁵

Malinowski'den esinlenen Talcott Parsons, kültürü fonksiyonel bütünlüğü içinde açıklamış; kişilik sistemleri ve sosyal sistemlerin unsurlarından alınarak soyutlandırılmış olan değer, norm ve simgelerin örgütlenmesi olarak ifade etmiştir.⁶ Benzer bir tanıma göre kültür, insan davranışını ve davranış yoluyla meydana getirilen değer, fikir ve diğer sembolleşmiş mana sistemlerinin **devredilen** ve **yaratılan** içeriğini ifade etmektedir.⁷ Bu noktada kültürün kuşaklar arası bir miras niteliği taşıdığı söylenebilmektedir. Bugünün kültürünün, geçmiş kuşakların çabalarının ve tecrübelerinin ürünü olduğu gibi, yaşayan kuşakların tecrübe ve katkılarından yararlanarak gelişme ve değişme olanağına sahip bir devingenlik içinde olduğu ve kültürdeki değişmelerin bu yönüyle aynı zamanda sosyal değişmeleri işaret ettiği belirtilebilmektedir. Kültür değişmeleri bu anlamda toplumun kültürel sistemini oluşturan insan yapısı çevre ile bu çevreye uyarlanmış davranış kalıplarında meydana gelen değişmeleri ifade etmektedir.⁸ Kültürün, böylece öğrenme yoluyla ve oluşturduğu gelenekleri de kullanarak diğer kuşaklara ulaştığı söylenebilmektedir. Belirtmek gerekir ki bazı sosyologlar, öğrenme yoluyla kazanılmayan davranışları kültürün dışında bırakmışlardır.⁹

Bu bağlamda kültürün, sosyal ilişkilerin gerçekleşmesinde oynadığı fonksiyonları da belirtmek gerekmektedir. Joseph H. Fichter'e göre kültürün fonksiyonları şöyle özetlenebilmektedir;

- Kültür bir toplumu diğerinden ayırmak için bir tür alamet-i farikadır,
- Kültür, toplum değerlerini bir bütün haline getirir ve bunları sistematik bir biçimde taşır,

⁵ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 39-40.

⁶ Tolan, **a.g.e.**, s. 222-223.

⁷ Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 145.

⁸ Özer Ozankaya, **Toplumbilim**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2007, s. 174.

⁹ Erkal, **a.e.**

- Kültür, dayanışmanın en önemli temellerinden birisidir,
- Kültür, sosyal yapının bir kopyasını verir,
- **Sosyal kişiliğin** belirip oluşmasında kültür, bütün toplumlar bakımında egemen bir faktördür.¹⁰

Kültürün bütün toplumlar açısından egemen faktör olduğu sosyal kişiliğin oluşmasındaki etkinliğinin yanı sıra bireylerin tutum ve davranışlarını düzenleyen bir fonksiyonunun da olduğu söylenebilmektedir. Zira kültür, bu noktada sosyal kontrolü sağlayıcı mekanizmaları, yaptırımsal kurumları meydana getirmektedir.

Farklı tanımları gözeterek denebilmektedir ki kültür, içeriği kadar farklı açıklamalara ve yaklaşımlara konu olan bir kavramdır. Kültürün içeriğinin sayılamayacak kadar çok olması, en geniş anlatımla toplumun ve bireyin yaşamında belirli bir rolü veya etkisi olan her madde ve değerin bu kapsama girebileceği anlamına da gelebilmektedir. Ancak çalışmamız çerçevesinde kültürün, 1980 sonrası maddi unsurlarındaki belirli değerimler sonucu manevi unsurları olan **değer ve normlarda** görülen değeriminin ele alınmakta olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede milli kültür ve çalışmamızın temel dayanaklarından olan 1980 sonrası ülkemizde görülen gelişmelere etkisi nedeniyle modern kültür tanımlarına kısaca değerinmekte fayda görülmektedir.

2.1.1. Milli Kültür Kavramı

Milli kültür kavramı, tanımı ve içeriğini tarihsel olarak daha önceden de belirtilen Sanayi Devrimi ve kapitalizmin gelişme sürecinde Batı Avrupa’da ortaya çıkan **ulus devlet** ya da **milli devlet** kavramları içinde bulmaktadır.

Feodal düzenden siyasi bir otorite altında birleşmeye doğru giden bu süreç içerisinde, özellikle ekonomik çıkar çatışmalarının ayrı ulusal sınırları meydana getirdiği söylenebilmektedir. On altıncı ve on sekizinci yüzyıllarda ekonomik gelişmeler, her biri birleşmiş birer bütün olarak merkantilist politikalar izlemeye

¹⁰ Dönmezer, **a.g.e.**, s. 117-123.

eğilimli toprağa dayalı devletlerarası ilişkilerden, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda gelişen kapitalizmle birlikte, söz konusu kapitalizmi oluşturan gelişmiş milli birimler (Britanya sanayisi, Amerikan ekonomisi, Fransız kapitalizminden ayrı olan Alman kapitalizmi vb.) temelinde ilerleme dinamiği göstermiştir.¹¹ Bu noktada ulus devletin ortaya çıkışındaki iki olgu, -sömürgeleştirmeden farklı olarak- temel olarak birbirilerinin egemenliklerini karşılıklı olarak kabul eden devletler ve siyasal birim içindeki birimlerin eşit olarak siyasetin öznesi olmaları şeklinde belirtilebilmektedir.

Bu süreçte ulusal egemenliğin cisimleşmiş şekli olarak ortaya çıkan ulus devlet, Giddens'in tanımladığı haliyle, sınırları çizilmiş belli bir alan üzerinde idari bir tekel sürdüren, yönetimi yasayla ve iç-dış kontrol araçlarının doğrudan denetimiyle yaptırım altına alan kurumsal yönetim biçimi olarak ifade edilebilmektedir.¹² Ulus devletin bu noktada, meşruiyetinin kaynağı olarak kültürel bütünlüğe sahip olduğu kabul edilen bir millete dayanmakta olduğu ve milletin özgün çıkarlarını, kültürünü koruma adına güçlü bir kültür politikası izlemeye başladığı söylenebilmektedir.¹³ Bu bağlamda her ülke, kendisinin diğerlerinden farklı olduğunu ve farklı ekonomik çıkarlara sahip bulunduğunu vurgulamak için yerel kültürel özelliklerine önem vermeye başlamıştır.¹⁴ İşte milli kültür kavramı da bu noktada kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan millet kavramının bir ürünü olarak ifade edilebilmektedir.

Millet kavramı kısaca, kendi birliğinden haberdar olan, siyasi bakımdan devlet şeklinde teşkilatlanmış ve milli devlet kurma kabiliyetine sahip sürekli ve teşkilatlı insan zümrelerini ifade etmektedir. Dolayısıyla millet, sadece biyolojik faktörlerin değil, bunun üstünde kültürel bir mutabakatın ve birlikteliğin şekli ve adıdır.¹⁵

Bir millete ait kültür içeriklerini ifade eden milli kültür kavramı, bunu Türk sosyolojisinde ilk kez kullanan Ziya Gökalp'ın tanımı ile bir milletin dini, ahlaki,

¹¹ E. J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 42.

¹² Anthony Giddens, **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi**, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2000, s. 208.

¹³ Cevat Özyurt, **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, İstanbul, Açılım Kitap, 2005, s. 113.

¹⁴ Kongar, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁵ Mustafa E. Erkal, **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 199.

hukuki, akli, estetik, lisanî, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkli bir bütünüdür.¹⁶ Benzer bir tanıma göre milli kültür, millet için hayatı yaşamaya değer kılan şeylerin toplamı olarak, geleneklerden, örflerden, sözlü ve yazılı edebiyattan, dilden, müzikten, dinden, ahlaktan, estetik ve ekonomik ürünlerden meydana gelmektedir.¹⁷ Bir başka tanıma göre milli kültür kavramının iki anlamına vurgu yapılmaktadır: Objektif anlamda milli kültür, tarihin belli bir anında, milletin topluluğun sahip olduğu maddi ve manevi ortaklıkların toplamını ifade etmektedir. Manevi ortaklıklar ile bir milletin kabul ettiği değer ve inanç sistemi kastedilmektedir. Sübjektif anlamda ise kişinin, grupların dünya görüşleri, kabulleri, siyasi ve sosyal mevkii ile millet ve kültürden ne anladığına bağlı olarak şekillendiği belirtilmektedir.¹⁸ Kongar ise milli kültürün manevi kültür unsurları ile birlikte kültür ile sanat, edebiyat ve düşün yapıtları alanı için geçerli olduğunu, maddi kültür alanında ise ancak çevre koşullarının gerektirdiği gereç ve ürün farklılaşması açısından milli kültürün diğer milli kültürlerden farklılık gösterdiğini belirtmektedir.¹⁹ Dolayısıyla bu tanımlamalara göre milli kültürün, maddesi ve üslubu ile millet hayatının bütününe ifade ettiği söylenebilmektedir.²⁰

Milli kültür, millet olma sürecini etkileyen en önemli unsur olarak nitelenebilmektedir. Millet olma süreci, günümüz sosyolojisinde birkaç yönlü olarak ifade edilebilmektedir. Bunlardan biri, eğitim ve öğretim yönüdür. Zira eğitim ve öğretim, köy ve şehir farklılaşmasını silerek bütün kitleyi saracak ortak duygular, düşünce sistemleri ve değerleri geliştirir. Geniş toplumda kültürel adacıklar meydana gelmez ve bütünleşme gerçekleşir.²¹ Benzer şekilde Aydın'ın da belirttiği üzere, bir sosyal güç unsuru olarak eğitim, toplum yaşamında değerleri doğrudan etkileme potansiyeli ile kültürün etkin belirleyicilerinden biri olarak ifade edilebilmektedir. Bu noktada eğitim, kültürel süreklilik ve bütünlük için zorunlu bir koşul olarak sayılabilmektedir.²²

¹⁶ Orhan Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 35.

¹⁷ İsmail Doğan, **Sosyoloji**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1996, s. 316.

¹⁸ M. Naci Bostancı, **Toplum, Kültür ve Siyaset**, Ankara, Vadi Yayınları, 1995, s. 8.

¹⁹ Kongar, **a.g.e.**, s. 32.

²⁰ Nevzat Kösoğlu, **Küreselleşme ve Milli Hayat**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002, s. 136.

²¹ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 60.

²² Mustafa Aydın, "Kültürel Süreklilik, Değişme ve Eğitim," **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 1991, s. 35-38.

Beri yandan Türkdoğan sosyal bütünleşmede modernleşme, sanayileşme, okullaşma, iletişim faaliyetlerinin yoğunlaştığı sosyal seferberlik kavramına vurgu yaparak, sosyal seferberliğin dinamik bir etkileyici olarak milletleşme sürecini etkileyeceğini belirtmiştir. Ancak bu şekilde ortak bir zihniyet, ortak kurumları, gelenek ve değerleri paylaşan insanların bir millet kimliğine kavuşabileceğini ifade etmektedir. Ancak millet olma sürecinin geçmişten bu yana sadece slogan olarak kaldığını belirttiği ülkemizde **12 Eylül 1980 sonrası** milli kültürün yeniden gündeme gelmesi ile bu açığın kapatılmaya çalışıldığını ifade etmiştir.²³ Gerçekten de Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1984 yılında yayınlanan Milli Kültür adlı eserde milli kültür ile millet olma ve sosyal bütünleşmeye vurgu yapılmıştır. Yine Türkdoğan'ın aktardığı üzere;

“(...) sosyal bütünleşme, bir devletin sınırları içinde yaşayan insanların hakim değer hükümlerini benimsemeleri ve bunu, tavır alışlarıyla yansıtmalarıdır. Diğer bir ifade ile sosyal bütünleşme, bir milletin mensupları arasında ortak tavır ve davranışlar ortaya koymayı sağlayan karşılıklı bağımlılıktır. Yani organlaşmış bir topluluk teşkil etmek üzere farklı zümrelerin anlaşıp kaynaşmasıdır.”²⁴

Millet ile kültür bir anlamda birbirilerinin hayat kaynağını teşkil etmektedir. Millet, kültürü yaratıp ona anlamlı katkılar yaparken, kültür de milleti yaşatmakta, yeni hedeflere yöneltilmektedir. Bu durumda milletleri ilerletme ve geliştirme gayretlerinin başarı şansının, milli kültürden güç almakla sağlanabileceği ifade edilebilmektedir.²⁵

2.1.2. Modern Kültür Kavramı

Modern kültür bir anlamda Batı Avrupa'da gelişen modernleşme ve daha sonraki süreçte post-modernleşme adı verilen süreçler dâhilinde tanımını bulmaktadır. Düşünsel olarak Aydınlanma Çağı'na, politik olarak Fransız Devrimi'ne ve ekonomik olarak da Sanayi Devrimi'ne bağlı olduğu söylenebilen modernleşme, Harvey'in ifadesiyle, Aydınlanma düşünürlerinin nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve kendi ayakları üzerinde duran sanatı, kendi iç mantıkları temelinde geliştirme

²³ Türkdoğan, a.g.e., s. 78-79.

²⁴ A.e., s. 83-84.

²⁵ Erkal, a.e.

konusunda gösterdikleri olağanüstü bir çabadan ibarettir. Söz konusu çabadaki amaç, özgür ve yaratıcı biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktır.²⁶ Zira bir başka tanımda modernleşme, yaşamın süregelen pratiklerini örgütleyen, gizemli tanrısal düzenler, derebeylik hakları, dinden doğan haklara ve bunların yarattığı eşitsizlik ve zenginliğe karşı bir tavır alıştı.²⁷ Önceki yüzyıllardaki baskıcı düzenlerin karşısına insanı ve insan aklını koyarak bireyi ön plana çıkarmakta, mantıksal düşünceden tutkuya kadar tüm insani vasıflar ayrıntılı incelemeye tabi tutulmaktadır. Hirschman'ın da aktardığı üzere:

“İnsanların tutkular nedeniyle birbirilerine yaşattıkları acıları ve kargaşayı gökten zembille inmiş bir otoritenin bastıracağı düşüncesine bel bağlamak, bir anlamda o sorunları çözmek yerine göz ardı etmek anlamına geliyordu. Belki de bu yüzden 17. yüzyılda tutkunun derin biçimde incelenmesi karşısında baskıcı çözüm varlığını sürdüremedi.”²⁸

Devamında Georg Simmel, 18. yüzyılın insanlara, devlette ve dinde, ahlakta ve ekonomide tarihsel olarak gelişmiş bütün bağlardan kurtulma çağrısında bulunduğunu belirtmektedir. 19. yüzyılsa, daha çok özgürlüğün yanı sıra, insanın ve işinin uzmanlaşmasını gerektirmiştir. Simmel'e göre bu uzmanlaşma, her bireyi diğerleriyle karşılaştırılmaz hale getirip vazgeçilmez kılacak, ama aynı zamanda onun, başkalarının etkinliklerine daha bağımlı olmasına neden olacaktır.²⁹ Comte'un Pozitivist Evre olarak adlandırdığı ve sosyoloji ilminin de aynı zamanda geliştiği dönemde birey, adeta dünya ve yaşamla bir görülmüştür. Bireyle beraber devlete ve topluma da düşen görev içerikleri belirlenmeye başlamakta, ancak bu defa yalnızca bastırmak yerine dönüştürücü ve uygarlaştırıcı bir ortam sağlama işlevi söz konusu edilmektedir. Aydınlanma devrimi ve modernleşme, her şeyden çok, insanları zincirlerinden kurtarmak amacıyla bilginin ve sosyal örgütlenmenin, mistik ve

²⁶ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s. 25-26.

²⁷ Fuat Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006, s. 30.

²⁸ Albert O. Hirschman, **Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlan Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu?**, Çev. Barış Cezar, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s. 37.

²⁹ Georg Simmel, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 85.

kutsal kabuğunu kırmayı hedefleyen laik bir hareket olarak ifade edilebilmektedir. Harvey'in ifadesiyle;

“(...)İnsanlığın ilerlemesi adına insan yaratıcılığını, bilimsel keşifleri ve bireysel mükemmeliyeti alkışladığı ölçüde değişim girdabını olumlu karşılıyor, gelip geçici, anlık ve parçalanmış olanı, modernleşme projesinin gerçekleştirilebilmesi açısından zorunlu bir koşul gibi görüyordu. Eşitlik, özgürlük, insan zekâsına inanç, evrensel akıl öğretileri her yandan fişkınyordu.”³⁰

Alex Inkeles'e göre modernleşme, bireysel düzeyde ortaya çıkan bir değişimdir ve bu bakımdan bireyin zihinsel durumu ile yakın ilişki halindedir. Bireysel seviyedeki değişimler, kültürel temaslar, haberleşme, öğrenme ve **modernleşme** yoluyla meydana gelmektedir. Sosyal düzeyde ise değişme, kalkınma, şehirleşme, farklılaşma, uyum gibi süreçleri ortaya koymaktadır. Buna göre modernleşme, sosyal düzeydeki kalkınmaya uyan bireysel düzeydeki bir değişme olarak ifade edilebilmektedir.³¹

Beri yandan özellikle 2. Dünya Savaşı'yla beraber ülkelerin yaşadığı ağır ekonomik ve sosyal bunalımlardan beslenen ve modernleşmenin getirdiği **geleceğe güvenle bakan toplum** imajının yerle bir olduğu bir dönem olarak ifade edilen **post-modernleşme evresi**, kendi yönelimini de buna göre belirlemiş ve belki de doğru bir tabirle yöneldiği belli bir taraf olmadan her alanda ve her tür fikri kendi bünyesinde barındırarak ve hatta değişime uğratarak gelişmesini sürdürmüştür.

Genellikle pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonalist eğilimli olarak algılanan modernleşme, doğrusal gelişmeye ve mutlak doğrulara inançla, sosyal düzenin rasyonel biçimde planlanmasıyla ve bilgi üretiminin standartlaştırılmasıyla özdeşleştirilir. Buna karşıt olarak post-modern süreç, kültürel söylemin yeniden tanımlanmasında, heterojenliği ve **farklılığı özgürleştirici** güçler olarak öne çıkarır. Parçalanma, belirlenemezlik ve bütün evrensel söylemlere karşı derin bir güvensizlik, post-modern düşüncenin temel özellikleri olarak ifade edilebilmektedir.³²

³⁰ Harvey, **a.g.e.**, s. 26.

³¹ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 123-124.

³² Harvey, **a.g.e.**, s. 21.

Bauman'a göre özünde çok anlamlı ve tartışmalı olan post-modernlik düşüncesinin çoğunlukla işaret ettiği şey, aynılığın tek anlamlı kesinliğini hedefleyen tipik modern güdüden tamamen özgürleşmektir. Gerçekten de post-modernlik, tek tiplilik ve evrenselcilik gibi modernliğin merkezi değerlerinin işaretlerini tersine çevirmektedir. Post-modernlik Bauman'ın ifadesiyle, kendi orijinal projesinin uygulanmazlığını kabul eden modernliktir.³³

Frederick Jameson, post-modern kültür ile politik ekonomi arasındaki ilişkiye yönelik açıklamasında, post-modern kültürün, geç dönem kapitalizmin şimdiki aşamasında kültürel hâkimiyeti temsil ettiğini belirtmektedir.³⁴ Erkal da günümüzde siyaset ve ekonominin iç içe olduğunu belirterek çok uluslu şirket ve finans kaynaklarının menfaatlerine göre şekillenen **küreselleşme** olgusuna vurgu yapmaktadır. Erkal'a göre küreselleşme, bir bakıma çok uluslu şirketlerin ideolojisidir. Zira küreselleşme olmadan çok uluslu şirketlerin egemen olması, küresel ilişkiler hoş görülmeden, milli direnç kırılmadan başarı elde etmek zorlaşmaktadır.³⁵ Giddens, bu noktada küreselleşmenin, salt dünya finans düzeni gibi büyük sistemlerle ilgili, 'orada' ve bireyden uzak yerlerde olan bir olgu olmadığını, aynı zamanda bir 'burada' fenomeni olarak yaşamlarımızın mahrem ve kişisel yönlerini de etkilediği belirtmektedir.³⁶

Ekonomik yönden küreselleşme, yukarıda da belirtildiği üzere, özel sektör merkezli bütünleşme mantıklarının ürünü olarak ifade edilebilmektedir.³⁷ Bu bütünleşmelerle ortaya çıkan uluslararası sermayenin, bir anlamda büyük şirketlerin ve onların ait oldukları güçlü devletlerin, dünya pazarlarındaki paylarının ve dolayısıyla egemenliklerinin artması anlamına gelmektedir.³⁸ Harvey'in belirttiği üzere, rekabetin yoğun olduğu bir dünyada, sadece ürünlerin değil, şirketin kendisinin imajı belirleyici

³³ Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 130-131.

³⁴ Mark Gottdiener, **Postmodern Göstergeler**, Çev. Erdal Cengiz, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 241.

³⁵ Erkal, **Sosyoloji**, s. 53.

³⁶ Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akınhay, Alfa Basım Yayın, 2000, s. 24.

³⁷ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İnci, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 70.

³⁸ Erol Manisalı, **Türkiye ve Küreselleşme**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006, s. 3.

hale gelmekte; sadece pazarlama için değil, aynı zamanda sermaye bulmak için, şirket evlilikleri için, bilgi üretimi, hükümet politikaları ve kültürel değerlerin gelişmesi üzerinde etki kazanmak için de bu imaj önem kazanmaktadır. Bu surette yaratılan imaj ve markalar ile ekonomik etkinlikten kültürel alana geçiş başlamaktadır.³⁹

Kültürel alanda büyük şirketlerin ya da markaların egemenliği doğrultusunda insanlığı marka ve imajları ile -sözde- birleştiren ve bütünleştiren, tekdüze tüketime yönelik bir yapılanmadan bahsedilmektedir.⁴⁰ Daha önce de bir örnek çerçevesinde değindiğimiz tüketim kültürü, Baudrillard'a göre tüketim toplumunun hâkim düzenini oluşturmaktadır. Ona göre bu toplumda, sadece malların ve hizmetlerin bolluğu değil, daha önemli olan her şeyin hizmet olması; tüketime sunulanın asla saf ve basit bir ürün olarak değil, daha çok kişisel hizmet ve ödüllendirme olarak hizmete sunulması söz konusudur.⁴¹ Tüketim maddelerinin yaygınlaştığı, bireye, sahip olunan araç ve maddelere, yenene, içilene göre marka anlayışı içinde değer atfedildiği bir durumu ifade etmektedir.⁴²

Mahiroğulları'nın aktardığı üzere sermayenin serbest dolaşımı bağlamında pek çok Batılı firmanın, daha çok kâr etmek, müşteri hedef kitlesini daha da genişletmek amacıyla işletmelerinin şubelerini dünya pazarlarına taşıdığı; insanlara dünya ölçeğinde yeni tüketim alışkanlıkları kazandırdığı söylenebilmektedir. Bu tip firmaların, işitsel ve görsel medya aracılığıyla reklamın güdüleme (manipulation) işlevi doğrultusunda, yoğun kampanyalar düzenleyerek tüketici davranışlarını etkileyerek fast-food tipi yemek yeme, belirli marka alışkanlığı sağlama gibi ortak bir tüketim kültürü oluşturma yolunu açtığı ifade edilebilmektedir.⁴³ Söz konusu tüketim kültürü ise genel olarak ifade edildiği üzere, bireylerin gelirleri üzerine ipotek koyarak tüketim döngüsü içinde kaybolmalarına, marka merakı ile sömürülmelerine

³⁹ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 2006, s. 184.

⁴⁰ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007, s. 27.

⁴¹ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, Çev. Hazal Deliceçaylı & Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 205.

⁴² Mustafa E. Erkal, **Yol Ayrımındaki Ülke**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s. 236.

⁴³ Adnan Mahiroğulları, "Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi," **Sosyal Siyaset Konferansları Kitap 50**, 10 Ocak 2007, (Çevrimiçi) <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/52.pdf>, 11 Kasım 2007, s. 1282.

neden olmaktadır.⁴⁴ Bu surette küreselleşmenin teknoloji, kültürel yayılma ve ayrıca hükümetlerin ulusal ekonomilerini liberalleştirme ve mevcut sosyal düzeni bozma yönünde bir etki alanının da olduğu söylenebilmektedir.⁴⁵

Bauman bu noktada küresel hareketlilik ile yerelleşme arasındaki çelişkiye dikkat çekmektedir. Ona göre, iş, finans, ticaret ve enformasyon akışının yerleşel boyutlara ulaşıyor olmasının yanı sıra, bir yerelleşme, mekân sabitleme süreci de işlemektedir. Bunların arasında yakından bağlantılı iki süreç, tüm insan nüfusunun varoluş koşulları ile her bir yerli nüfusun çeşitli kesimlerinin varoluş koşullarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmaktadır. Bazıları için küreselleşme olarak görülen şey, başkaları için yerelleşme anlamına gelmekte; bazıları için yeni bir özgürlüğün işaretini veren şey, başkalarının üzerine davetsiz ve kötü bir kader gibi çullanmaktadır.⁴⁶

Evrensel kültür ile milli kültürün farkının, nitelikten öte niceliğe dayalı olarak -yani benimsendiği insan sayısına göre- kabul edildiği noktada;⁴⁷ küresel (post)modernleşme ve (post)modern kültürün özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak küresel kültür adıyla, gelişmekte olan ülke kültürlerini yoğun bir şekilde etkisi altına aldığı, bazı ülkelerde baskın kültür konumuna geçip milli kültürleri aşındırmayı, hatta milli kültürlerin giderek yerel kültür haline gelmesini sağladığı söylenebilmektedir.⁴⁸

Dolayısıyla milli kültürün canlı, sürekliliği olan bir değerler sistemi, öğrenilmiş davranışlar biçimi olduğu haliyle bireyin, hayatının her safhasında bu kültür değer ve normlarına uymak suretiyle kişilik kazandığı ve toplumdaki yerini aldığı gerçeğine karşın⁴⁹, küreselleşmeyle birlikte modern kültürün bir karşıt kültür alanı olarak, bireyin milli kültürle bütünleşmesini etkilediği de açıkça belirtilebilmektedir.⁵⁰

⁴⁴ Burcu Özcan, "Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Yaklaşımı," **İ. Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansları**, No:35, 2007, s. 145.

⁴⁵ Giddens, **a.g.e.**, s. 25-26.

⁴⁶ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 8-9.

⁴⁷ Kongar, , **Kültür Üzerine**, s. 33.

⁴⁸ Mahiroğulları, **a.g.e.**, s. 1278.

⁴⁹ Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1997, s. 486.

⁵⁰ Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözüm**, s. 307.

2.1.3. Sosyalleşme ve Kültür - Kişilik İlişkisi

Bireyler, içinde doğdukları toplumun kuşaktan kuşağa geçirilen kültürünü öğrenme yoluyla sosyalleşme sürecinde elde etmektedirler. En genel tanımlama ile sosyalleşme, bireyin içinde bulunduğu grubun değerleri, normları, inançları, tavırları ve dil özelliklerini edindiği bir etkileşim sürecidir.⁵¹

Sosyalleşme, kişinin kültürle bütünleşmesini ve içinde yaşadığı toplumla uyum sağlamasını mümkün kılan bir mekanizma olarak ifade edilebilir. Toplumun, kişinin diğerleri ile birlikte yaşayabilmesi için ondan beklediklerini temsil ederek, örf ve adetlere, geleneklere normlara uyumu ve kendisine verilen rolü gereğince yerine getirmesini amaçlamaktadır. Sosyalleşme, insanın durumları kurumlaşmış kurallara uygun olarak tarif ve idrak edebilmesini, onlara göre değerlendirmesini mümkün kılmaktadır. Buna göre sosyalleşmenin işlevi, kişinin ihtiyaç duyduğu yetenek ve disiplini sağlamak, geliştirmek, toplumun talep ve arzularını, değerler sistemini, ideallerini ona geçirmek ve özellikle sosyal hayatta oynayacağı rolleri kişiye öğretmek olarak ifade edilebilmektedir.⁵²

Özellikle ailenin sosyalleşmede en büyük role sahip olduğu söylenebilmektedir. Aile, çocuk için ilk sosyal yapı unsuru olmakla birlikte birçok sosyal davranış aile içinde öğrenilmektedir. Çocuğun gelişimi ile birlikte öğretmenler, okullar ve yaşıt gruplar da önemli sosyalleşme figürleri haline gelmektedir. Beri yandan kitlesel medya ve din de, yaşam boyu sosyalleştirici bir etki unsuru olarak belirtilebilir. Tüm bu alanlar -en azından belirli bir süre- bir şekilde aile tarafından kontrol edilmekte, örneğin çocuklarının hangi arkadaş ve yaşıt gruplarına dâhil olabileceği üzerinde aileler etkili olabilmektedir.

Sosyalleşme doğrudan ya da dolaylı mekanizmalar yoluyla gerçekleşebilmektedir. Kültür-kişilik ilişkisi dâhilinde doğrudan sosyalleşme, örneğin toplumca kabul gören

⁵¹ Viktor Gecas, "Socialization," **Encyclopedia of Sociology**, Vol.IV, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 2855.

⁵² Dönmezer, **a.g.e.**, s. 141-142.

tutum ve davranış şekilleri konusunda kişiyi eğiten ve bu tutum ve davranışları pekiştiren okul gibi resmi kurumlarda görülebilmektedir. Doğrudan sosyalleşmenin kişinin hayatı boyunca cereyan eden bir durum olduğu belirtilebilir. Dolaylı sosyalleşmenin ise herhangi bir yerde herhangi bir zamanda meydana geldiği söylenmekte ve örnek olarak diğerleri için uygun davranışın ne olduğunu belirleyerek bu davranışların taklit edildiği durumlar verilmektedir.⁵³

Belirli sosyal ve kültürel etkilerin sonucu olarak kişi, evrensel sosyalleşmiş özellikleri, dil, statü ve rolleri, inanç ve değerleri toplumun diğer kişileriyle paylaşma durumundadır. Bu anlamda kişilik, bir kişinin tüm değerlerini ve fiziki olan-olmayan tüm özelliklerini kapsayan bir bütün olarak, belirli bir sosyal ve kültürel çevreyi bireysel düzeyde yansıtan karmaşık bir sistem niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla kişiliğin, sosyal ve kültürel çevre ile ayrılmaz bütünlüğü ortaya çıkmaktadır.⁵⁴

İnsanların bireysel ve sosyal olarak kurdukları ilişkiler çerçevesinde kültür, sembolik yollarla anlam kurarak bir yaşam düzeni oluşturmakta, aynı zamanda, bir veri olarak sosyal deneyimleri içererek bireylerin sosyalleşmesini sağladığı ölçüde sosyal bir gerçeklik olarak görülmektedir. İşte bu gerçeklik, bireyin sosyal kimliğini şekillendirmektedir.⁵⁵ Doğumundan itibaren şekillenmeye başlayan kişiliği ile birlikte birey, bu şekilde sosyalleşme ile toplumun bir parçası haline gelmektedir.⁵⁶

Türkdoğan, kültür kalıpları etrafında kümelenme ve buna bağlı olarak sosyalleşmenin millileşme süreciyle mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bu surette millet seviyesine ulaşmada toplumla bütünlük, sosyal katılma, tebaa durumunda yurttaş durumuna geçiş olduğunu ifade etmektedir.⁵⁷ Benzer şekilde Bilgiseven de kültür ve sosyalleşme ilişkisine değinerek, bireyin kişilik yapısını ve davranışlarını şekillendirmedeki etkisini vurgulamakta, kültürün kişiliği tayin etme gücünün, bireyin

⁵³ Melanie B. Hoy, "Socialization," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol.VII, Ed. By., William A. Darity Jr.,2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 647-648.

⁵⁴ Tolan, **a.g.e.**, s. 228.

⁵⁵ Nihat Nirun, **Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994, s. 63.

⁵⁶ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Yeni İnsan ve İnsanlar**, İstanbul, Evrim Kitabevi, 2004, s. 325.

⁵⁷ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 86.

kişiliğini geliştirme imkânlarının da artmasıyla daha farklı özellikler gösterebileceğini ifade etmektedir.⁵⁸ Dolayısıyla sosyalleşmenin, kültür ve kimlik ilişkisi içerisinde, öğrenilmiş davranış biçimlerinin nesilden nesile aktarılması veya toplumun bir üyesi olarak bireyin kazandığı duyma, düşünme ve faaliyet tarzlarının sosyal açıdan standartlaşması anlamına gelmesi sebebiyle, kültürü oluşturan maddi ve manevi her unsurun arka planında onu meydana getiren **değer** ve **normlar** sisteminin varlığını unutmamak gerekmektedir.⁵⁹

2.2 Sosyal Değerler ve Normlar

2.2.1. Sosyal Değerler

Bireyin toplumla nasıl bütünleştiği sorunu çerçevesinde sosyal değerler, bireylerin düşünce, tutum, davranış ve yapıtlarında birer standart veya ölçüt olarak sosyal bütünlüğün ayrılmaz bir unsurunu teşkil etmektedir. Bir toplumun yaşamında her şey değerlere göreli olarak algılanmakta ve diğerleriyle karşılaştırılmaktadır.⁶⁰ Örneğin Erkal, değerlerin, toplum hayatının işleminde yapısal ve fonksiyonel görevleri yerine getirdiğini belirterek bu bütünlüğe vurgu yapmaktadır.⁶¹

Değer kavramı bir biçimin, bir olaya ilişkin başlangıç veya sonun istenmesine ilişkin bir kanı olarak söz konusu olan olgunun iyi ya da kötülüğüne işaret etmektedir. Buna göre değer, duruma ya da olaya özgü olmaktan çok genel olması, belirli tipteki olay ve durumlardan aşkın özellikte olması beklenebilmektedir.⁶² Değer bir diğer tanımlamaya göre, insanların eylemleri doğrulamak, kendilerini, diğer insanları ve olayları değerlendirmek için kullandıkları, belirgin durumlardan öte kavram ve kanıları ifade etmektedir.⁶³

⁵⁸ Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Genel Sosyoloji**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 17-18

⁵⁹ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 104.

⁶⁰ Tolun, **a.g.e.**, s. 230-231.

⁶¹ Erkal, **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, s. 163.

⁶² Margaret Mooney Marini, "Social Values and Norms," **Encyclopedia of Sociology**, Vol.IV, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 2828.

⁶³ S. H. Schwartz, "Universals In The Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries," **Advances In Experimental Social Psychology**, C.XXV, 1992, s.y.

Buna göre değerlerin insanların biyolojik tabiatına has refleks niteliğindeki hareketlerinden ziyade seçilmiş, düşünülmüş hareketlerine içkin olduğu ifade edilebilir. Dönmezer'e göre tavır ve hareketler, eylemler, duygular, fikirler, vasıflar, kişiler ve gruplar, amaçlar ve araçların tümü toplum hayatında değerlere göre mukayese edilmekte ve daha iyi, daha doğru, daha adil, daha uygun ve başka biçimlerde ya da tersi olarak değerlendirilmektedir.⁶⁴

Bu noktada değerlerin insanlar tarafından gözetilen ancak insanları aşan bir sosyal varlık arz ettiği söylenebilmektedir. Zira bu noktada değerler kendilerini, doğal ve mutlak gerçeklikler olarak kabul ettirerek bireyin iyiyi kötüyü anlamasından ziyade hissedebilmesini ve buna göre davranabilmesini de talep eder.⁶⁵ Normal olarak değerlerin bir kültürden diğerine, hatta aynı toplum içindeki bir grup ya da kategoriden diğerine göre değişiklik gösterebileceği söylenebilmektedir. Ancak sosyolojinin bu noktada sosyal değerlerle ilgilenmekle, insan hareketlerindeki deneye dayalı unsurlardan çok **ahlaki değerlere** yer vermekte olduğu vurgulanmaktadır.⁶⁶

Fichter'e göre değerler iki düzlemde analiz edilebilmektedir. Dışsal kaynaklı değerler, bireylerin nüfuz alanının ötesinde bulunmaktadır. Örnek olarak geleneksel toplumlarda dışarıdan gelen sosyal statü kaynaklı sosyal saygınlık verilebilmektedir. İnsanlık gerçeğine dayandırılan içsel değerler ise en genel düzeyde yer alan değerler olarak ifade edilebilmektedir. Örnek olarak doğruluk, namus, başarı, insan hayatına saygı verilebilmektedir.⁶⁷ Bu değerler genel sosyal ve kültürel değerlerden türeyerek bireyler tarafından içselleştirilmektedirler.

Değerler, belirli bir toplumda bireysel ve grupsal yaşamın düzenini sağlamak amacıyla norm ve törelere dönüşmektedirler. Normlar değerleri cisimleştirerek, belirgin ve emredici niteliğe bürünmekte, dolayısıyla değerlerin sosyal etkinlik kazanmaları, norm ve töreler yoluyla sağlanabilmektedir. Bu surette çalışmamızın devamında norm kavramının da açıklanması gerekmektedir.

⁶⁴ Dönmezer, **a.g.e.**, s. 253.

⁶⁵ Tolan, **a.g.e.**, s. 231.

⁶⁶ Dönmezer, **a.g.e.**, s. 254.

⁶⁷ Joseph Fichter, **Sosyoloji Nedir?**, Çev. Nilgün Çelebi, Ankara, Atilla Kitabevi, 1996, s. 145.

2.2.2. Normlar

Normların da benzer şekilde değerler gibi seçici kanıları ifade ettiği söylenebilmektedir. Değerin, bir davranışın arzu edilirliliğiyle ilgili olduğu noktada normlar, davranışın kabul edilebilirliği ile ilgili olmaktadır. Norm, bir davranışın doğru veya yanlış, izin verilen ya da yasaklanan olma halini işaret etmektedir. Buna göre bir arzu edilirlilik hali olarak normun davranışların nasıl olması veya olmaması gerektiğine ilişkin bir anlam taşıdığı söylenebilmektedir. Norm bir davranış kuralı olarak yükümlülük ya da zorunluluk duygusu vermekte iken değerler, arzu, çekicilik ya da iticilik duygusu vermektedir.⁶⁸ Önceki bölümlerde de normlar, tanımlayıcı ve olması gereken normlar olarak iki ayrımda incelenmişti. **(Bkz.: Fonksiyonel Bütünleşme)**

Toplumun varlığını devam ettirebilme amacı çerçevesinde, sosyal düzeni sağlayabilecek ve koruyabilecek kuralların yaratılması gerekliliği açıkça ifade edilebilmektedir. Bu noktada toplum içinde yaşayan bireylerin kendi tutum ve davranışlarının sınırlarını gösteren ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak büyük bir çoğunlukla uygulanan soyut modeller olarak normlar, belirli bir durumda uygun olan ya da olmayan değer, tutum ve davranışın ne olduğunu belirleyen ve yaptırıla desteklenen ortak sosyal anlayışları işaret etmektedir.⁶⁹ Benzer bir tanıma göre de normlar, belirli bir grupta veya toplumda standartlaşmış yol gösterici ve idare edici davranış şekilleri olarak toplum üyelerini belirli olaylar karşısında belirli şekillerde davranmaya zorlayan, aynı zamanda bireylerin davranışlarının başkaları tarafından nasıl değerlendirileceği gösteren rehber ilkeler olarak açıklanabilmektedir.⁷⁰ Durkheim bu ilkeleri birey üzerinde bir tür denetim kurmayı sağlayan ve sahip oldukları zorlayıcı güç sayesinde bireye dıştan dayatılan bir takım eyleme, düşünme ve hissetme biçimleri olarak açıklamaktadır.⁷¹ Bu durumda söz konusu baskı kendisini manevi ölçüde

⁶⁸ Marini, **a.g.e.**, s. 2829.

⁶⁹ Tolan, **a.g.e.**, s. 233-234.

⁷⁰ Erkal, **Sosyoloji**, s. 17.

⁷¹ Emile Durkheim, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2008, s. 51.

duyurduğu kadar bireye kendi dışındaki mekanizma ve güçlerin varlığını hissettirmektedir.⁷²

Sosyal normların, insan ihtiyaçlarına ilişkin kökeninden, grup üyelerinin davranış ve hareketlerini kontrol eden standartlara varan ve değişebilen bir süreç izlediği söylenebilmektedir. Normların kişi ve gruplar arası veya zamana göre değişebilme/farklılaşabilme özelliği, sosyal düzenin kendi içindeki organizasyon ve değişme dinamiğinde yerini bulmaktadır.

Normlardaki değişimler birden fazla durumun etkisiyle meydana gelebilmektedir. Normların hayat şartlarındaki değişmelerle; teknolojik icatlar, ekonomik ve sosyal organizasyonlardaki farklılaşmalar, kültürel fikir ve yapılardaki değişmelerle tarihi bir değişim süreci izlediği söylenebilmektedir. Beri yandan bu değişmeler, daha mikro ölçekte grup ve diğer sosyal birimlerin normlarında görülebilmektedir. Değişme bu noktada grupların varlık durumu ya da büyüklüğünden etkilenmektedir. Örneğin farklı normlara sahip bir göçebe grubun oluşması ya da ortak normları etkileyen kendine has normları olan bir grubun sayıca büyümesi değişme nedeni olarak belirtilebilmektedir. Ayrıca belirli sosyalleşme hükümlerine sahip organizasyonlar bu değişimleri yaratabilmektedir. Yine örnek olarak eğitim veya iş organizasyonları, kendilerine has yapıları itibari ile normlarda farklılıklar üretebilmektedir.⁷³ Bu noktada toplum içinde belirli birey ve grupların yararına olan normlar bulunmakla birlikte farklı birey ve gruplarca tepki ya da direnç gösterilen normların da bulunabildiği açıkça ifade edilebilmektedir.

Bireylerin normları, deneyimledikleri sosyal tecrübeler ve temaslar sonucunda elde ettikleri söylenebilmektedir. Her toplum, kendi normlarını toplum üyelerine telkin etmekte ve aşılama, her grup biçimi de resmi veya gayri resmi olarak yeni üyelerinde normlarını içselleştirecek mekanizmalar geliştirmektedir. Bu noktada

⁷² Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1981, s. 99.

⁷³ Marini, **a.g.e.**, s. 2838.

normların, içselleştirildikleri ölçüde sosyal yapının bir parçası haline geldiği ifade edilebilmektedir.

Normların içselleştirilmesi ile birlikte birey, toplum içerisinde yer alabilmek için bu normlara uymayı bir ihtiyaç olarak algılamaktadır. Bireysel ölçekte içselleştirme ile norma uygun olma hali özünde, genel söylemler tarafından tanımlanabilme, bir nevi kabul görme hali olarak hissedilmektedir.⁷⁴ Benzer şekilde grup içinde de üyeler, karşılıklı olarak eylem ve verimlerini grup normlarının taşıdığı standartları kullanarak değerlendirmekte, bu şekilde normlar aracılığıyla grup üyeleri arasında manevi birlik oluşmaktadır. Bu noktada da normların uyma ya da yarar kalıplarından çıkarak bireylerin kişiliğinin bir parçası haline geldiği söylenebilmektedir.⁷⁵

Normların içselleştirilmesi ile birlikte yaptırım; ceza veya ödüllerle birlikte kurumsallaşma meydana gelmektedir. Yaptırım, grup veya toplumun bireyden istediği uygun davranışlara verdiği ödül ile aykırı davranışlara verdiği cezalardan oluşan soyut baskı sistemi olarak ifade edilebilmektedir. Tek bir normdan ziyade normlar bütünü olarak kurumsallaşma sonucunda toplum içine yerleşik kurumlar meydana gelmektedir. Örneğin aile kurumu, bir normun değil normlar bütünü kurumsallaşmış halini ifade etmektedir. Ancak çiftin ilişkilerini düzenleyen kurumsallaşmış bir norm bütünü olması nedeniyle evlilik kurumu bir norm olarak nitelendirilebilmektedir. Bunun yanında, her sosyal norm veya kurumda olduğu gibi örneğin evlilik kurumu içinde normların içselleştirme düzeyi evlilikten evliliğe değişebilmektedir. İşte bu noktada kurumlar, belirli bir sosyal sistemde geçerli olan ve bu sistemde meşru olanla olmayı belirleyen normlar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer örneklerle aile, okul, din birer kurum olarak sosyal yapı içindeki yerlerini almaktadırlar.⁷⁶

Toplum içinde en belirgin normlar olarak din ve ahlak kuralları olarak ifade edilebilmektedir. Dinsel normlar doğaüstü ve irrasyonel yaptırımlarla desteklenmekte iken ahlaki normların yaptırım gücü sosyal bir özellik göstermektedir. Bu manada

⁷⁴ Matthew Adams, *Self and Social Change*, London, Sage Publications Ltd., 2007, s. 76.

⁷⁵ Dönmezer, *a.g.e.*, s. 251.

⁷⁶ Tolan, *a.g.e.*, s. 235.

dinin diğerk sosyal ve ahlaki normlardan kendisine yararlı ve gerekli olanları benimseyerek dinsel bir görünümde sunduğı ifade edilirken ahlakın da zamanın yaygın ve dinsel olarak güçlü akımlarının etkisi altında kaldığı söylenebilmektedir. Zira dinin yaptırım gücünün, ahlaki normların saptırılmasını engellediğı buna dair açık bir işarettir. Bunların dışında toplumda örf ve adetlerle, günlük hayat, alışkanlık ya da modayla, ayrıca ticaret ve hukukla vb. normlar da bulunmaktadır. Ancak çalışmamızın ilgi ölçeğinde ahlak ve içeriğinde örf ve adetler bulunmaktadır.

Ahlak, genel olarak insanlar arası ilişkileri idare eden, kişi vicdanının belirli hareketleri iyilik, kötülük, doğruluk, yanlışlık gibi vasıflandırırken kullandığı kuralların bütünü olarak ifade edilebilmektedir. Bir sosyal normun yasakladığı hareketlere, doğrudan doğruya karşılık olmak üzere kötülük şeklinde bir yaptırımın meydana geldiğı hallerde normun bir ahlak kuralını oluşturduğu söylenebilmektedir. Bu anlamda ahlakla hukuk normları arası farkı, yaptırımın vicdani ve kanuni yolla uygulanması belirlemektedir.⁷⁷

Ahlakın içeriğini büyük oranda örf ve adetlerin oluşturduğu söylenebilmektedir. Örf ve adetlerin gelenek ve göreneklerle eş anlamlı tutulduğu noktada hepsini töre başlığı altında toplamak mümkün olabilmekte, hatta günümüzde bilim olarak ahlak, törebilim adı altında incelemelere tabi tutulabilmektedir.⁷⁸

Bilgiseven'e göre halk adetleri veya örfler, uygulamayla gelişen içten doğma usuller olup bir menfaate azami uygunluktan ibaret bir son şekle erişen, gelenek ile intikal eden ve hiçbir istisna ya da çeşitlenme kabul etmemekle birlikte yeni şartları karşılamak üzere değişen, ancak bu değişikliği de sınırlı metotlar içinde ve rasyonel bir düşünce ya da amaç göz etmeksizin yapan usullerdir.⁷⁹ Benzer şekilde Erkal da adetleri halk tarafından alışılmış ve yaygın olarak kullanılan davranış şekilleri olarak ifade ederken, adetin örf haline gelebilmesi için bir yaptırım gücünün de bulunması gerektiğini, bu yaptırım gücünün kimi zaman hukuk kaynaklı da olabileceğini

⁷⁷ Dönmezer, **a.g.e.**, s. 264.

⁷⁸ Tolan, **a.g.e.**, s. 241.

⁷⁹ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 14-15.

vurgulamaktadır.⁸⁰ Bu yönüyle örflerin açıkça anlatıma kavuşturulmuş, biçimsel olarak da yaptırıma bağlanmış kurallar olarak ödev, doğru, yanlış, ahlaki erdemlilik duyguları yarattığı söylenebilmektedir.⁸¹

Sosyal ilişkileri düzenleyen, yapısal ve fonksiyonel değere sahip, adeta toplumun işleyen çarkı içinde onun iskeletini temsil eden örf ve adetlerin, toplumun değişme ve hareketliliğe olan ihtiyacı kadar büyük önem taşıyan istikrar ve düzeninin sağlanmasında belki de en önemli noktayı teşkil etmektedir. Zira Erkal’a göre örf ve adetsiz bir toplum düşünmek mümkün değildir.⁸²

Örf ve adetler toplumlar, grup ve sınıflar arasında değişebildikleri gibi, zaman süreci içinde de önemli ölçüde farklılaşabilmektedirler. Bir örf, doğruladığı bir tutum veya davranışı bir süre sonra yadsıyabilmektedir. (örneğin, kumalık) Çağdaş toplumlarda kişiler arası ilişkilerin kişisel bir nitelikten gayri şahsi bir niteliğe dönüşmesiyle, örf ve adetlerin etki ve öneminin azalmakta, bireyin aidiyet veya referans grubunun normları ve kontrolü dışında tutum ve davranışlarda bulunabilmesine olanak sağlamakta olduğu söylenebilmektedir.

Orhan Türkdoğan’ın aktardığı üzere;

“Gelenekli kural, norm ve değerlerdeki çözülme, modern toplumları niteleyen patolojinin çeşitli biçimlerinde açıkça görülür. (...) Bir yandan, en yakın çevre içinde fertler arasında kurulan ilişki gevşemekte, öte yandan da geleneksel toplumlara has kurallara uygun davranılması ve yaptırımların etkinliği zayıflamaktadır. Genel anlamda ferdin bu yozlaştırılmasına **anomi** denir.”⁸³

Bu nedenle bölümün sonunda genel hatlarıyla sapma ve anomie kavramlarına değinmekte fayda görülmektedir.

⁸⁰ Erkal, **a.g.e.**, s. 14.

⁸¹ Ozankaya, **a.g.e.**, s. 191.

⁸² Erkal, **a.e.**

⁸³ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 130.

2.2.3. Sapma ve Anomi

Normların varlığı ile bu normlara harfiyen uyulmasının farklı durumlar olduğu noktada bazı normlar, toplumda genel kabul görmekle birlikte bunlara tam olarak uyanlar toplum içinde diğer normlara uyanlara göre az bir kısmı teşkil edebilmektedir. İşte bu normlara ilişkin toplumdaki hoşgörü ölçüsünde bireylerin söz konusu normlara uymadığı durumlara **sapma** adı verilmektedir. Ayrıca bireylerin tüm davranışlarının açıklıkla değerlendirilememesi ve bireysel eylemlerin göreceli saklılığı nedeni ile de söz konusu hoşgörü ortaya çıkabilmektedir.⁸⁴ Farklı bir durum olarak fonksiyonunu yitirmiş normlardan sapma durumu bazen norma uyma halinden daha işlevsel olabilmektedir. Bu durumda sapma davranışının, örf ve adetlerin yeni durum ve şartlar bakımından işlevini yitirdiği durumlarda, çevrenin değişmesini karşılayan yeni normların yokluğu takdirinde sosyal dikkati uyumsuzluklara çeken fonksiyonları olduğu söylenebilmektedir.⁸⁵

Anomi kavramı ise ciddi bir sosyal düzensizlik ortamını ifade etmektedir. Bilgiseven'e göre sosyal normlar kuvvetten düştüğü, yani bireysel davranışlar üzerinde etkili olabilme gücünü kaybettiği zaman anomie ortaya çıkmaktadır.⁸⁶ Guyau, manevi hayatı ahlak teorisi açısından ele alırken, sadece ahlaki olayları değil, ahlaki fikirleri ve değerleri de ele alarak pozitivizmin artan etkisi ile ahlaki değerlerde meydana gelen aşınma ve kural kayıpları çerçevesinde anomie kavramı üzerinde durmuştur.⁸⁷

Anomie, Durkheim'a göre toplumda ya da bir grupta meydana gelen göreceli kuralsızlığı, bireylerin hangi normu izleyeceklerini bilemedikleri bir sosyal düzensizlik halini ifade etmekte iken, MacIver aynı kavramı, ahlakının temeli olan sosyal birlik duygusunun yok olduğu ya da büyük ölçüde zedelendiği bir zihin hali olarak tanımlamaktadır. Parsons'a göre ise anomie, bireylerin ciddi derecede kendi kişiliklerinin istikrarlı ve sosyal sistemin yumuşak bir biçimde işlemesi bakımından

⁸⁴ Tolan, **a.g.e.**, s. 245-246.

⁸⁵ Dönmezer, **a.g.e.**, s. 282.

⁸⁶ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 306.

⁸⁷ Erkal, **a.g.e.**, s. 320.

gerekli sabit kurumlarla birlikte bütünleşmeden mahrum bulundukları durumu ifade etmektedir.⁸⁸

Merton ise kişinin çevresinin, sosyal yapı ve kültürel yapı olarak ikiye ayrıldığını belirtmektedir. Kültürel yapının belli bir toplum ya da grup üyelerinin ortak davranışlarını yöneten örgütlenmiş değer ve normlardan oluştuğunu, sosyal yapının ise toplumun ya da grubun üyelerinin çeşitli şekillerde içinde bulundukları örgütlenmiş sosyal ilişkileri ifade ettiğini söylemektedir. İşte bu kültürel norm ve amaçlar ile üyelerin bu norm ve amaçlara uygun davranışlar yapmalarını sağlayan ve sosyal yapı tarafından saptanan kapasiteleri arasında kopma olduğu zaman ortaya çıkan kültürel yapının yıkılması haline anomi adını vermektedir. Merton anomiyi basit ve şiddetli olarak ikiye ayırmaktadır: Basit anomi, bir grup ya da toplumdaki değer çatışmalarından doğan huzursuzluk halidir. Bu durumun sonunda bir rahatsızlık ve gruptan kopma duygusu belirebilmektedir. **(Bkz.: Bireyle grup arasındaki çözülme)** Şiddetli anomi ise bir grup ya da toplumdaki değer sisteminin çürümesi ve çözülmesi demektir. Merton'a göre anomi göstergeleri:

- Toplum liderlerinin kişi ihtiyaçlarına ilgisizlikleri hakkında bir algı,
- Temel olarak düzensiz ve kuralsız görülen bir toplumda çok az şeyin başarılabileceği algısı,
- Hayatın amaçlarının, gerçekleştirilmek yerine gitgide gerilediği konusunda bir algı,
- Bir boşluk ve hiçlik duygusu,
- İnsanın sosyal ve psikolojik destek için kişisel ilişkilere güvenemeyeceği konusunda bir inanç,⁸⁹

olarak ifade edilebilmektedir. Bu göstergeler ortaya çıktığında Merton'a göre bir toplumda **çözülme** ve rahatsızlıklar başlamış olur.

Merton'a göre sosyal yapı ile kültürel yapı arasındaki gerilim, zıtlık ve boşluklardan kaynaklanmaktadır. Ona göre bu tip gerilimler ve bu gerilimlerin sonucu olan davranışların, bu davranışları denetleyen mekanizmalar işlediği takdirde anomiyeye

⁸⁸ Dönmezer, **a.g.e.**, s. 257.

⁸⁹ Kongar, **a.g.e.**, s. 155-156.

sebepe olmayacağı ve değişimin, temel yapısal değişmeye inmeden sosyal sistem çerçevesinde kalacağı söylenebilir.

Böylece Merton'un sosyal değişmeyi toplumun kendi iç işleyişine bağladığı, denetim mekanizmaları işlediği müddetçe sosyal ve kültürel çevre arasında kopma olmayacağı, ancak anomi büyüdüğü ve devamlı olduğu zaman değişimin, toplum ya da grup üyelerinin davranışlarını yöneten örgütlenmiş değer ve normlardan oluşan temel yapıya inerek çözülmeye neden olacağı ifade edilebilmektedir.⁹⁰

Sonuç olarak, modernleşme ve modern kültürün daha önce açıklanan nitelikleri göz önüne alındığında anominin, bu kültürün maddeci, faydacı ve fertçi normlarının ağırlık kazandığı toplumlarda, -ister kendi ülkelerinde ister sömürgeleştirme yoluyla etkiledikleri ülkelerde olsun- görülen patolojik bir durumu ifade ettiği söylenebilmektedir.⁹¹ Erkal'ın da belirttiği üzere günümüzde anominin yaygınlaşması, bireyde bir takım tepkilerin doğmasına yol açabilmekte, bu birbirinden farklı tepkiler sonucunda aşırı yenilikçilik, cemaatleşme ve tecrit, ilgisizlik, moral tatminsizlik, intihar, yalnızlık, egoistlik, saldırganlık, cinayet durumları görülebilmektedir⁹² ki söz konusu durumlarla da artık gündelik hayat içinde sıklıkla karşılaştığımız da söylenebilmektedir.

⁹⁰ A.e.

⁹¹ Erkal, **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, s. 142.

⁹² Erkal, **Sosyoloji**, s. 320.

3. 1980 SONRASI SOSYAL DEĞERLERDEKİ DEĞİŞMELER ve SOSYAL ÇÖZÜLME

3.1. 1980 Öncesi Gelişmelere İlişkin Genel Bilgiler

1980 sonrası sosyal değişme dinamiklerine geçmeden önce Türkiye’de 1980 yılına kadarki döneme ilişkin genel bilgiler vermek, kanımızca çalışmamızın içeriğinde incelenen dönemin anlaşılması ve açıklanması hususunda önem arz etmektedir. Bu nedenle 1980’e kadar geçen süreçte gözlenen kimi sosyal, kültürel ve -bu bağlamda- siyasal değişmelere genel hatlarıyla değinilecektir.

Cumhuriyet rejimi, halkçılık ve milliyetçilik gibi Kemalist sistemin kazandırdığı evrensel iki temel kavramı merkeze almak suretiyle Osmanlı kozmopolit modeline son vermiş, bu surette Atatürk, bir devlet yöneticisi olarak, halkın kimliğini belirleyen standart kültür unsurlarına büyük değer atfetmiştir. Milli devlet inşasına kendini tahsis eden Kemalist sistem, sosyolojik deyişle standart kültürün tüm unsurlarının bütünleşme gerekliliği içinde, Asya kökenli ve yerli aydınların yanında, Batı’dan davet edilen çok sayıda bilim kadrosu ile ve Türk Tarih Tetkik ve Türk Dil Tetkik gibi kurumlarla ümmetten millete geçiş sürecini gerçekleştirmeye çalışmıştır.¹

Kongar’ın da belirttiği üzere, kültürel alanda Kemalist sistem, Türk kültürünün millileşerek, evrensel boyutlara ulaşmasının savaşını vermiştir. Üretim güçlerinin kapitalizm öncesi aşamada bulunduğu Cumhuriyet’in kuruluş döneminde, bir yandan üretim güçlerinin gelişmesini sağlayıcı önlemler alınırken, öte yandan Batı’da gelişmiş olan ‘Milli Kapitalist Devlet’ in üst yapı kurumlarını topluma aşılacak istenmiştir. Bu nedenle Anayasa, Vatandaşlık Yasası, giyim biçimleri, saat, takvim, alfabe ve benzerleri, yukarıda da belirtilen Osmanlı kozmopolit modelinden milli devlete geçiş çabaları olarak ifade edilebilmektedir. Tarih ve Dil tezleri de bu doğrultuda uygulamaya geçirilen yapılanmalar olarak değerlendirilmelidir.²

¹ Orhan Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s. 327.

² Emre Kongar, **Kültür Üzerine**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975, s. 49.

Bağımsız, demokratik, çağdaş bir toplum ve millet düşüncesi oluşturmayı amaçlayan Cumhuriyet dönemi Türk Devrimi'nin sosyolojik anlamda;

- Sömürgeciliği de içeren anlamıyla geri kalmışlık sosyolojisinin temel sorunlarını izlemek,
- Çağdaş toplum temelleri oluşturma programının neleri kapsadığını, ne gibi güçlükleri bulunduğunu kavramak,
- Kemalist sistemin kendi içinde tutarlı, sistemsel sayılabilecek demokratik, insancıl bir dünya, toplum ve insan anlayışı özelliğinde olduğun, toplumda bu yönde ortaklaşa eylem oluşturup kılavuzluk edebilecek güçte bulunduğunu,³ görme imkânı verdiği söylenebilmektedir.

Zira 1900'ler sosyolojisine damgasını vuran Kültürel Milliyetçilik, Türkiye'de resmi ideolojinin temsilciliğinde yeni bir kimlik kazanmakta, Tarih ve Dil Tetkik kurumları, aynı içerikte kurulan fakülte ve öğretim kurumları yolu ile Osmanlı sosyal yapısından kalan reaya çocuklarına sosyal hareketlilik kazandırmanın yolları açılmaktadır.

Atatürk'ün fikirlerinin babası olarak kabul ettiği Ziya Gökalp, 'Halka Doğru' adlı makalesinde milli değerlere bağlı aydın sınıfı kavramına açıklık getirmiş, Osmanlı kozmopolit yapısının halktan kopuk aydın sınıfı imajının giderilmesi için aydının halka gittiği ve ondan milli kültürü aldığı ve onunla bütünleştiği bir portre çizmiştir. Bu nedenle halkçılık felsefesi ve halk-aydın bütünleşmesi içinde, halktan gelen bir aydın tabaka rönesansı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.⁴

Ancak Atatürk'ün vefatını izleyen dönemde bir yandan köy enstitüleri programı ile eğitim ve kültür yoluyla toplumun yapısı değiştirilmeye çalışılmış, öte yandan Batı kültürünün bütün ürünleri Türkçeye aktarılmış ve yeniden gün ışığına çıkarılan Türk-İslam klasikleri ile birlikte yeni bir bireşime giden sürecin önü açılmak istenmiştir.⁵ Bu süreçteki kültürel yapılanmanın, Köy Enstitüleri ile Osmanlı'nın marjinalite ittiği reaya köylü sınıfını –yeni bir devrim stratejisi ile- tarihsel kökenlerinden koparmak suretiyle Türk Tarih ve Dil kurumlarının yerini alan 'Türk Hümanizmi' adı

³ Özer Ozankaya, **Toplumbilim**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2007, s. 620.

⁴ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 41-42.

⁵ Kongar, **a.g.e.**, s. 50.

verilen Greko-Latin köklere terk eden bir yönelim izlediği ifade edilmektedir.⁶ Osmanlı toplum yapısından gelen halk-aydın karşıtlığının milli kültür altında bütünleşme yoluyla giderilmeye çalışıldığı dönemde söz konusu uygulamaların, aradaki karşıtlığı azaltacak yerde arttırdığı söylenebilmektedir.

Yoğun savaş dönemlerinin getirdiği sosyal ve ekonomik sorunlar karşısında ekonomik ve siyasi bakımdan güçlü ülkeler, **Soğuk Savaş** yoluyla kutuplaşma eğilimi göstermiş, barış koşulları içinde sürdürülebilen bu savaşın etkin silahı olan propaganda ile emperyalizmin kültürel amaçlarını pekiştirebilir hale gelmiştir. Bu surette toprak ilhakı olmaksızın insan faktörünün (bilhassa aydınlar ve gençler) alıştırma ve telkin ile milli olmaktan çıkarılarak kullanılması söz konusudur.⁷

Türk toplumunun 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslar arası ilişkiler konjonktürü içinde, Atatürk döneminde oluşmaya başlayan 'iç dinamizmini özerk biçimde işleterek gelişme gücü' nü yitirmeye başlayarak, yeni sömürgeci anlayışların etkisi altına girdiği ve 1945'lerden başlayarak siyasal ve ekonomik gücün Batı ülkeleriyle işbirliğine giden ithalatçı tüccar ve büyük toprak sahiplerine geçmeye başladığı söylenebilmektedir.⁸ Bu dönemde, kültürel yapılanmanın da Batı yönelimli Kültür Hümanizması politikası ve 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin güdümünde millileşmeden uzak dini yönelim arası tekrar karşıtlık sergilediği ifade edilebilmektedir. Zira Kültür Hümanizmasının öngördüğü aydın tipi, toprağı ekip biçen, köylü konumundaki, okuyup yazması bile şüpheli, sürü niteliğinden gelen reaya çocuğundan(!) farklı olarak; çocukluğundan beri Batı toplumlarında yaşamış bir tip yahut tamamen hümanist hayat felsefesini benimsemiş bir eğitim içinde yetişmiş bir fert gibi düşünülmüştür.⁹

Kösoğlu'nun belirttiği üzere, Cumhuriyet döneminin temel vurgusu olan Türk milli kimliğinin kazandırılması ve geliştirilmesi ve milli devletin yapılandırması yönündeki

⁶ Orhan Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözümle**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 366-367.

⁷ Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 315.

⁸ Ozankaya, **a.e.**

⁹ Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, s. 88.

çabaların, Atatürk'ün vefatını takip eden dönemde yerini maddi ve manevi kültür alanında Batılılaşma düşüncelerine bıraktığı ifade edilebilmektedir. Bu surette devam eden halk ve aydın karşıtlığının belki de sonucu olarak ortaya çıkan yeni bir siyasi partinin iktidara gelmesi süreciyle zincir tamamlanmıştır.¹⁰

Kongar'a göre, özellikle 1950 yılı Türk kültüründe güdümlenmeler açısından bir başka dönüm noktasını belirlemektedir. Gerek dilde, gerekse kültüre yaklaşımda genel bir yadsıma ve İslam adına milliyetçilikten uzaklaşma olarak yaşanmaktadır. Muhalefeti temsil eden Demokrat Parti, iktidara geldiğinde, siyasal iktidarın değiştiğini simgeleme adına kültür konusunda farklı bir yönelim göstermiş ve açıkça İslamcı-Osmanlıcı görüşü desteklemiştir.¹¹

Siyasi açıdan bakıldığında, devlet ve parti özdeşliğinin sona erdiği çok partili düzene geçiş süreci, Cumhuriyet yönetiminin kendi dinamiklerinden gelen Batı tipi toplum yaratma arzusu çerçevesinde demokratikleşmenin başladığı bir dönem olarak ifade edilebilmektedir. Bu demokratikleşmenin, Kemalist sistem tarafından desteklenmesinin yanında birkaç faktörün de etkisiyle oluştuğu söylenebilmektedir: Batı dünyasının Türkiye'ye düzenin demokratikleşmesi yönünde yaptığı baskılar, 2. Dünya Savaşı sonunda baskı rejimlerinin (Nazizm, faşizm) yenilmiş ve yıkılmış olması, beri yandan, söz konusu döneme dek izlenmiş olan devletçi uygulamaların ve savaş ekonomisinin sonucu olarak bir kapitalist sınıfın belirginleşmiş olması sayılabilir.¹²

14 Mayıs 1950 seçimlerinde oyların %53'ünü alarak iktidara gelen Demokrat Parti yönetim politikası, önceki sivil, askeri bürokrasi ve aydınların 'halka rağmen, halk için' anlayışına karşılık, halktan başka egemenlik kaynağı kabul etmemektedir. Demokrat Parti dönemi, büyük bir oranda Türkiye'de sanayileşmenin alt yapılarının

¹⁰ Nevzat Kösoğlu, **Küreselleşme ve Milli Hayat**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002, s. 139-140.

¹¹ Kongar, **a.e.**

¹² Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992, s. 158.

atıldığı bir dönemdir. Beri yandan ithal ikamesine dayalı sanayileşmeye çabaları da bu dönemde görülmektedir.¹³

Beri yandan Demokrat Parti iktidarının ülkeyi 1960'daki müdahaleye götüren temel düşünce yapısında, sivil ve asker bürokrasi ile aydınlara karşı olumsuz bir tutum sahibi olması ve gerçek demokratik ilkelere uygun davranışlar yerine, tek parti dönemine öykünen uygulamalara yönelmesi gösterilebilir. Örneğin, bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi, aydınlar, bürokrasinin bir kesimi, üniversiteler ve basın tarafından yansıtılan karşıt düşünceler Demokrat Parti yöneticileri tarafından önemsenmemektedir, çünkü onlara göre halkın çoğunluğu bu görüşleri desteklememektedir.¹⁴

Yukarıdaki örnekte yer aldığı gibi, 1960 dönemine kadar demokrasi anlayışının bir açıdan çoğunluğa dayalı mutlak güç aracı olarak kullanılır halde değiştirilmesi, gerek ülkenin genel siyasal havası ve hükümet ile karşıt partiler arasındaki ilişkilerin iyice kötüleşmesi (örneğin, tahkikat komisyonunun kurulması), ekonomik sıkıntılar ve artan öğrenci eylemleri, bu sürecin sonunda 27 Mayıs 1960 müdahalesini getirmiştir.¹⁵ Müdahale bildirisinde: “(...) demokrasinin içine düştüğü buhran ve müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin memleket idaresini ele aldığı” belirtilmiştir.¹⁶

Türkdoğan'ın da belirttiği üzere demokratikleşme, bireyler arasında fikri bütünleşmeyi meydana getirdiği sürece milli devlet anlayışı güç kazanmaktadır. Aksi takdirde parçalanma ve bölünme, sosyal yapının dokusunu bozabilmektedir.¹⁷ Şerif Mardin, 27 Mayıs 1960 müdahalesini, siyasal ve sosyal tesirlere sahip olan gizli kültür kodlarına vurgu yaparak, Demokrat Parti'nin 1950'lerde liberal ekonominin bir sonucu olarak her mahallede başlattığı milyoner yetiştirme zihniyetine bir tepki olarak

¹³ Hüseyin Çavuşoğlu, “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi,” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.XIX, No:2, 2009, s. 269.

¹⁴ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1998, s. 149-150.

¹⁵ Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, s. 167.

¹⁶ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980),” **Türkiye Tarihi**, C.IV, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, 2008, s. 230.

¹⁷ Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, s. 55.

düşünmektedir. Bu tarihe gelinceye kadar servetin devlet hizmeti gören ve bu oranda topluma hizmet edenlerin elinde bulunmasını savunan eski Türk kültür kodunun, bu tarihten itibaren yön değiştirerek, yeni bir iktisadi ve ticari tabakanın doğmasına neden olduğunu, bu yeni sınıfın kısa süre içinde sağladığı aşırı kar ve kazanç eğiliminin, topluma verdikleri hizmetlerle orantılı olarak algılanmadığını, bunun da giderek bir takım huzursuzluklara ve askeri mücadelelere yol açtığını belirtmektedir.¹⁸

Demokratikleşme olarak lanse edildiği kadar anti-demokratik uygulamaların da görüldüğü söz konusu dönem, sonu ve sonundan sonraki tekerrürü ile milli kimlik ve milletleşme sürecinin rafa kaldırıldığı, halk ve aydın kültürünün, ‘**çevre-merkez**’ arasındaki mesafenin giderilmeden tüm toplumu saran yeni bir ‘**kitle kültürünün**’ etkisini yavaş yavaş hissettirmeye başladığı bir süreç olarak ifade edilebilmektedir.

Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, Sanayi devriminden sonra Avrupa’da görülen ekonomik ve teknolojik alandaki gelişmelerin etkisiyle siyasi ve sosyal alanda değişimler yaşanmış, bu süreçte sosyal, siyasal, kültürel ve düşünsel alanda da değişimler görülmüştür. Atasoy’un aktardığı üzere; bir taraftan Batı modernleşmesinin ve kapitalizminin tarihsel süreçteki yerinin ve öneminin teorik açıklamaları yapılırken, diğer taraftan da bunun yol açtığı olumsuzluklara cevap olarak evrensel açılımlı ideolojik sosyalist ve komünist teoriler üretilmeye başlanmıştır. Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ni ortaya çıkaran Bolşevik İhtilali, 19. yüzyılın kapitalist ve sömürgeci güçlerinin dünya egemenliği mücadelesinde güç dengelerini değiştirmiştir. 1. Dünya Savaşı, Bolşevik İhtilali ve 2. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde sürdürülen diplomatik ilişkiler, yukarıda da açıklandığı gibi bir anlamda barış koşulları içinde sürdürülebilen bu savaşın etkin silahı olan propaganda ile emperyalizmin kültürel amaçlarını pekiştirebilir hale gelmiş ve bu surette Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır.¹⁹

¹⁸ Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, s. 364.

¹⁹ Fahri Atasoy, “Soğuk Savaş Şartlarında Bir Darbe: 12 Eylül,” **Türk Yurdu Dergisi**, C.XXVI, No:229, Eylül 2006, s. 33-34.

Yukarıda da belirtildiği üzere baskı rejimlerinin bertaraf edilmesinden sonra dünyada iki önemli güç ve bu iki gücün etrafında oluşan ittifaklar ile dünya iki kutup olarak şekillenmeye başlamış ve o dönemde meydana gelen olaylara bu anlayış damgasını vurmuştur. Bu sebeple her ne kadar başka bir çalışmanın konusu olabilecek olsa da, söz konusu dönemin jeopolitik olarak tam merkezinde kalan Türkiye’de, meydana gelen olayların bahsi geçen Soğuk Savaş şartları çerçevesinde de değerlendirilmesi gerekliliğine bu vesileyle değinmek kanaatimizce yerinde olacaktır.

2. Dünya Savaşına müteakip Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak talepleri (Boğazlar, Kars-Ardahan) Türkiye’yi diğer dünya gücünün safına itmiş, gerek içeriden ve gerekse dışarıdan Türkiye’ye karşı uygulanan Sovyet baskısı Türkiye’yi kendine müttefik bulmaya zorlamıştır. Bu psikoloji altında Türk idarecileri Amerika Birleşik Devletleri’ni kurtarıcı olarak algılamışlardır. Bu nedenle NATO üyeliğine yönelik yoğun çalışmalar –hatta Cem, NATO’ya girebilmek için Kore Savaşı’na asker gönderilmesini bu nedene bağlamaktadır-²⁰ izlenmiştir. Ayrıca her ne kadar 2. Dünya Savaşı’na katılmamış olsa da, savaş sonrası ekonomik bunalımdan etkilenen Türkiye, bunu savaştan güçlenerek çıkan Amerika Birleşik Devletleri’nce uygulanan Marshall yardımları ile telafi etmeye çalışmıştır. Bu durum Demokrat Parti döneminde güçsüz ekonomiyi harekete geçirmek için dış kaynaklara ağırlık vermeye yönelik enflasyonist politikalara örnek olarak gösterilebilir.

Beri yandan, Soğuk Savaş yanında 1960’lı yıllarda sosyal ve ekonomik sorunların oldukça geniş bir platformda tartışılabilir olmasının, özellikler aydınlar arasında sosyalist düşüncenin hızla taraftar bulması, ortama, solcu görüşlerin güçlenmesine uygun bir nitelik kazandırdığı söylenebilmektedir. İşte Türkiye’de soldaki bu gelişmelerin sağcı grupların tepkisiyle karşılaşması ile birlikte yavaş yavaş şiddet olayları boy göstermeye başlamıştır; 1968 yılı bu süreçte öğrenci eylemlerinin de başlangıç yılı olarak belirtilebilmektedir.²¹

²⁰ İsmail Cem, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1977, s. 408-410.

²¹ Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, s. 180-181.

Başlangıçta yetersiz eğitim sistemine tepki olarak gelişen ve özellikle ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi tarafından hoşgörü ile karşılanan öğrenci hareketi, iç ve dış siyasal gelişmelerin etkisiyle 1968'den itibaren üniversite ve eğitim alanı dışında Türkiye'nin bağımsızlığı ve kalkınma modeli alanlarına kaymıştır. Seçim sistemindeki değişikliklerle sosyalist adaylara parlamento yolunun kapatılması (ulusal artık sisteminin kaldırılmış olması), Türkiye İşçi Partisi'ni en başından beri parlamentoculuk yapmakla eleştiren ve sosyalist kanatta farklı çizgiler benimseyen grupların öne çıkarak, parlamento dışı muhalefet düşüncesini savunmalarına yol açmış, öğrenciler de parlamento dışı muhalefet düşüncesinden geniş ölçüde etkilenmişlerdir. 1970'e gelindiğinde genelde öğrenci hareketinin, özelde sosyalist eylemin ideolojik ve fiili önderliği, devrim için silahlı eylem birlikleri şeklinde örgütlenmek isteyen ve silahlı mücadeleyi savunan Marksist-Leninist grupların eline geçmiştir.²² Kongar'ın da belirttiği üzere, 1968 yılının sonlarına doğru siyasal nitelik kazanan bu eylemler, Amerikan emperyalizmine ve o anki iktidara karşı gösterilere dönüşmüştür.²³

Açıktır ki, yönetici sınıf tarihsel gelişimi süreci içinde, özel himaye görmesi, korunması, seçkin konumu ve gelir düzeyi nedeniyle Cumhuriyete kadar imtiyazlı niteliğini sürdürmüştür. Alt tabaka veya köylü, halk, küçük esnaf toplulukları ise bu süreçte dikey hareketlilik imkânı bulamamıştır. Cumhuriyet sonrası dönem ise eğitim ve gelir durumu yetersizliği, kültürel olanaksızlık gibi çok yönlü nedenlerden ötürü sosyal statüde istenilen düzeyde hareketliliğin oluşumunu engellemiş, bu tarihsel çevre-merkez konumu, yerine göre merkezle birleşerek çevreyi bastırmış, yerine göre çevreyle bütünleşerek merkezi hedef almıştır.²⁴ Mardin'e göre 27 Mayıs 1960 müdahalesi ve devamındaki süreç, artık değişmez bir düzenin korunmasıyla özdeşleştirilen merkez ile çevre arasındaki kesin bir kopukluğu vurgulamaktadır.²⁵

Türkdoğan'ın değindiği üzere, 1960'lar sonrası Türk toplumunun sosyalizm doğrultusunda siyasallaşması sürecinde, merkezin çevreye yönelik ideolojik katkısı

²² Özdemir, **a.g.e.**, s. 260.

²³ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s. 167.

²⁴ Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, s. 66-67.

²⁵ Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 74.

önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin Kemalist sistem sonrası sosyalizme, Bolşevik sosyalizme yönelmesinde bu etnisite grubunun güçlü etkisi olmuştur. Medya, yayın organları ve akademik kuruluşlardaki gelenekli kadrolaşmaları ile ideolojik esintiyi çevreye doğru yayan Marksist-Leninist akımlar, Türk milliyetçiliği ve Kemalist sistemin milli devlet teorisine karşıt tez olarak toplum yapısına pompalanmaya çalışılmıştır.²⁶ Kongar'ın ifade ettiği üzere, 1960 olayı, bütün alanlarda olduğu gibi, kültür alanında da o güne dek toplumda görülen filizlerin birdenbire serpilmesine yol açmıştır. Bir yandan sosyalist düşüncenin ürünleri Türk kültürü ile etkileşime başlarken, öte yandan İslamcı-Osmanlıcı görüş alabildiğine gelişip etkinleşmiştir.²⁷

Bu surette devam eden şiddet eylemleri, 12 Mart 1971 Muhtırası'na giden süreci getirmiştir. Kongar, 1971 Muhtırası'ndan sonra 2,5 yıl gibi bir süre sonra seçimlerin yapılabilmesini, gerek şiddet eylemelerinin, gerekse onlara karşı gösterilen tepkinin, doğrudan doğruya Türk sosyal ekonomik değişmesinin doğal ürünleri değil, büyük ölçüde bireyler ve örgütler düzeyinde, iç ve dış güçler tarafından yapılan yapay güdümlerle ortaya çıkmış olmasına bağlamaktadır.²⁸

1977 seçimlerine kadar devam eden siyasi istikrarsızlık, 1977 seçimlerinde hiçbir partinin Meclis'te yeterli çoğunluğu sağlayacak sayıya ulaşamaması ile sürmüştür. 1976'dan sonra iç savaş koşulları ve 1978'den sonra da iç savaş ortamının yaşandığı bir görünümde, şiddet eylemleri sonucunda çok sayıda yurttaş can vermiş, yaralanmış, bombalı ve silahlı saldırılar sonucunda ev ve iş yerleri tahrip edilmiştir.²⁹

Yeni kurulan Adalet Partisi azınlık hükümeti, bu iç savaş ortamında görev almış, kabine kurulduktan kısa süre sonra Türk siyasal ve ekonomi tarihinde **24 Ocak Kararları** adıyla geçen bir dizi radikal önlem uygulamaya konulmuştur. Kongar'ın ifadesiyle, esas olarak Uluslararası Para Fonu'nun reçetesinin Türkiye'ye uygulanmasından ibaret olan bu program, bu dönem hükümetinin ekonomik açıdan bir çıkış için önerdiği çözüm olarak nitelenebilmektedir. Ancak yine bu dönemde

²⁶ Türkdoğan, a.g.e., s. 67.

²⁷ Kongar, *Kültür Üzerine*, s. 51.

²⁸ Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, s. 190.

²⁹ Özdemir, a.g.e., s. 280.

Türkiye'nin siyasal durumu, tam bir cinayet kâbusunun ipoteği altına girmiş olduğundan, hiçbir ekonomik reçetenin tek başına şansı olmamıştır; zira asıl sorun, siyasal istikrarın sağlanmasıdır. Ancak söz konusu istikrarın sağlanamaması, aksine şiddet eylemleri ve cinayetlerle görülen iç savaş ortamı, artan kitlesel çatışmalar, yeni bir ordu müdahalesini getirmiş ve söz konusu müdahale 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşmiştir.³⁰

Cem, Türk toplumunda bu döneme kadar görülen iki ayrı oluşuma dikkat çekmektedir: Bunlardan ilki, uzun süre devam eden ekonomik eşitsizliğin ve yoksulluğun sonucu olarak toplumun olağan şartlar altında kendi yaşama düzeyinde önemli bir gelişmeyi gerçekleştirmesinin zorluğudur. İkinci oluşum ise, kapasitesinin altında üretim yapan ekonomik sistemin bünyesi ile ilgilidir. Bu surette toplumdaki gelir dağılımının eşitsizliği, gelir artışının yetersizliği ve imalat sanayinin bozuk düzeni nedeniyle toplumdaki yozlaşmayı yansıtan bir dinamığe dikkat çekmiştir: **Lotaryacılık**. Haberleşme araçlarının gelişmesiyle birlikte sürekli olarak yeni kolaylıkların, başka hayat düzenlerinin adını işiten, resmini gören, özlemini duyan Türk toplumunun, mevcut düzende bu özlemi karşılayacak imkânlardan yoksun oluşu nedeniyle ortaya çıkan bir furya haline gelmiştir lotaryacılık. Hâkim zümrelerce halka uygulanan bir koyup üç alma şartlanması, giderek dönemin kültürü haline gelmiş ve insanların düşünce ve davranış şekillerini etkilemeye başlamıştır.³¹

Sonuç olarak Türkdoğan'ın da belirttiği gibi, Batı düşünce kalıplarının zihinlere monte edilme ve uyarlanma çabası bir anlamda kendi cevherini görememek, yerine başkasının değer yargılarını, görüş ve düşünce sistemlerini ikame etmek anlamına gelmektedir. Türk toplumunda Batı'yla temas neticesi, meydana gelen sosyal ve kültürel değişmeler sürecinde sosyal olayların akışının düşünmeden nedensellik bağı içerisinde anlaşılmasını sağlamış, temelde yatan manevi oluşumların bir kenara itilmesini önleyememiş, beri yandan sosyal gerginlik ve uyumsuzlukların doğmasını engelleyememiştir. Söz konusu durum, milli kültürün 12 Eylül 1980 öncesinde

³⁰ Kongar, **a.g.e.**, s. 203-204.

³¹ Cem, **a.g.e.**, s. 533-534.

yaşanan dramatik ortamdan sonra yeniden gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır.³² Zira önceki bölümlerde 1984 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na yayınlanan 'Milli Kültür' adlı eserden bir alıntı çerçevesinde milli kültür ve bütünleşme tanımı yapılmıştır. Yine aynı eserden aktarıldığı üzere;

“Türk halk kültürü, milli kültürümüzün özünü teşkil etmektedir ve milli kültür, bir devletin sınırları içinde yaşayan insanların hâkim değer hükümlerini benimsemeleri ve bunu tavır alışlarıyla yansıtmaları anlamına gelmektedir.”³³ Bu çerçevede 1980 sonrası süreçten önce, genel olarak Türk kültür ve değerlerinin unsurlarına değinmek kanımızca uygun olacaktır.

3.2. Genel Olarak Türk Kültür ve Değerlerinin Unsurları

Çalışmamızın kavrama ilişkin tanımlamaları içeren bölümünde de belirttiğimiz üzere kültür, bir anlamda toplum ve birey yaşamında rolü veya etkisi olan her madde ve değeri kapsamakla birlikte konumuz çerçevesinde kültür, özellikle manevi içeriğinde yer alan değer ve normlar bazında incelenmektedir. Bu surette kültür, toplumda dünya görüşünün kadrolandığı manevi değerler olan düşünce sistemi, hak anlayışı, ahlaki davranış çerçevesinde sosyal bir akrabalık bağıını ifade etmektedir.³⁴ İşte daha önceden de tanımı yapılan milli kimlik dâhilindeki bu sosyal akrabalık bağının toplumumuzdaki temel unsurlarının ifade edilmesi, bu bölümün amacını oluşturmaktadır.

Mahmut Tezcan 1974 tarihli 'Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme' adlı çalışmasında Türk kültür değerlerine ilişkin tespitler, olumlu ve olumsuz yönde bazı ayrımlar yapmıştır.* Bu çalışmada olumlu olarak ifade ettiği bazı değerleri, kahramanlık, yurtseverlik, mertlik, dindarlık, kanaatkârlık, tutumluluk, toprağa bağlılık, konukseverlik, saygı-hürmet, hayırseverlik, hoşgörülülük, namus-şerefliik, ciddilik ve ağırbaşlılık, alçakgönüllülük ve iç temizlik

³² Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, s. 55.

³³ A.e., s. 98.

³⁴ Erkal, **Sosyoloji**, s. 153.

* Bkz.: Mahmut Tezcan, **Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1974.

olarak belirtmiştir.^{35*} Doğan Ergun ise, söz konusu çalışmada belirtilen olumlu değerlere katılmakta, ek olarak aile bağlarına sadık olmayı ve yardımseverliği eklemektedir. Ergun, Tezcan'ın çalışmasında olumsuz unsurlar olarak belirtilen bencillik ve bireysellik özelliğine karşı çıkmakta, benzer şekilde 1960'lı yıllarda Türkiye'de bulunmuş Daniel Lerner'in Türk insanına ilişkin ilgi, merak, gelişme ve değişebilme eksikliğini ifade eden 'Daralmış Benlik' deyiminin ve yine Türkiye'de bulunmuş Amerikalı sosyolog Frey'in 458 köy ve 8500 kişi üzerinde yaptığı çalışmasının sonucunda ortaya attığı aşırı bağımlılık, özerklik ve girişme noksanlığı, değişme ve başkalaşmaya karşı direnç, kavramsal katılma tespitlerinin yanlış olduğunu belirtmektedir.³⁶

Kösoğlu, milli kimliğin, milli kültüre mensubiyetin ifadesi olduğunu ve bundan da bir milletin tanınmasını sağlayan kültürel özelliklerin, kısaca değerlerin anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.³⁷ Benzer şekilde Uysal, dini, tarihi, milli, kültürel ve geleneksel bütün manevi değerlerin bu kimlikte içkin olduğunu, Türk milli kimliğinin, farklı dönemlerde, farklı ilişkilerde yansımalarının görüldüğünü belirtmiştir. Uysal'ın ifadesiyle, birçok yerli ve yabancı kaynakta da belirtildiği üzere söz konusu değerler; iyilikseverlik, yardımseverlik, konukseverlik, ikramseverlik, hoşgörülülük, diğerkâmlık (özgecilik), doğruluk, dürüstlük, namusluluk, hak ve adaletten yana olma, mertlik, cesurluk, cömertlik, kanaatkârlık, vatan ve bayrak sevdası, birlik, dirlik ve özgürlükten yana olma, büyüklerine karşı saygılı, küçüklerine karşı şefkatli ve merhametli olma haliyle ifade edilebilmektedir.³⁸ Bilgiseven ise 'Türk Milletinin Manevi Değerleri' isimli çalışmasında bu değerleri, gerçekleri aramanın kutsallığı, ferdi iradeye saygı, insanlığa ve adalete yöneliş, yardımseverlik, laiklik, demokrasi ve

³⁵ İbrahim Arslanoğlu, "Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme," **Felsefe Dünyası Dergisi**, No:41, 2005, (Çevrimiçi) <http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/turkdegerleriuzerine.pdf>, 3 Mart 2010, s. 68.

* Tezcan aynı çalışmada olumsuz değerleri, cahillik, hilekârlık, kurnazlık, saldırganlık, şehvete düşkünlük, pislik(çevre bakımından), hurafecilik, bencillik, ihmalcilik, tevekkül sahipliği, dindarlık(tutucu ve bağınazlık), gururluluk(uluslar arası ilişkilerde) tembellik, hainlik, intikamcılık, zalimlik olarak belirtmiştir. Karşılaştırma için tekrar Bkz.: Mahmut Tezcan, **Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1974.

³⁶ Doğan Ergun, **Türk Bireyi Kuramına Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 95-98.

³⁷ Kösoğlu, **a.g.e.**, s. 135.

³⁸ Enver Uysal, "Çağımızda Değer Kaymalarının Doğurduğu Sonuçlar ve Etik Kimliğin Korunması," **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XVII, No:1, 2008, (Çevrimiçi) [http://kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2008-17\(1\)/M4.pdf](http://kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2008-17(1)/M4.pdf), 20 Ocak 2010, s. 73.

insan haklarını gözetme, gerçek manası ile cihangirlik ve fetih, vatanseverlik, milliyetçilik, hürriyetseverlik, çalışkanlığa yöneliş olarak ifade etmektedir.³⁹

1997 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı tarafından hazırlanan ‘Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi)’ isimli çalışmada, içinde bulunduğumuz zaman dilimindeki gelişmelerin sonucu olarak toplumumuzda bireylerin birbirine karşı yabancılaşmaya doğru gittiği, söz konusu yabancılaşmanın milli yaşayışın ve bütünleşmenin temelini sarsıcı boyutlara doğru artarak yoğunlaşmakta olduğu ve geçmişten geleceğe uzanan ve Türk insanını tasada, sevinçte her an birbirine bağlayan, Türk’ün yaşayış biçimini şekillendiren örf ve adetlerimizi yok etmeye doğru yöneldiği vurgulanmıştır. Bu surette toplumda töre bilincini canlı kılma amacıyla hazırlanan çalışmanın içeriğinde, aileden kadın erkek ilişkilerine, günlük hayattan iş ilişkilerine kadar çeşitli başlıklar altında örf ve adetlerimizde yer alan değer ve davranış şekilleri vurgulanmıştır.* Histe, fikirde birlik, şefkat, saygı, dürüstlük, sabır, feragat ve kanaat, milli kültürümüzden gelen değerler olarak vurgulanarak, bireyleri birbirine bağlayan unsurlar olarak nitelenmiştir.⁴⁰

Erkal, küreselleşme süreci ve milli kimlik konusu arasında yakın ilişki olduğunu belirterek, günümüzde klasik çatışma ideolojilerinin yerini etnik çatışma ve çatıştırmaların aldığını, hedef alınan coğrafyalardaki önü açılmış milli devletlerin, emperyalizmin yeni şekillerine karşı dirençlerinin kırılmak istendiğini belirtmektedir. Bu süreçte küreselleşmenin ideolojisi olarak belirttiği –daha önce de değindiğimiz- çokkültürlülük dayatmalarına da dikkat çekmiş, bu bağlamda, etniklik ile milliyetin birbirine karıştırılmaması gerektiğini de belirtmiştir. Türk milli kültürüne ve milli kimliğini kavramış vatandaşlar yetiştirme amacını belirterek Milli Eğitime de vurgu yapan Erkal, küreselleşmenin eğitim politikalarına yansıyan bireyi tekleştirici, sosyal bağları inkâr edici, faydacı insan tipini öne çıkaran yanlışlarının terk edilmesi

³⁹ Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Türk Milletinin Manevi Değerleri**, İstanbul, Orkun Yayınevi, 1984, s. 50.

* Detaylı bilgi için Bkz.: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, **21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1997.

⁴⁰ **21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1997, s. 5.

gerektiğini de belirtmektedir. Yine bu bağlamda Türk kimliğine ilişkin bazı değerler olarak;

- Şeref ve haysiyetine düşkünlük,
- Vatan fikri,
- Kin beslememek, düşmanlıkları çabuk unutmak,
- Adaletli davranmak,
- Yaşlıya saygı ve onları aile çatısı altında tutmak,
- Cesaret, feragat ve fedakârlık duygusu,
- Faydacı, maddeci, egoist değil; toplumcu anlayışa sahip olmak,
- Hoşgörü sahibi olmak,
- Dayanışmacı, paylaşımcı tavır sahibi olmak,
- Misafirperverlik,
- Sıcakkanlılık,
- Cömertlik,

özelliklerine değinmektedir.⁴¹

3.3. 1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Değişme ve Sosyal Çözülme

Fransız sosyolog Bourdieu, bütün kültürlerin zamanın akışı içinde bazı değişimlere uğradığını, başka kültürlerle temasın ve toplumlardaki doğal gelişmenin sonucunda meydana gelen yeni görüşlerin, temel değer yargılarının çerçevesinde kalmak şartıyla kültürünü etkilediğini belirtmektedir. Bourdieu’ya göre toplum, temeliyle çelişmeyen görüşleri zaman içinde benimseyebilirken, çelişenleri reddetmektedir ve bu seçme hakkı kaybedilmediği sürece kültür, dengesini ve benliğini korumaktadır. Seçme hakkının ortadan kalktığı durumlarda ise temel değerler değişebilmekte ve hayati normlar sarsılabilmektedir. Sosyolog, bu durumda da kültürün yıkılacağını, parçalanıp çözüleceğini ve **kültürsüzleşme** adını verdiği durumun ortaya çıkacağını belirtmektedir.⁴²

⁴¹ Mustafa E. Erkal, **Yol Ayrımındaki Ülke**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s. 95-96.

⁴² Cem, **a.g.e.**, s. 530.

Türk toplumunda da benzeri bir süreç, Osmanlı’da başlayan Batılılaşma hareketi ile ilk ivmesini kazanmıştır, zaman içindeki seyrinde de çeşitli görüş ayrılıkları ve anti tezler üretmiştir. Örneğin Jön Türklük döneminde İttihatçılar, Batı’nın ‘gülü ve dikeniyi’ aktarılmasına taraftar iken, Yeni Osmanlılar ise Avrupa’da aklın ürünleri olan ilmi ilerleme ve sanayinin alınmasına, İslamcılar ise Avrupa medeniyetinden ilim fennin alınmasına taraftar idiler. Jön Türkler’in, eski değerler sistemini temizleyerek yerine Batı’dan aktarılan yeni değerler sisteminin kültür hayatımıza aktarılmasına ilişkin görüşleri, Batı’dan teknoloji ve yönetim modellerinin aktarılmasına dayalı yenileşme hareketleri sonucu Batı zihniyetinin toplum katlarına, özellikle eğitim alanında, yayılmasına yol açtığı söylenebilmektedir.⁴³ Mardin’e göre modern eğitim kurumları, merkez ile çevre arasındaki modern-öncesi kültür kopukluğunu sürdürmüştür. Türk eğitim kurumunun modernleştirilmesi, resmî görevlilerin kurumlarıyla başlamış, taşralar, seçkinlerin eğitiminin dışında kalmış ve taşralıların çoğu, çocuklarını, modern okullara gönderememiş ya da göndermek istememiştir.⁴⁴

Mardin, Türkiye’de, kitle iletişim araçlarının ve kültür yaşamının modernleştirilmesinin, ‘büyük kültür’ ile ‘küçük kültür’ arasındaki uçurumu kapatmaktan çok derinleştirdiği görüşündedir. İslâmiyet’e ve onun kültür mirasına sarılmak da, bu bağlamda çevreyi yeni bir kültür çerçevesiyle bütünleştiremeyen merkeze, çevrenin verdiği bir karşılık olarak ifade edilebilmektedir. Böylece taşralar, **gericilik** merkezleri haline gelmiş, üst ve alt sınıfları da kapsamak üzere tüm taşra dünyası, Mardin’e göre İslâmî bir muhalefet içinde laikliğe karşı gittikçe birleşmiştir. Merkeziyetçiliğe karşı olan eşraf, bu durumu yüreklendirici bir gelişme olarak görmüş, ayrıca Osmanlı başkentindeki alt sınıflar da, modernleştirme akışına katılmakta güçlük çeken kimseler anlamında, bu çevrenin bir bölümünü oluşturmuştur.⁴⁵

Önceki bölümlerde de belirttiğimiz halk-aydın ya da merkez-çevre kopukluğu ve mesafelilik durumu, işte bu zamanda yeni edinilmiş birliğin içindeki çevrenin karşısına, yeni ve düşünce bakımından çok daha az ödün veren bir bürokrat tipinin

⁴³ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 119-120.

⁴⁴ Şerif Mardin, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 55.

⁴⁵ **A.e.**, s. 56.

çıkmasıyla yerini bulmaktadır. Kongar benzeri bir ayrımı ‘devletçi-seçkinci cephe’ ile ‘gelenekçi-liberal cephe’ şeklinde yapmaktadır.

Devletçi-seçkinci cephe, Batılılaşma düşüncesi ve simgesi çerçevesinde oluşmuştur. Kongar’a göre, İmparatorluğun aydın kesimini de temsil eden merkezi bürokrasi, bu cephenin yaratıcısı ve önderi niteliğini taşımaktadır. Bu surette bürokrasinin, toplumda kendiliğinden oluşan sınıfların desteğinden yoksun olması sebebiyle bütün yenilikleri devletin gücüne dayanarak gerçekleştirme yolunu seçerek Devletçiliğini; Osmanlı bürokrasisinin kendi içinde ve kendisi için bir sınıf olma özelliği ve bürokrasiyi tehdit edecek güçlü sınıfların bulunmayışı, hatta halkı güdülecek bir sürü olarak görme yaklaşımı nedeniyle de seçkinciliğini vurgulamaktadır. Kongar, cephenin genel niteliklerini; halktan gelebilecek bir desteği yok sayma ve baskıcı tutum eğilimleri, Batı tipi toplum modeline inanış ve Batı’dan birçok düşünce ve kurumun alınması, son olarak da ekonomik etkinlikler kadar, sosyal ve kültürel yaşamın da devlet tarafından denetlenmesi yönünde bir eğilime sahip olma şeklinde açıklamaktadır. Sonuçta halk, bu cepheye karşı bütünüyle yabancılaşmıştır.⁴⁶

Gelenekçi-liberal cephe, asker ve sivil bürokratların öncülüğünü yaptığı bu cepheye tepki kanadı olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Gelenekçi-liberal cephenin liberalizmi ise, gerek ekonomik, gerekse siyasal eğilimleri yansıtmaktadır. Devletin baskıcı bir tutumla siyasal yaşamı denetlemesine karşı çıkarak savunulan bu liberalizmin yanında, cephenin gelenekçiliği ise Batılılaşma yönünde topluma baskı ile benimsetilmek istenen yeniliklere karşı bir direniş olarak biçimlenmiştir. Kongar, Batı’da birbirine ters iki eğilim olan gelenekçilik ve liberalliğin birlikteliği şeklinde ortaya çıkan bu oluşumun genel niteliklerini; bürokrasinin büyük merkezi gücüne karşılık yönetimin âdem-i merkeziyete göre düzenlenmesinden yana olma, kendisinin halkın gerçek temsilcisi olduğunu savunma ve topluma sunulan yenilikleri engellemek için İslam dinini etkin bir araç olarak kullanma eğilimi olarak açıklamaktadır.⁴⁸

⁴⁶ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s. 131.

⁴⁷ Emre Kongar, “Andaç’ın Sorularına Yanıtlar,” **Cumhuriyet Dergi**, No:21, 1998, (Çevrimiçi) http://www.kongar.org/21yy_fa.php, 23 Ocak 2010, s.y.

⁴⁸ Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, s. 144.

Kongar, Türkiye’de Batı’dakine benzer endüstrileşme sürecinin yaşanmamış olması sebebiyle sosyal ve siyasal değişmelerin, Batı’da gördüğümüz klasik toprak ağası, köylü, burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki ilişkilerle değil, siyasal ve ideolojik olarak belirlenen değişimci ve tutucu cepheler arasındaki savaşımla biçimlendiğini belirtmektedir. Günümüze dek bu ölçekte yaşanan söz konusu cepheleşmeyi ve son halini de şöyle özetlemektedir:

“Cumhuriyet’in kuruluş dönemi tamamlandıktan yani 1945’ten sonra başlayan Soğuk Savaş döneminde bu cepheler arasındaki etkileşim garip biçimler almıştır: Örneğin, değişimden yana tavır koymaları beklenen işçi sınıfının önemli bir bölümü, işçilerimiz köylülükten kurtulamadıkları ve dinci-milliyetçi ideolojilere bağlılıkları sürdüğü için gelenekçi-liberal cephe içinde yer alırken, devletçi-seçkinci cephe içinde değişmeye önderlik eden aydınların bir bölümü ise Soğuk Savaş bağlamında, anti-komünizmin şehvetine kapılarak, Amerikancı bir görüşle, gelenekçi-liberal cepheye destek vermiştir. Günümüzde ise Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle büyük bir düş kırıklığı yaşayan bir takım solcu aydınlar tümüyle cephe değiştirmiş, böylece gelenekçi-liberaller, eski solcuların desteklediği İslamcı cephe olarak ‘**Küreselleşmeci-Amerikancı-İslamcı**’ çizgiye yerleşmişlerdir. Devletçi-seçkinciler ise, demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olan laiklik ve devletin üniter yapısı ve bütünlüğü çerçevesinde ‘**Ulusalçı-Laik**’ çizgide saf tutmuşlardır.”⁴⁹

Bu surette reaya-enderun, merkez-çevre, halk-aydın, devletçi-seçkinci ile gelenekçi-liberal şeklinde kavramsallaştırılan bu sosyal mesafenin, Osmanlı’da başlayan Batılılaşma hareketleri ve Cumhuriyet Türkiye’inde uygulanan sosyal ve ekonomik inkılâpların neticesinde görülen değişmelerle günümüze dek, -yukarıda Kongar’dan aktarıldığı üzere yeni başlıklar altında- devam ettiği söylenebilmektedir.

Beri yandan Erkal, söz konusu kopukluğun yanı sıra, günümüzde kitle iletişim araçlarının ve internet ağının etkinliğini arttırdığı, insanların duygu, düşünce ve hatta tüketimde robotlaştığı bir ortamda özü halkta olan **kültürün de yozlaşmakta olduğunu** belirtmektedir.⁵⁰

⁴⁹ Emre Kongar, “Siyasal Cepheler ve Türban Sorunu,” *Cumhuriyet Gazetesi*, 2004, (Çevrimiçi) http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/430_Cepheler_ve_Turban.php, 24 Ocak 2010, s.y.

⁵⁰ Mustafa E. Erkal, *Küreselleşme, Etniklik, Çokkültürlülük*, İstanbul, Derin Yayınları, 2005, s. 62.

Gökalp'e göre Batı'dan aktarılan yeni kurumlar, toplum yapısının tarihi gelişim çizgisi ve kültür birikimi ile uyum sağlayacak tarzda yoğrulup biçimlendirildiği takdirde monte niteliğini yitirip, **yerlilik** niteliğini kazanabilmektedir. Gökalp özellikle toplumda belirli bir konuma gelmiş kişilere düşen görevleri vurgulayarak, bu kesimin Batı'dan alınan yeni kültür unsurlarının, halk kültürü ile uyum sağlayacak şekilde yeni düzenlemelerinin meydana getirilmesinde yükümlü olduklarını belirtmiştir.⁵¹

Toynbee aksi durumu **iç proletarya** kavramı ile açıklamaktadır: Ülkeyi yöneten insanlar, halkıyla bütünleşme ve uyum mekanizmalarını yitirmeleri, onlara kültür ve inanç sistemleri nedeniyle ters düşmelerinden ötürü, taklitçi ve ulusuna özgü yaratıcılığını yitirmiş, dışa bağımlı bir iç proletarya konumuna düşerler. Bu durumda halkına ters düşmüş olan bu sınıf, sürekli güçlü odakların (dış proletarya) doğrultusunda kültürel taşıyıcılık yapmak suretiyle temsil ettiği toplumu şartlandırmaya çalışır; halkın geri bırakılmışlığı, olaylar içinde bir sosyal aktör olarak rol oynayamayışı, seçicilik ve denetim kimliğini saf dışı ederek yerlilik niteliğini öldürür. Sonunda toplum, yaratıcılığını yitirerek güçlü odakların etki alanına girmiş olur.⁵²

Anthony D. Smith'in de belirttiği üzere, sosyal çözülme üzerine anlamlı bir değerlendirme, mevcut birimi ve bütünlüğü oluşturan öğelerin birbirinden ayrılığı, davranışsal farklılığı kadar, değer sisteminin düşüşü ve ekonomik düzendeki değişimleri -dıştan baskı yapan yeni seçenekler de dâhil edilerek- de içermelidir.⁵³ Bu nedenle Türkiye'de 1980 sonrası dönemin incelendiği çalışmamızda, 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül müdahalesi sonrası Özal dönemiyle birlikte devam eden liberal politikalar ve dünya ölçeğinde küreselleşme ile doruk noktasına varan ekonomik gelişmelerin sosyal değerler çerçevesinde yarattığı değişmelere genel hatlarıyla değinilecektir.

⁵¹ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 155.

⁵² Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, s. 53.

⁵³ Anthony D. Smith, **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Çev. Ülgen Oskay, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1988, s. 179.

3.3.1. 1980 Sonrası Ekonomik Model Değişiminin Sosyal Değerler Çerçevesinde Sonuçlarına İlişkin Genel Bilgiler

1950'lerin sonuna doğru artan ekonomik ve sosyal bunalım, 1961 müdahalesinden sonra ekonominin kalkınma planlarıyla yönlendirilmeye çalışılması ve sağlanan görece ilerlemeyle kısmen giderilmiş, ancak 1960'ların son yıllarında başlayan ve uluslararası bir nitelik kazanan siyasi olayların öteki ülkelerde 70'lerin başında yatışmasına rağmen Türkiye'de şiddetini artırmasıyla devam etmiştir. Beri yandan sağlanan kısmi ilerleme de hızlı nüfus artışı ve Batı ülkelerinin yeniden hız kazanan ekonomik ve siyasi gelişmelerine ayak uyduramama nedeniyle etkili olamamış, bu süreçte kalkınma hızı, planlı kalkınma döneminin başından beri ilk kez 1979 ve 1980 yıllarında negatif değer almıştır. Dolayısıyla 1980 yılı, ekonomik çerçevede yeni bir arayışın başladığı bir dönemi ifade etmektedir.⁵⁴ Söz konusu arayış, devlet müdahalesinin en az olduğu bir ortamda piyasa mekanizmasını etkin kılmak amacıyla getirilen ve 24 Ocak Kararları adıyla tarihe geçen programı getirmiştir.⁵⁵

24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan **İstikrar Programı**nın mimarları, dönemin Başbakanı Demirel ve müsteşar Turgut Özal'dır. Söz konusu istikrar programının kısa vadede öngördüğü hedefler; mal darlıklarını gidermek, kuyrukları kaldırmak, enflasyonu aşağı çekmek, ihracatı arttırarak dış ticaret açığını azaltmak, büyüme hızını pozitif yapmak ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak olarak ifade edilebilmektedir. 12 Eylül müdahalesinden sonra sıkıyönetim altında genişletilerek yürütülen dışa açılmayı özendirici program, aynı dönemde patlak veren Banker Krizi ve neticesinde Özal'ın istifası ve sonrasında 1983 seçimlerinde iktidara gelen Özal liderliğindeki Anavatan Partisi'nin yeni düzenlemeleri ile gelişerek devam etmiştir.⁵⁶

Cem, bir süre bazı bölümleriyle denenen programın artık bütünlüğü içinde uygulamaya girmekte olduğunu belirtmektedir. Programın getirdiği modelin

⁵⁴ Adnan Gülerman, **Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı**, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 1987, s. 361-362.

⁵⁵ Emin Çölaşan, **12 Eylül - Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1984, s. 125.

⁵⁶ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, s. 192-194.

içerisinde, özellikle Türk sanayisinin piyasada yabancı ürünlerle rekabet edecek ve dış pazarlara çıkabilecek düzeye ulaşamaması sebebiyle, ithalatı kolaylaştırarak zorunlu dış rekabetin getirildiği ve yüksek faiz politikasıyla daralan iç piyasanın sanayi ihracat zoruna koşulmasına vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla modelin başarısı, dış rekabet karşısında yerli sanayinin kendine hızla çeki-düzen vermesi, yabancı kaynaklı kredilerin ve sermayenin, büyük devlet yatırımlarını ve özel yatırımları harekete geçirecek, ithalatı destekleyecek düzeyde olması, ihracatta ise Türkiye'nin yeni bir atılım yaparak büyüyen döviz ihtiyacını karşılamasına dayanmaktadır. Cem, yerli sanayinin dış rekabete dayanamayıp dağılması durumunda söz konusu modelin işe yaramayacağını belirtmekle birlikte, anlayıştaki temel sorunu, devleti ekonomiden saf dışı etmenin 'liberalizm' sanılması ve işleri olurlarına bırakmanın kapitalizm uğruna mazur görülmesi olarak belirtmektedir. Zira bu dönemdeki modeli ve uygulamaları ekonomik liberalizm, hatta çağdaş kapitalizm diye nitelemenin bu iki kavrama haksızlık olacağı; 'ölen ölür, kalan sağlar bizimdir' ya da 'kendi düşen ağlamaz' gibi yaklaşımların çağdaş kapitalizmden çok 'bizim modele' özgü olduğunu belirtmektedir.⁵⁷

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-89) çerçevesinde Türkiye'nin ihraç ürünlerinin, coğrafi açıdan uzak bulunan pazarlarda tanıtılması için gerekli desteğin sağlanarak, ihracatçının uluslararası ticarete karşılaştığı engellere karşı korunması için düzenlemeler yapılacağı ve ihracatçıya yardımcı olunacağı belirtilmiş; ithalatta ise serbestlik politikasının sürdürülerek, iç piyasada aşırı fiyat artışlarını önlemek amacıyla, serbestlik sınırları tedricen genişletileceği ifade edilmiştir.⁵⁸

Boratav, genel olarak sermayenin lehindeki bu iktisat politikalarının ve ithal ikameci, korumacı, müdahaleci modelin kimi geleneksel araçlarının ortadan kalkmasının, bir süre için devletin sınıf karakterinde olgunlaşma, devletin artık burjuvazinin ayrıcalıklı bir alt grubunun değil, genel olarak sermayenin uzun dönemli çıkarlarını gözetten bir aygıt görünümü kazandığının izlenimini vermiş olabileceğini belirtmekle birlikte; söz konusu dönem uygulamalarının farklı alanlarda hükümet

⁵⁷ İsmail Cem, **Geçiş Dönemi Türkiye'si 1981-1984**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1984, s. 96-105.

⁵⁸ **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989**, Ankara, DPT Yayını, 1984, s. 30.

politikalarından kaynaklanan yepyeni ve muhtemelen çok büyük rakamlara ulaşan avanta/rant olanaklarını da yarattığını belirtmektedir.⁵⁹

Erkal, 1980 sonrasında uygulanan politikaların, sosyal boyuttan yoksun, kültürel yapıyla çelişen özellikleri nedeniyle Türkiye’de yoksullaşma ve gelir dağılımı bozukluklarının gündeme oturduğunu; 1980 sonrası karşılaşılan sorunların, yeteri kadar liberalleşmemişlikten değil, sosyal yapıya uygun olmayan, kültürel boyutu ihmal edilen klasik liberal politikalardan kaynaklandığını belirtmektedir.⁶⁰ Kazgan da benzer şekilde, bir çeşit ‘avamlaştırılmış liberal ideoloji’ yi insanlara aşılama, değer yargılarını buna göre değiştirme, yeni bir insan tipi yaratarak bu avamlaştırılmış ideolojiyle ekonominin yeniden yapılandırılmasına vurgu yapmaktadır.⁶¹ Rıfat Bali ise bu yapılandırma ve değişimi, Batılı olma, Batılı gibi yaşamaya yönelik imajla açıklamaktadır: Henüz Batılı ülkelerin tüketim düzeyine erişememiş Türk toplumunu yeni baştan tasarlamak, tüketim alışkanlıklarını değiştirmek ve yerine Batı’nın alışkanlıklarını ikame etmek için medyanın desteğiyle büyük bir ‘toplumu yeniden inşa’ hareketi başladığını belirtmektedir.⁶²

Cem, geleneksel kültürün hücumlara hedef olduğu, Batı’dan ithal edilenin ise ancak soysuzlaşmış biçimde Türkiye’de uygulanabildiği bu kültürsüzleşme ortamında, ekonomik ve sosyal dengesizliğin toplumun değer yargılarına da yansıdığını belirtmektedir. Ters ve soysuzlaşmış değer yargılarından meydana gelen bu kültürsüzleşme sürecinin, çalışmayı, emeğin kazanıp yükselmeyi değil, hâlihazırdaki zorluklar ve ümitsizlikten doğacak sert tepkileri ‘neden ben de zengin olmayayım’ aldatmacasıyla yumuşatarak, ‘bir koyup üç almaya’ yönelmiş bireyci bir hayat görüşünü yansıttığını belirtmektedir.⁶³

⁵⁹ Korkut Boratav, **1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 95.

⁶⁰ Erkal, **Yol Ayrımındaki Ülke**, s. 261.

⁶¹ Gülsen Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 123.

⁶² Rıfat N. Bali, **Tarz-ı Hayattan Life Style’a**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 345.

⁶³ Cem, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, s. 534-535.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemin kültür politikasının şekillendirilmesine metalaştırmanın rolüne dikkat çeken Yaşın, bu dönemde kültürel kimliklerin de meta biçiminde tüketilmeye hazır halde sunulduğunu, yukarıda bahsi geçen siyasi farklılık çatışmalarının 1980’lerden sonra tüketim aracılığıyla devam ettiğini belirtmektedir. Türkiye’de gelişen tüketim kültürleşmesinin, Özal döneminde özelleştirmenin, çok uluslu şirketlerin yoğun istilasının, serbest pazarın ve yabancı malların girişinin önünün açılmasıyla başladığını; kısa zamanda dükkânlarda bulunmayan ürünlerin kısa sürede sıradan hale geldiği, televizyonların özelleştirilmesiyle paha biçilmez bir kaynak bulan reklam sektörünün, reklamlar aracılığıyla ‘köşeyi dönen aileler’ fikrini topluma aşıladığı bir **patlamanın** yaşandığı döneme işaret etmektedir.⁶⁴ Beri yandan Mahiroğulları, daha önceki yıllarda kendi dışındaki dünya insanının yaşayış tarzını, şehirlerini, sokaklarını, tutkularını kısaca kültürünü sadece ‘beyaz perde’den izleme fırsatı bulan Türk insanının, bu yıllarda dış dünyayı televizyonuyla evinde daha yakından, daha teferruatlı tanıma imkânı bulduğunu belirtmektedir.⁶⁵ Benzer bir tespitle Bali de, insanların birden bire başta Amerika olmak üzere Batı’daki yaşam tarzını görmesiyle, **kıt kanaat geçinmek** ve **azla yetinmek** üstüne inşa edilmiş hayat felsefesinin artık geçerli olmadığına dair oluşan kanıya dikkat çekmektedir. Başta gençler ve beyaz yakalılar olmak üzere toplumda, daha iyiyi elde etmeye, elde ettikten sonra daha çok harcamaya, tüketmeye, en kaliteli ürünleri kullanmaya, en nitelikli mekânlarda vakit geçirmeye, yurt dışına turistik geziler yapmaya dönük bir yönelim başladığını ifade etmektedir.⁶⁶

Yaşın, 12 Eylül müdahalesi sonrası solcu üniversite liderlerinin çoğunun halen hapiste olduğu dönemde, üniversitelerde öğrencilerin ağırlıklı olarak işletme, ekonomi veya pazarlama okumayı tercih ettiği yeni eğitim kültürünün de gelişmeye başladığına dikkat çekmektedir. ‘Başarı’ nın en büyük değer olarak ortaya sürüldüğü, çok para kazanmanın takdir edilir olduğu, kendi işini kurmak, evlenmek, ev sahibi olmak, araba

⁶⁴ Yael Navaro-Yaşın, “Kimlik Piyasası: Metalar, İslamcılık, Laiklik,” **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, Ed. Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 230-231.

⁶⁵ Adnan Mahiroğulları, “Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi,” **Sosyal Siyaset Konferansları Kitap 50**, 10 Ocak 2007, (Çevrimiçi) <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/52.pdf>, 11 Kasım 2007, s. 1281.

⁶⁶ Bali, **a.g.e.**, s. 61.

ve ev eşyaları almak, tatilde seyahate çıkmak ve finansal açıdan rahat olmanın varoluşun ve arzunun çağdaş biçimi olarak gösterildiği dolayısıyla mutluluğun, satın alma ve kolaylıkla tüketme ölçeğinde değerlendirildiği bir sosyal ve kültürel değişme ortamına dikkat çekmektedir.⁶⁷

Kongar, beri yandan Özal dönemi ile birlikte ekonominin serbestleştirilmesi başlığı altında ekonomiye yapılan muazzam müdahalelere ve yapılan bazı müdahalelerin bütünüyle adam ve firma kayırmaya yönelik olmasına dikkat çekmektedir. Bu çerçevede adam kayırma, iltimas ve rüşvetin ekonomik işleyişin bir parçası haline geldiği, beri yandan mafya diye tanımlanan yer altı dünyasının, gerek politikacılar, gerekse bürokratlar ile iç içe geçmiş bir biçimde iş dünyasına egemen olduğu, yasa dışı ilişkiler ve kara para muamelelerinin, yukarıda Boratav'ın da belirttiği üzere avanta/rantçı anlayışın toplumun tüm **değer yargılarını alt üst ettiği** bir dönemin başladığını ve devam ettiğini belirtmektedir.⁶⁸

Ayrıca 1980 'den sonra, gelir dağılımının daha da kötüleştiği görülmüştür. Bu durumun meydana gelmesinde özellikle emek kesiminin payı olan ücretin, milli gelirdeki payının önemli ölçüde düşmesini ve ücret artışlarının enflasyon değeri altında tutulmasının büyük etkisi olduğu söylenebilmektedir. Bu durum, ülkede üretilen mal ve hizmetlerin, yüksek gelirli kesimin talebine yönelmesi gibi olumsuz sürecin başlangıcını oluşturmuş, ithalatı liberasyonuna gidilmesi ile lüks tüketim malları ithalatında büyük bir artış görülmüştür. Beri yandan 1980 'den sonra faiz hadlerinin serbest bırakılmasıyla, faiz hadlerinin önemli ölçüde arttığı, bu durumun da kâr-faiz -rant gelir grubu denilen kesimin milli gelirdeki payını arttırdığı, üretken sermaye tasarruflarının yatırımlara akması yerine Boratav'dan da aktarıldığı üzere, rantlara yöneldiği söylenebilmektedir. Bu nedenle sabit sermaye yatırımları düşmüş dolayısıyla yeni istihdam olanakları daralma göstermiştir.⁶⁹

⁶⁷ Yaşın, **a.g.e.**, s. 231.

⁶⁸ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s. 414.

⁶⁹ Sami Güçlü, Mahmut Bilen, "1980 Dönemi Sonrası Gelir Dağılımda Meydana Gelen Değişmeler," **Yeni Türkiye Dergisi**, No:6, Eylül-Ekim 1995, s. 167.

Boratav, bu dönemde sınıf tabanlı ekonomik taleplere, yeni sendikal örgütlenmeye, ücret mücadelesine, köylünün desteklenme taleplerine karşı katı ve ödünsüz bir çizgi izleyen, ancak aynı kitleleri **kentli, gecekondulu, yoksul ve tüketici** özellikleriyle tatmin etmeye çalışan, halk sınıflarına dönük olarak ‘yoz’ bir popülizmin uygulandığını bir stratejiden bahsetmektedir. Özellikle gecekondulara dönük tapu tahsis belgeleri, imar afları ve kent planlaması perspektifinden yoksun imar izinleriyle hızlı kentleşmenin oluşturduğu kentsel rantların yoksul katmanlara intikal etmesi ve bu doğrultuda yüksek beklentilerin oluşması, kentli yoksul kitlelere dönük olarak sınıf bilincinden yoksun, sermayenin programına ve ideolojisine teslim olabilecek kalabalık gruplar yaratmada izlenen en önemli strateji olarak ifade edilebilmektedir.⁷⁰

Bu surette ekonomik gelişmelerin sonucunda köylerden büyük kent merkezlerine doğru meydana gelen ciddi oranlardaki göçün, kent merkezlerinde gecekondulaşımını hızlandırdığı da açıklıkla söylenebilmektedir. Ozankaya, gecekondulaşımının kentlerle hemen hemen hiçbir benzerliği olmayan, apayrı birer sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olduğunu belirtmektedir.⁷¹ Türkdoğan, söz konusu gecekondulaşımın kır ve kent kültürü arasında **geçişli bir kimliği** yansıttığını ifade etmektedir. Söz konusu geçişli durum, toplumu sosyal bütünleşmeden sosyal çözülmeye doğru giden bir parçalanma durumuna götüren bir takım yan kültür alanlarının ortaya çıkmasına kaynaklık ederek suç, fuhuş, alkolizm, uyuşturucu madde alışkanlıkları, intiharlar ve benzeri sosyal bozuklukların artmasına neden olmuştur.⁷² (Yan kültür için **Bkz.: Bölüm 1.3.1. Sosyal Bütünleşme Kavramı**)

Baloğlu, Türkiye’de 1980’ler sonrası ekonomik alandaki bu değişmelerin, sosyal ve kültürel alanda birçok değişim yarattığını belirterek; devletin sosyal niteliğinden vazgeçmesinin ve liberalleşme politikalarının sonucunda zengin ve yoksul arasındaki gelir farklarının da **sosyal bütünleşmeyi tehdit eder hale geldiğini** ifade etmektedir. 1990’lardan günümüze kadarki sürede de ekonomik krizler, yüksek enflasyon, iç göçler, istihdam sorunlar ile birlikte yoksulluk tablolarının daha çarpıcı hale geldiğini,

⁷⁰ Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1981-2002),” **Türkiye Tarihi**, C.V, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, 2008, s. 193.

⁷¹ Ozankaya, **Toplumbilim**, s. 308.

⁷² Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, s. 180.

bir sosyal değer olan dayanışmanın yerini, çıkar ve diğerlerinin sırtından geçinmeye dayalı sömürüye varan ilişkilerin aldığını belirtmektedir.⁷³

Türkdoğan, Türkiye’de gecekondulaşma ve yoksulluk ile ilgili olarak, gecekondulaşmanın sanayileşme ile kentleşme arasındaki uyum ve kültürel dengenin sağlanamayışı nedeniyle meydana geldiğini, çoğu zaman büyük kentlerde yaşayan insanların yarısına yaklaşan bir kesimin, gelir azlığı ve geçim güçlükleri nedeniyle sefalet kuşakları ya da ‘ghetto kültürleri’ oluşturduğunu belirtmektedir. Bu insanların, yaşadıkları fiziki ve sosyal çevreyle aynı tutum ve hayat biçimlerini paylaştıkları için, toplumun egemen veya geniş kültüründen saptıklarını ve zamanla kendilerine has bir yan kültür alanı teşkil ettiklerini belirtmektedir. Türkdoğan, bu yan kültür alanını da **yoksulluk kültürü** kavramı ile nitelemektedir.⁷⁴ Benzer şekilde Özbek de gecekondu ve içinde yaşayan nüfusun, ne tam olarak kentlileşebildiğini ne de tam olarak sahip oldukları kültürü koruyabildiğini aktararak, bu yan kültür alanına vurgu yapmaktadır.⁷⁵

İki kültür arasındaki geliş gidişlerin ve değişimin geleneksel ilişkilere geri dönme ya da sürdürme eğilimini canlı tuttuğu da söylenebilmektedir. Kentleşmenin, cemaat bağlarını çözücü ve kendi çıkarını düşünen rekabetçi ve bireyci beri yandan yalnız insan tipini getirdiği noktada, kentlere göç sonrası görülen hemşerilik tipi gruplaşmaların, gelenek ve kök duygusunu baskın ve birleştirici bir ideolojik işlevle ortaya çıktığı da söylenebilmektedir.⁷⁶ Bu surette daha önce **birey ve grup arasındaki çözülmeye** ilişkin kavramsal açıklamamızda da değindiğimiz üzere, şehir, köy isimlerinden sonra gelen **yardımlaşma ve dayanışma** ya da **yaşatma** vurgusu ile kente gelenleri kentlerin rekabetçi ortamından koruyan bir kalkan özelliği gösterdiği söylenebilmektedir.

⁷³ Filiz Baloğlu, “Kentsel Yoksulluk: İstanbul’dan Küçük Bir Kesit,” **İ. Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansları**, No:31, 2005, s. 235-236.

⁷⁴ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 183-184

⁷⁵ Meral Özbek, **Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 17.

⁷⁶ Ahmet Oktay, **Metropol ve İmgelem**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s. 32.

Beri yandan Keleş, kente gelen nüfusun hem yeni alt kültürlerle yataklık edecek yerleşim alanları oluşturduğunu, hem de kentin eski ve güncel mekânlarını da bir tür istilaya uğrattığını belirtmektedir. Oluşan kültürel ikilem (ya da geçişli kimlik) nedeniyle bu yan kültürlerin geleneksel olanı da tehdit ettiği, göçmen nüfusun, geleneksel yaşam ve tüketim kalıplarına olduğu kadar tarihsel ve kültürel dokuya karşı da açık bir duyarsızlık gösterdiğini ifade etmektedir.⁷⁷ Türkdoğan da köylerden, kasabalardan ana kentlere yığılan insanlarda, kısa zaman içinde bir kültür şoku ile dayanışma çerçevesi veya idrak alanında bir sersemleme yaşandığını, sonrasında ise tarihi ve milli kültür değerlerinin, fikir ve inanç sistemlerinin sosyo-ekonomik nitelikli tektonik hareketlerle temelinden sarsıldığını, bu oluşumların sağlıklı olmayan kentleşme ile sosyal erozyona uğradığını ifade etmektedir. Bu surette gecekondulaşmanın, Türkiye’de yoksulluk kültürünün ana modüllerini oluştururken, aynı zamanda kentleşme sürecinin yayılım ateşi altında kalan bu insanların, hem nesiller arası kültür miraslarını sürdüremedikleri hem de kentlerin anaforlarına kapılarak kültür boşluğu içine itildikleri söylenebilmektedir.⁷⁸

Kongar, bu bölgelerde yaşayanların geçirdikleri deneyimleri itibariyle geleneksel kent halkının hiçbir zaman sahip olmadığı ve çevresinde de yadırgadığı bir atılımcı ve hatta yırtıcı ruh ile donatıldığı, geleneksel yapıdan kopmuş olan ve kentli değerleri de benimsememiş olan bu kesimin, hemen hemen hiçbir sistematik ve yerleşik değerler sistemine sahip görünmediğini belirtmektedir.⁷⁹ Bu surette Kongar, Türkiye’de ‘tüketim toplumu’ normları yaygınlaştıkça **kent hukuku dışı alanlarda** yaşayanların daha yırtıcı olacağını aktarmaktadır.⁸⁰ Yine Kongar’dan aktardığımız aşağıdaki kesit, bölümün içeriğine de açıklama getirir niteliktedir:

“Son yıllarda **yükselen değerler** terimiyle ifade edilen, bu yoz değerler sistemi içinde ‘en yüce değer para, tek amaç her ne pahasına olursa olsun iktidar’dır. (...) kent hukuku dışı alanlarda filizlenmiş ve 1980 sonrası dönemde bizzat Özal tarafından “Benim memurum işini bilir” ve “Ben müslümanın zenginini severim” sloganlarıyla özetlenerek, en üst düzeyde de desteklenmiş olan **yükselen değerler**,

⁷⁷ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s. 60-65.

⁷⁸ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 193-194.

⁷⁹ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s. 574.

⁸⁰ Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, s. 419.

bir yandan arabesk kültürün, öte yandan yozlaşan siyasetin temelinde yatan ana neden olarak 21. Yüzyıl Türkiye'sini etkisi altına alacak gibi görünmektedir.”⁸¹

Devlet yönelimli etkinlik alanlarının bahsi geçen kontrolsüz liberal politikalarla ekonomik yaşamın etkinlik alanına geçmeye başlamasıyla, toplumun özellikle belirli bir kesimi için yaşamın sürdürülebilmesini zorlaştıran, yaşam kalitesinin düşmesine neden olan sonuçların ortaya çıktığı söylenebilmektedir.⁸² Bu doğrultuda, günümüz şartlarında bir yandan insanları tüketime yönelterek yoksulluğun yaşam dışına itildiği mekanizmaların yaratılması, beri yandan ekonomik ve sosyal şartların birçok insanı tam aksine, söz konusu yoksulluğa itilmesi kaçınılmaz hale gelmektedir.⁸³

İlgili bölümde* de açıkladığımız üzere sosyalleşme, insanın durumları kurumlaşmış kurallara uygun olarak tarif ve idrak edebilmesini, onlara göre değerlendirmesini mümkün kılmaktadır. Buna göre sosyalleşmenin işlevi, kişinin ihtiyaç duyduğu yetenek ve disiplini sağlamak, geliştirmek, toplumun talep ve arzularını, değerler sistemini, ideallerini ona geçirmek ve özellikle sosyal hayatta oynayacağı rolleri kişiye öğretmek şeklinde ifade edilebilmektedir. Ancak Kongar'ın da belirttiği üzere kent hukuku dışı alanlarda yaşayan kesim, **sosyalleşme** (yani sosyal değer ve kuralların öğrenilmesi) sürecini yasa dışı yollardan, ‘söke söke kopardığı konutunu’ ve her türlü ilişkiyi seferber ederek bulabildiği işini elde ederken yaşamaktadır. Bu nedenle Kongar'a göre, yasalara saygılı ve hakkına razı olarak değil, tam tersine yasa dışı davranmanın ve daima daha fazlasını istemenin primini almış, deneyimini de bizzat kendi yaşamında edinmiş kesimin bu tür tutum ve davranışları, onun genel değerler sistemini meydana getirmiş, bu tutum ve davranışların yerel ve ulusal siyasete eklemlenmesi ile tüm siyasal sistemin yozlaşmasına neden olmuştur.⁸⁴

⁸¹ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s. 574.

⁸² Fuat Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006, s. 123.

⁸³ Baloglu, **a.g.e.**, s. 247.

* Bkz.: **Sosyalleşme ve Kültür-Kişilik İlişkisi**

⁸⁴ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s. 574-575.

Ayrıca küreselleşme ile birlikte gelişen teknoloji ve haberleşme imkânlarıyla, beri yandan tüketim kültürünün istekleri körükleyen yönlendirmeleriyle artan ihtiyaçların, yukarıda bahsi geçen **daha fazlasını isteme** ve **elde olanla yetinmeme** düşüncesiyle aynı yönde gittiği ifade edilebilmektedir. Ancak alım gücünün yetmediği durumlar, bir anlamda -belki belirli bir kesim için- kişilerin isteklerine ulaşabilmek için her yolu meşru gördüğü bir durum yaratabilmektedir. Ekonomik sıkıntı, işsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler sonucunda kimi zaman yaşamsal ihtiyaçlar için kimi zaman da sahip olunmayanı elde etmeyi hak görmek doğrultusunda kişilerin suça yöneldiği durumlar görülebilmektedir. Toplumdaki dengesiz gelir dağılımının, dolayısıyla yoksulluğun, şiddet ve terör odaklarının yaralandığı, suçlu davranışlarının rasyonelleştirildiği, meşrulaştırıldığı gerekçeler arasında yer alabilmesi, beri yandan vurgunculuğun, aldatmanın, adaletsizliğin, kısaca değerleri yozlaştırmanın da açıklıkla görülebildiği sapma, anomi ve çözülme süreçlerinin yaşanmasına neden olabilmektedir.⁸⁵

Bauman'ın yeni dönemin yoksullarını temsil eden kesim olarak belirttiği gecekondu bölgesi insanlarının; ya da kendi tabiri ile 'türediler' in en belirgin özellikleri, çılgınca kimlik peşinde koşmaları, sürekli olarak kendi zevk ve yaşam tarzları ile arzularını başkalarınınkilere uydurma zorunluluğu hissetmeleridir.⁸⁶ Türkdoğan, gecekondulaşmayı milli kültürden sapmanın bir görüntüsü olarak değerlendirirken, yoksulluk yan-kültürünün de milli kültürün kaynağını teşkil eden köylülük ve gelenekli kasaba duygusunun şehir potasında erimesi sonucunda meydana geldiğini belirtmektedir.

Beri yandan Türkdoğan, daha önceden **Thorstein Veblen** tarafından belirtilen **zenginlik kültürüne** de dikkat çekmektedir. Veblen, zenginlerin güç ve gösterişlerinin doruğunda bulundukları bir zamanda yayınlanan **The Theory Of Leisure Class** isimli çalışmasında, kibirli ve gösterişe meraklı olarak nitelediği bu kesimin temel

⁸⁵ Mimar Türkkahraman, "Sosyal Yapı ve Kapkaç Terörü Üzerine Sosyolojik Bir Tahlil," **İ. Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansları**, No:35, 2007, s. 12-13.

⁸⁶ Burcu Özcan, "Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Yaklaşımı," **İ. Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansları**, No:35, 2007, s. 145.

uğraşlarının, servetlerinin özenli bir biçimde teşhir edilmesi olduğunu belirtmiştir. Söz konusu kesimin, gösteriş için yaptığı gereksiz, aşırı tüketimin, servetin teşhirine yönelik olduğunu ifade etmiştir.⁸⁷ Bu surette zenginler, kendilerini diğer zenginlerden ve zengin olmayan halk kesiminden ayırt etmeye yarayan her türlü gösteriş tüketimi yönelimine sahip olarak nitelenmektedir. Beri yandan Türkdoğan’a göre zenginlik kültürü, milli kültürü eritmek suretiyle zenginleşmeye çalışmaktadır:

“Zenginlik yan-kültüründe milli kültürün norm ve değerler sistemiyle bir hesaplaşma vardır. ‘Para kıvıranların’, ‘Bal tutanların’ toplumun hoşgörü sınırları içinde egemen kültür alanında at oynatmaları mümkün değildir. Bu sebeple bolluk içinde yaşayanlar, yani zenginler, kendilerine ayak bağı olan toplumun eski kalıplarını kırmak suretiyle yeni bir namus telakkisi, yeni bir ahlak anlayışı vaaz ederek milli kültür değerleriyle çarpışırlar.”⁸⁸

İlgili bölümde Toynbee’nin iç proletarya kavramı ile açıklandığı üzere,^{*} toplumun geniş kesimine kültür ve inanç sistemleri nedeniyle ters düşmelerinden ötürü, taklitçi ve ulusuna özgü yaratıcılığını yitirmiş, dışa bağımlı konumuna düşen kesime Manisalı da dikkat çekmiş, Toynbee’nin açıklamasına benzer şekilde, ekonomik ve/veya siyasi ‘elit’ haline gelen zenginlerin kendi halından koparak gelişmiş dünyadaki güç odaklarının uydusu haline gelip, dış dünya ile ortak çıkarlar oluşturduğunu ve bu surette bağımlı haline geldiğini belirtmiştir.⁸⁹ Toplumun, tüketim normlarına yönelik şartlandırılma olgusunun, söz konusu ‘zenginlik kültürü’ nün gündeme gelmesine zemin hazırladığı, Özal’ın “Ben müslümanın zenginini severim” tezinin de bu surette anarko-kapitalizm biçiminin tırmanmasına yönelik tüm davranış kalıplarının yolunu açtığı söylenebilmektedir. Yine Türkdoğan’ın aktardığı üzere Özallı yıllar ve sonrası, yoksulluk kültürünün tüm normlarıyla biçimlenmesine, zenginlik kültürünün de yükselmesine yol açmış, söz konusu kutuplar çatışmasının yanında, 1990’lardan günümüze, ‘Al, kullan ve at!’ biçiminde formüle edilen, tüketim normlarına yönelik yeni bir Türk insanın inşasını getirmiştir.⁹⁰

⁸⁷ J.K. Galbraith, **Kuşku Çağı**, Çev. Reşit Aşçıoğlu, Nilgün Himmetoğlu, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2004, s. 55-59.

⁸⁸ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 195-196.

^{*} Bkz.: **1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Değişme ve Sosyal Çözülme**

⁸⁹ Erol Manisalı, **Türkiye ve Küreselleşme**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006, s. 47.

⁹⁰ Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, s. 510-511.

Sonuç olarak, 1950’ler sonrası ‘Küçük Amerika’ olma modeli, ‘Her mahallede bir milyonerin yetiştirilmesi’ hedefi doğrultusunda liberal ekonominin baş döndürücü bir hızla dışa açılmasının, bu modele uygun değer biçimleri ve zihniyetin de gelişmesine katkıda bulunduğu, böylece gelenekli değer sistemlerinin, normların, Türk milli kimliğine ilişkin daha önceden de bahsi geçen özelliklerin, inançların (örneğin, mistik bir inanca bağlanmak suretiyle anlamlandırılan ‘Allah yoksulu bilmiş de yaratmıştır’ inancı) yeni bir iktisat düzeni uğruna tüketilmeye çalışıldığı söylenebilmektedir.⁹¹ 19. yüzyılda Herbert Spencer’ın ‘yaşama daha iyi uyum sağlayanın hayatta kalması’ na yönelik evrimci düşünceleri, (benzer şekilde Hristiyanlıktaki ‘Tanrı yoksulları sever ve bunun içindir ki bu denli çok sayıda yoksul yaratmıştır’ inancına anti-tez olacak şekilde) yoksullara yardım etmenin gereksizliği ve zenginlerin zenginliklerini hiçbir sıkıntı ya da sorumluluk hissetmeden arttırabilmelerine ve yaşayabilmelerine olanak sağlayan denetimsiz bir sistemi vaaz etmiştir.⁹² Bu surette Türkdoğan, Türkiye’deki ekonomik paradigma değişimlerinin sonucunda, sorumsuz bir kesimin stokçu, spekülasyoncu, vurguncu türünden yeni kapitalist sınıfın belirmesine neden olduğunu, iktidar seçkinleriyle de iş birliği yapmak suretiyle, havadan para kazanmaya, vergi kaçırmaya meyilli bir paracı devlet ve toplum kimliğinin hakim hale geldiğini ve bunun da milli kültür kodundan sapmaya, toplumda anomi ve çözülmeye dair işaretlerin görülmeye başlanmasına sebep olduğunu belirtmektedir.⁹³

Bilgiseven Türk kültürünün ve onun temelinde yer alan birlik ve bütünlükçü örf ve adetlerin gösteriş ve lükse hiç lüzum hissetmeyecek kadar vasat tüketim seviyesinde birleşmeyi içerdiğini vurgulamıştır. Gösterişi men eden örf ve adetlerimizin, hayat üslubu farklarını giderici özelliği sahip olduğunu belirtmekle, bu doğrultuda tüketimde ölçülülüğü tüm toplum katmanlarına yayarak örf ve adetlerimizi, değerlerimizi, sağlam tutmanın son derece zaruri ve hayati bir meseleyi teşkil ettiğine dikkat çekmekte,⁹⁴ belki de bir anlamda uyarıda bulunmaktadır.

⁹¹ Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, s. 201-207.

⁹² Galbraith, **a.g.e.**, s. 43-52.

⁹³ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 206-208.

⁹⁴ Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Genel Sosyoloji**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 207-208.

3.3.2. 1980 Sonrası Sosyal Değerler ve Sosyal Çözölme Süreci

Türk toplumu Orhan Türkdoğan'ın ifade ettiğı üzere, yaklaşık 200 yılı aşan bir süreden beri helezonlu denebilecek bir değışim sürecinin içinde bulunmaktadır. Belirli bir dönemi inceleyen çalışmamızda dahi görülebileceğı üzere toplum, bazen bu değışimlerden durulup, arınma imkânı bulamadan yeniden değışmenin labirentinin içine itilmiş, bazen de değışmenin sürekliliğı ve şiddetinden ötürü bir yelpaze gibi olaylar üst üste kapanmıştır. Bu sebeple de dünya görüşü, hayat tarzı, değer ve inançları birbirinden farklı nesiller yetişmiştir.⁹⁵ 1970'li yıllarda yayınladığı çalışmasında İsmail Cem, Türk toplumunun Anadolu kültürünün imbiğinden geçerek, bütün yozlaşmalara ve 200 yıllık yabancılaşmalara rağmen kendi kültürünün köklü etkilerini taşımakta ve dinsel inançlarının özünde, meseleler karşısındaki genel tutumunda ve türlü geleneklerinde bu kültürü yaşatmakta ve korumakta olduğunu belirtmektedir. Söz konusu kültür içinde kanaatkârlık, cömertlik, diğer toplumlara göre maddiyata daha az değer verme, cemaat halinde yaşama gibi niteliklerle, kişisel yükselme maceralarından sakınma eğilimlerinin gücünden bahsetmektedir.⁹⁶ Ancak gerçekten de çok kısa süre sonra, yeni bir değışim dalgasının toplumumuzu sardığı 1980'li yıllarla birlikte söz konusu değersel niteliklerin ve yaşam biçimlerinin farklılaştığı hatta belki de birbirinden uzaklaştığı bir dönemin içine girilmiştir.

Standart kültür özelliklerimiz içindeki lüks ve gösteriş tüketiminden kaçınma, hatta israfı engelleme niyetiyle tüketimi sınırlama özelliklerine değinen Erkal, 1980'lerden sonra gelir ve servet dağılımının özellikle kır nitelikli nüfus ve alt grup aleyhine bozulması ile birlikte, alt gelir gruplarında yer alanlarda ve kır alanlarında yaşayanlarda şehri ve şehir hayatını aynen kopya etmenin yolunun açıldığı, bilhassa kullanılan metalar baz alınarak statü sağlamaya ilişkin bir eğilimin ortaya çıktığını belirtmektedir.⁹⁷ Beri yandan Cem'in tabiri ile Türk toplumunun etkisi altında olduğu iki oluşumdan biri olan ekonomik eşitsizliğin, bu dönemle birlikte şiddeti artarak

⁹⁵ Türkdoğan, a.g.e., s. 30.

⁹⁶ Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 544.

⁹⁷ Mustafa E. Erkal, *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 55.

yoksulluk kültürüne ve diğer ucunda Veblen'den aktardığımız zenginlik kültürüne has özellikleri de beraberinde getirdiği söylenebilmektedir. White, Türkiye'de 1980'lerde ve 1990'larda ekonominin dışa açılması ve dünya ekonomisine uyum sağlaması politikaları ile devletin sanayiye özelleştirmeye ve zaten zayıf olan sosyal güvenlik ağının parçalamaya başlaması ile birlikte muazzam değişme ve dönüşümler görüldüğünü belirtmektedir. Fiyatların yükseldiği, enflasyonun çift haneli rakamlara vardığı, kırsal alandan kente yeni bir göç dalgasının yaşanmasıyla işsizliğin arttığı, beri yandan yeni zenginlerin, Türkiye'nin finansal ve kültürel merkezi İstanbul'da iyice görünür olduğu, kentin çok sayıda lüks, dışarıya kapalı site ve gökdelenlerin sardığı bir ortamın söz konusu olduğunu ifade etmektedir.⁹⁸ Bu surette her iki yan kültür alanının toplumun hoşgörü sınırlarını, değerlerini erozyona uğratmak suretiyle oluşturulmak istenen standart kültürü cılızlaştırdığı ve sosyal bütünleşmenin gecikmesine yol açtığı söylenebilmektedir.

Ogburn, ancak durgun olarak nitelediği toplumlarda görülen kültürel sistemin her ögesinin birbiriyle ahenkli bir şekilde bütünleştiği durumların dışında, değişme ile birlikte sistemin ögeleri arasında ortaya çıkan uyum sorununu kültürel gecikme ya da kültürel boşluk kavramı ile açıklamaktadır.⁹⁹ Kültürün daha önce de açıklanan maddi ve manevi boyutları arasındaki ayrım ve bu ayrım çerçevesinde, genellikle maddi kültür alanındaki değişimler sonrası manevi kültürde ortaya çıkan uyumsuzluk halini niteleyen kültürel gecikme olgusunun, toplumda bir takım gerginliklere neden olduğu da söylenebilmektedir. Beri yandan toplumun bir bölümünde dengeyi bozan değişimlerin, dengeyi yeniden sağlayacak telafi edici değişimler doğurma eğiliminde olduğu, fakat bu durumda yeni dengenin bir öncekinden farklılaşarak oluşma eğilimi içine gireceği belirtilmektedir. Bu noktada Mübeccel Kıray, **tampon mekanizmalardan** bahsetmektedir. Türkiye'de 1950'lerden sonraki gelişmelerle birlikte tarım toplumunun yerini tam olarak alamayan sanayi toplumu, kentsel yapı, demokrasi gibi olguların yerine, kentleşme gecekondulaşmaya, sanayileşme montaja, demokrasi de çok partili baskı rejimine dönüşmüştür. İşte, ne geride kalmış eski

⁹⁸ Jenny B. White, "İslamcılığın Açmazları," **Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat**, Ed. Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 206.

⁹⁹ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1981, s. 161.

yapıya, ne de ileride gözüken yeni yapıya ait olan, değişme sırasında ortaya çıkan ve bütün yoz niteliklerine karşın geçici nitelikli denge kurumları olan gecekondulaşma gibi bu ara formlar, Kıray’a göre bu yolla sosyal bütünleşmeyi de sağlamaktadır.¹⁰⁰ Ancak Türkdoğan, özellikle söz konusu tampon mekanizmalardan gecekondulaşma olgusunun yoz niteliğini koruduğunu ve Kıray’ın aksine sosyal bütünleşmeyi engellediğini iddia etmektedir. Zira Türkiye’de söz konusu dönemden bu yana, köy ve kasabaların çarpık kentleşme anaforu içinde sürüklendiği, kendi kültür sahalarında kültürel sürekliliği ve yaratıcılığı nesilden nesile aktarmak yerine büyük kentlerin çekiciliği ve kırsal alanların iticiliğinin giderek köy ve kasabaları boşaltmasıyla halk kültürü denen sosyolojik olgunun tüketildiği bir ortamdan bahsedilmektedir. Tablo 1’de yıllar içinde değişen şehir-köy nüfus oranları verilmektedir.

Tablo 1: Şehir-Köy Nüfus Oranı

Sayım yılı	Şehir nüfus oranı			Köy nüfus oranı		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
1927	24,2	22,5	26,1	75,8	77,5	73,9
1935	23,5	22,3	24,8	76,5	77,7	75,2
1940	24,4	22,6	26,2	75,6	77,4	73,8
1945	24,9	23,4	26,5	75,1	76,6	73,5
1950	25,0	23,4	26,6	75,0	76,6	73,4
1955	28,8	26,9	30,6	71,2	73,1	69,4
1960	31,9	30,1	33,7	68,1	69,9	66,3
1965	34,4	32,6	36,2	65,6	67,4	63,8
1970	38,5	36,2	40,6	61,5	63,8	59,4
1975	41,8	40,1	43,4	58,2	59,9	56,6
1980	43,9	42,5	45,3	56,1	57,5	54,7
1985	53,0	51,4	54,6	47,0	48,6	45,4
1990	59,0	57,7	60,3	41,0	42,3	39,7
2000	64,9	64,5	65,3	35,1	35,5	34,7
2007	70,5	70,5	70,5	29,5	29,5	29,5
2008	75,0	74,9	75,1	25,0	25,1	24,9

Kaynak: Genel Nüfus Sayımları, TÜİK

Gecekondulaşma, hem halk kültürünün tüketilmesi, hem de kentlerde yığılmayı oluşturduğu için kitle kültürünün oluşması anlamını taşımaktadır. Bu surette büyük kentlerin çekiciliği ve kırsal alanın iticiliği ile gecekondulaşmanın, milli kültürün - yani halk kültürünün-, kitle kültürü tarafından tehdit edildiği bir duruma, bunun da

¹⁰⁰ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, s. 233.

sosyolojik açıdan milletleşme kimliğinde yarılmalara sebep olabileceği ifade edilebilmektedir.¹⁰¹

Erkal'ın da belirttiği üzere, sanayileşme gibi gelişme evrelerinde uyum sürecine yönlendirilmeyen çatışma ve farklılaşmalar, yeni yapıya ilişkin hastalıkların toplumu sarsmasının yolunu açmaktadır. Bu surette, ekonomik gelişme ile eş anlamlı olarak düşünülen sanayileşme, sosyal çözülmenin aracı olabilmektedir.¹⁰² Bu durumda standart kültüre ilişkin norm ve değerlerin korunması kadar yeni uyum süreçlerinin inşasının da bütünleşme açısından önem arz ettiği söylenebilmektedir. Aksi takdirde, Bilgiseven'e göre sosyal hayatın örf, adet, kanunlar gibi sosyal kontrol sistemleriyle oluşturulmuş uyumuna müdahale eden ekonomik ve siyasi değişimler gibi çeşitli faktörlerin etkisi, toplumu ayakta tutan inanç ve değerlerin etkinliklerini kaybettiği, sosyal kurumların yeni norm ve değerlere uyum sağlayamadığı, dolayısıyla bütünlük halinin mümkün olmadığı, -önceki bölümlerde de açıklanan **birey, grup ve kurum arası-** çeşitli sosyal çözülme tiplerini karşımıza getirebilmektedir.¹⁰³

Sosyolojide kurum olgusu, daha önceden de açıklandığı üzere toplumun temel ilgi ve aktivitelerinin içinde yer aldığı ve sosyal ihtiyaçların karşılandığı hukuk, din, aile ve aynı zamanda örf, adet, gelenek ve davranış kalıpları gibi kültürel bileşenlerin toplamından oluşmaktadır. Eisenstadt her kurumsal sistemin, toplumun üyelerinin davranış kalıplarını düzenlediğini ve örgütlediğini belirtmekle birlikte, kurumların bir anlamda da bireylerin faaliyetlerine, duygularına ve tutumlarına da büyük ölçüde bağlı olduğunu ifade etmektedir. Zira belirli amaçların gerçekleştirilmesine yönelik örgütsel ve davranışsal kalıplar üreten kurumların içinde beri yandan faaliyetlerin ve kaynakların akışını düzenlemeye çalışan sistemsel sınırlar ve mekanizmalar (**norm ve değerler**) gelişmektedir. Ancak Eisenstadt bu noktada, sistemin hiçbir zaman homojen olmadığını, yani sosyal yaşamın bütün alanlarında ve toplumdaki tüm üyeler

¹⁰¹ Orhan Türkdoğan, "Halk Kültürü-Kitle Kültürü Farklılaşması," **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1992, s. 107-108.

¹⁰² Erkal, **Sosyoloji**, s. 293.

¹⁰³ Bilgiseven, **a.g.e**, s. 287-288.

tarafından aynı derecede desteklenmediği ve bağlayıcı kabul edilmediğini belirtmektedir.¹⁰⁴

Geleneksel yapıdan modern yapıya geçerken sosyal ilişkilerin rasyonelleşmesi, sosyal kurumların da çağdaş ihtiyaçlara uygun olarak kabuk değiştirmesi doğal sayılmalıdır. Bu surette, rollerin farklılaşması, davranış şekillerinin değişmesi de toplumun varlığını sürdürebilmesi için gereken dinamizmi ifade etmektedir. Ancak toplumun varoluşu ile özdeş olan kurumların geçirdiği değişim ile **bireysel yönelimlerin farklılaştığı, dolayısıyla kuruma ait sosyo kültürel değerlerin yitirildiği** nokta, sosyal çözülmeyle işaret etmektedir.¹⁰⁵

Türk modernleşmesinde Tanzimat'la başlayan ve Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da devam eden Batılılaşma yanlısı kesimin egemenliğinde yürüyen değişimler, devletten topluma doğru ilerleyen elitist bir hareket olarak gelişmiştir.* Ancak 1950'lerden sonra hızlanan sosyal yapı değişimleri, modernleşmeye, siyasal ve sosyal katılımı destekleyen dinamikler yaratmaya çalışsa da özellikle ekonomik alanda hızlanan modernleşme politikaları sosyal yapıyı köylü toplumdan modern kent toplumuna dönüştürmede yetersiz kalmıştır.¹⁰⁶ Dolayısıyla önceki bölümlerde de açıklandığı üzere, Türk toplumunun bir nevi karakteristiği haline gelen merkez-çevre kopukluğu çerçevesinde¹⁰⁷, Eisenstadt'ın da belirttiği yeni norm ve değerlerin desteklenmediği ve/veya kabullenilmediği ve sosyal alandan siyasala, bu ayrıma göre şekillenmiş birey-kurum-değer uyumsuzlukların yaşandığı söylenebilmektedir.

Cem, söz konusu ikiliğe ilişkin tespitinde, özünde bireycilik ve maceracılık gibi nitelikler taşıyan Batı kültürünün Türkiye'nin sosyal yapısından çok farklı bir toplum şeklinin ürünü olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda bir kesimde Batılılaşmaya

¹⁰⁴ S.N. Eisenstadt, "Toplumsal Değişme ve Gelişme," Çev. Birsen Örs, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:14, Ocak 1996, s. 16.

¹⁰⁵ Erkal, **Sosyoloji**, s. 291.

* Detaylı bilgi için Bkz.: Metin Heper, "Türkiye'de Unutulan Halk ve Birey," **75. Yılda Tebaadan Vatandaşlığa Geçiş**, 1998.

¹⁰⁶ Vedat Bilgin, "21. Yüzyılda Türk Modernleşmesinde Paradigma Değişimi," **G. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Özel Sayısı**, 2002, s. 77-78.

¹⁰⁷ Mardin, **a.g.e.**, s. 35.

yönelik uygulamaların, diğer kesimde geleneklerine, yaşayış tarzlarına, kültürlerine sahip çıkmaya çalışarak değişmeme yönünde bir tepkiye neden olacağını, ancak bu tepkinin belirli bir noktaya kadar devam edip, daha sonra sarsılmaya başlayacağını belirtmektedir. Cem'e göre, geleneksel kültürün sömürüldüğü ve ekonomik anlamda tutucu olan zümrenin baskın hale geleceği bir sonraki evrede kültürün bazı alanlarında çözülme belirtileri, ortaya bozuk yapıyı yansıtan bir yozlaşma ve kültürsüzleşme durumu çıkaracaktır¹⁰⁸; ki bu süreç Yeniçeri'ye göre, ülkemizde 1980 sonrasında söz konusu ekonomik yönden baskın zümrelerin etkisi ile başlamış, küreselleşmenin de bilindik etkisi ile her türlü mensubiyet büyük zarar gördüğü, bir millete, inanca ve değere bağlılığın klasik anlamından soyutlanarak sınırlı, süreli ve göreceli bir boyuta indirildiği, geçiciliğin bireylerin kurum ve değerlere, topluma aidiyetlerinin çözülmesinde büyük bir görev yüklendiği bir noktaya ulaşmıştır.¹⁰⁹

Bilgiseven, kurumlarda meydana gelen değişmelerin çok hızlı ve kapsamlı nitelik taşıdığı durumlarda da bireysel rollerle kurumlar arası uyum eksikliğinin görülebileceğinden söz etmektedir.¹¹⁰ Örnek olarak verdiği çok eşli aile yapısından günümüz modern toplumunun hukukla sınırlanan tek eşliliğe dayalı aile yapısına geçişte, bireylerin eski olana dair beklenti veya talepleri ile hukukun öngördüğü yapılanma arasında meydana gelebilecek uyumsuzluktan bahsetmektedir.

Erkal, daha güncel çerçevede, liberal deneylerin sapma davranışları artırmasıyla birlikte şehirde küçülen ailenin, yeterli dayanışma ve rehberlikten mahrum kaldığı belirtmektedir. Birey ve grupların topluma dâhil olma şuurunu zaman zaman kaybettiği, ekonomik gelişmelerin ahlaki değerleri aşındırdığı, can ve mal güvenliğinin zedelendiği, geleneksel ve modern yapının uyum sağlayamadığı, aile içi otorite sisteminin değiştiği, kürtajın korunmayıcı caydırıcı ve kadını ezici etkilere sebep olduğu, iradeyi güçsüzleştiren, bireyin sosyalleşmesini engelleyen davranış bozuklukları yaratan müstehcenliğin ön plana çıkması ile bireylerin kurumlar ve

¹⁰⁸ Cem, **a.g.e.**, s. 531-533.

¹⁰⁹ Özcan Yeniçeri, "Sosyal Çözülme Üzerine Sosyokültürel Çözümlemeler," **Türk Yurdu Dergisi**, C.XXVII, No:233, Ocak 2007, s.y.

¹¹⁰ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 297-298.

bunlara ilişkin değerlerden çok bireysel güdü ve bilinçaltı mekanizmalarıyla hareket ettiği bir birey ve kurum arası çözülme görünümüne dikkat çekmektedir.¹¹¹

Tablo 2: Boşanma Sebepleri

	Kadın	Erkek
Aldatma/aldatılma	31,9	34,8
Sorumsuzluk ve ilgisizlik	21,0	20,0
Dayak/kötü muamele	17,0	-
İçki/kumar	12,2	3,6
Eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması	3,9	14,5
Terk etme	0,7	-
Çocuk olmaması	1,4	0,8
Evin geçimini sağlayamama	1,1	1,4
Yüz kızartıcı suç	1,3	1,0
Çocuklara karşı kötü muamele	0,3	1,3
Eşin ailesinin karışması	0,3	0,4
Diğer	9,0	22,2

Kaynak: Aile Yapısı Araştırması, 2006

Aile, sosyal norm ve değerlerin ilk öğrenildiği kurum olarak toplumda var olan değer ve normların aile aracılığıyla bireylere aktarıldığı, beri yandan sosyal değer ve normların aile üyeleri tarafından uygulanıp uygulanmadığının yine diğer aile üyeleri tarafından denetlendiği bir işlevselliğe sahiptir.¹¹² Tablo 2’de de görüldüğü üzere toplumumuzda boşanma -her ne kadar Türkiye’de boşanma oranları çözülmeyi işaret etmese de- en büyük oranda, aldatma/aldatılmadan ve sorumsuzluk/ilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Aile kurumunun çağdaş ihtiyaçlara uygun olarak kabuk değiştirip, geniş ailelerden çekirdek ailelere geçişin doğal olduğu günümüzde, aile kurumunun geçirdiği değişim ile bireysel yönelimlerin farklılaştığı, dolayısıyla kuruma ait sosyal ve kültürel değerlerin yerine -aldatmaya ya da sorumsuzluk ve ilgisizliğe yönelik- bireysel güdülerle hareket etme halinin boşanma sebeplerindeki oransal fazlalığı dikkat çekicidir.

Nurdan Gürbilek, 1980’lerin kültürel iklimine ilişkin çalışması **Vitrinde Yaşamak**’ta, bu yıllardan itibaren yakın zamana kadar mahrem kabul edilen, adı

¹¹¹ Erkal, **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, s. 75-76.

¹¹² Önal Sayın, **Aile Sosyolojisi**, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1990, s. 148.

* Bkz.: **A.e.**, s. 76.

konmamış birçok alanın 80'lerde kamuoyunun gündemine geldiğini, cinselliğin de ilk kez bu kadar büyük bir ısrarla söze dökülüp, cinsel eğilimlerin sınıflandırıldığını belirtmektedir. Batı'da özel hayatın bir kamu meselesi olarak sistemli bilginin nesnesine dönüştürüldüğü, söyleme geçirildiği, haz ve zevklerin sınıflandırıldığı ve insanların özel hayatını itirafa çağrıldığı ancak bu sürecin kurumsal bir bilgi, çözümleyici ve sınıflandırıcı bir bilimsel söylemle birlikte yürütüldüğü durumun aksine; Türkiye'de yaşananın, cinsellik başta olmak üzere özel hayatın, daha çok bir bireyselleşme ve özgürleşme söylemi içinde, bilmek isteyen bir otoriteden bağımsız söze döküldüğünü belirtmektedir.¹¹³ Türkdoğan, özellikle üst zenginlerin 1980 sonrası içine düştüğü kültürsüzlük halinin sonucunda ortaya çıkan kültürel boşluğun, çoğu defa seksi hayat, hovardalık, metres ilişkileri gibi adı skandallara varan hızlı yaşam tarzlarıyla doldurulmaya çalışıldığını söylemektedir. Belirleyici norm ve değerlerin 'ben' ego duygusuna dayandığı, düşünme ve içinde yaşanan toplum için kendini adama diyebileceğimiz ne alturist ne de sosyallik ilkelerine rastlamanın mümkün olmadığını, beşeri olmayan davranış kalıplarının biyolojik motifler olarak bireyin iliklerine kadar işlediğini belirtmektedir.¹¹⁴

Ayşe Öncü, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren tüketim kültürünün derinleşen etkisi altında cinselliğin geleneksel evlilik ve aile yaşamının zincirlerinden sıyrılarak ticari tüketim için bireylere açık bir gösteri haline dönüştüğünü ifade etmektedir. Erotizm ve cinsellik görüntüleri artık her yerde -reklam panolarında, aile ortamının içindeki ticari televizyon kanallarında, dergi ve günlük gazetelerde- cesurca teşhir edilmeye başlanmıştır. Kültürel üretimin ticarileşmesi ile birlikte 'aşırı tüketim', 'aşırı maddiyatçılık' ve 'aşırı Batılılaşma' gibi bir dizi ahlaki söylemin devreye girmesine karşılık, Öncü'ye göre 90'lardan bu yana geçen yılların ayırt edici özelliği, bu temaların medya tarafından ele alınmış, ticari türler ve biçimler içinde paketlenerek daha geniş kitlelerin tüketimine sunulmuş olmasıdır. Bu çerçevede televizyon ve basında özellikle gençlerin harcanmış hayatları, ünlü olmak için İstanbul'a gelip fuhuşa itilen genç kızlar ya da markalı giyinip, pahalı lokantalara ve diskolara giden, bir süre sonra seks ve uyuşturucu batağına saplanan zengin çocukların öyküleri

¹¹³ Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak**, İstanbul, Metis Yayınları, 1997, s. 17-18.

¹¹⁴ Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, s. 213-219.

halinde medyada daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu surette Öncü, Türk değerlerine ve yaşam tarzına aykırı olan aşırı tüketimin, gençleri bir kimlik karmaşasına ittiğini, tüketim meraklısı gençliğin, cinselliğin seyre ve tüketime açılmasıyla tüm tehlikelerin simgesi haline geldiğini ifade etmektedir.¹¹⁵

Ayrıca yine bireyler tarafından kontrol edilen medyanın, toplum ölçeğinde kültürel mesajlar verebilme yetisi çerçevesinde, -neyin onaylanabilir olduğu bilinci kadar- insanlar tarafından neyin talep edilebilir ya da tüketilebilir olduğuna ilişkin yönlendirme gücünün¹¹⁶ de bu bireysel/kurumsalla değerler arası uyumsuzluk halinde sorumluluğu olduğu söylenebilmektedir. Zira Joel Bakan, günümüzde kamusal alanın iletişim yollarından biri olan reklamlar yoluyla ‘ne yiyeceğimizin, neyi seyredeceğimizin, neyi giyeceğimizin, nerede çalışacağımızın ve ne yapacağımızın belirlendiği’ ne değinerek, şirketlerin önyüzü olan markaların da artık sadece isimler değil, birer değerler bütünü hatta yaşam tarzı haline geldiğine, markalar yoluyla şirketlerin kültürleri, ikonografileri ve ideolojileriyle topyekûn kuşatılmış durumda olduğumuza dikkat çekmektedir.¹¹⁷ Marka kavramındaki yeni açılımların, reklamların niteliği ve üretim sürecinde sebep olduğu değişimler sonucunda Naomi Klein, reklam üreticilerinin adeta ticari kültürün filozof kralları haline geldiğini ifade etmektedir.¹¹⁸

Bali’nin aktardığı üzere, 1980 sonrası reklamlar, diziler ve filmlerden etkilenen ve burada aktarılan özlem duyarak yetişen yeni bir kuşak söz konusudur. Reklamlar yoluyla vurgulanan bu seçkinlik; tüketici olma yolunda atılan tüm adımları alkışlayan medya tarafından da desteklenmektedir.¹¹⁹ Tüketimin bir modernlik aracı olarak kurgulanmaya başlandığı¹²⁰ bu süreçte, bireysel ihtiyaçların öne alınarak ruhun geride bırakıldığı, ahlaktan ve standart kültürden ayrılarak, manevi değerlerin seri halinde

¹¹⁵ Ayşe Öncü, “1990’larda Küresel Tüketim, Cinselliğin Sergilenmesi ve İstanbul’un Kültürel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi,” **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, Ed. Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 185-186.

¹¹⁶ Denis McQuail, “Mass Media,” **The Social Science Encyclopedia**, Ed. By., Adam Kuper, Jessica Kuper, 2.bs., Routledge, 1996, s. 875.

¹¹⁷ Joel Bakan, **Şirket**, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2007, s. 15.

¹¹⁸ Naomi Klein, **No Logo**, Çev. Nalan Uysal, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2002, s. 31.

¹¹⁹ Bali, **a.g.e.**, s. 31-32.

¹²⁰ Ayşe Durakbaşı, Dilek Cindoğlu, “Tezgâh Üstü Karşılaşmalar: Toplumsal Cinsiyet ve Alışveriş Deneyimi,” **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, Ed. Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 92.

üretimiyle, kopyalarla, zevk ve değerlerden yoksun ürünlerle ve topluma, değer ve normlara ilgisizlikle bireyi kişisizleştirmeye götüren kitle kültürünün hâkimiyetinin başladığı ifade edilebilmektedir.¹²¹ Zira kitle kültürü de tanımı çerçevesinde yeknesaklığa eğilimi ile insan özgürlüğünü daraltan ve insanları tek tipleşmeye götüren bir olguya işaret etmektedir. Kitleleşme, Türkdoğan'ın tabiri ile gelenek ve törelerin koruyucu, yön verici ve yönetici çerçevelenmiş yapısını kırarak, bireyi kalabalıklar içinde yalnız bırakmaktadır. Kitle toplumunda kendini sosyal bir boşlukta hisseden, bunun tedirginliğini yaşayan insanlar, muazzam örgütlerin (çok uluslu şirketler gibi), bürokratik yönetim biçimlerinin baskıları ile kişisel görüşü olmayan, anonim birer varlık haline gelerek kitleleşmeye doğru kaymaktadır.¹²²

Özyurt'un da aktardığı üzere kitle kültürü, bir anlamda kültürel üretimin modern araçlarını ve dil sınırlarını kolayca geçebilen 'görüntünün' egemenliğindedir. Daha önceleri medya ve yayıncılıktan beklenen 'ulusun kamusal ve siyasi hayatına katkıda bulunarak bütünleyici rol oynamak' suretiyle birbirinden kopuk olan vatandaşlara milli birlik duygusunun kazandırılması, milli belleğin yaratılması ve aktarılması, günlük hayatında soyutlanmış bir biçimde yaşayan insanlarda ortak bir yaşam tarzı ve kültürün yaratılmasına ilişkin rol, 1980'lerden itibaren kitle kültürünün başlıca örneği olan uydu televizyonları ile birlikte, 'kamu yararı' ilkesinin yerine 'karlılık' ilkesine uygun olarak hareket etme haline dönüşmüştür. Bu surette kitle kültürü;

- Tüketim kültürünün yayılması,
- Kültür emperyalizmi endişesi,
- Yaşam tarzlarının küreselleşmesi,
- Milli kültür ve kimliğin zayıflaması,
- Ulus üstü bölgesel kimliklerin yaygınlaşması,
- Küresel kültür çatışmaları,

gibi sonuçları beraberinde getirmiştir.¹²³

¹²¹ Türkdoğan, a.g.e., s. 298-299.

¹²² Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1997, s. 487.

¹²³ Cevat Özyurt, **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, İstanbul, Açılım Kitap, 2005, s. 141-142.

Erkal, kitle kültürünün milli kültürün yerini tamamen almasının hayalcilik olacağını belirtmektedir. Ancak yine de kitle kültüründe görülebilen ve yerleşen, fakat milli kültürde bulunmayan değerler ve bu değerlerce şekillenen davranış biçimlerinin - sapma davranışların- yaygınlaşmasından ötede bir değer taşımayacak olan bu gelişmelerin, kültürde belirsizliklere ve şoklara sebep olan boşluklara neden olabileceğini belirtmektedir. Bu durumda Erkal, yayın organlarının (yazlı ve sözlü medya) önemini vurgulamakta, bu gelişmelere teslim olmadan, kamu düzeninin ve ahlakının gözetilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Davranış bozukluklarına neden olan, alkolizmden sekste sapma davranışlara kadar, geleneklerle savaşıarak normal dışı olan her şeyi ideal gösteren medya ve yayıncılık anlayışının söz konusu kültürel boşluklara neden olabileceğini belirtmektedir.¹²⁴

Kitle kültürünün insan özgürlüğünün daraltan yönelimine karşılık Aydın, bilgi ve iletişimde görülen hızlı değişmelerle geleneksel düşünce kalıpları ile yeni değerler arası uyumsuzluk sürecinde meydana gelebilecek çatışma eğilimlerinde eğitimin rolüne değinmektedir. Toplumun değer yargılarının, davranışsal beklentilerinin yeni kuşaklara planlı ve programlı bir şekilde aktarılmasında eğitim, sosyal benzeşikliği ve geleneksel yaşam biçiminin önemli öğelerinin kalıcılığını sağladığı kadar, bireyi özgürleştirici ve gelişmeye açık bir yurttaşlık bilincinin kazanılmasında da önemli rol oynamaktadır.¹²⁵ Ancak Türkdoğan, kitle kültürünün çağdaş eğitim sistemiyle gençleri ekonomi politiğe uygun olarak, kıran kırana bir yaşamın içine sürüklediğini belirtmektedir. Bu sebeple kişiliğin yaşanılmadığı, sürekli maddi değer ve kalıplar içinde girişimlerde bulunulan vahşice bir yarışma süreci içinde birey, çocukluktan itibaren milli kültürün özgürleştirici yöneliminin aksine kitle kültürünün ihtiyaçları doyurmaya yönelik güdümlenmesi içinde biçimlenmektedir.¹²⁶

Küreselleşme sürecinde tüm dünyayı çok uluslu şirketlerin denetiminde homojen, tek bir pazar haline getirme çabaları, yerelliğin dışına çıkarak evrensellekle bağdaştırılmış, toplumlar üzerinde uluslar arası sermayenin ekonomik, kültürel ve

¹²⁴ Erkal, **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, s. 183-184.

¹²⁵ Mustafa Aydın, "Toplum, Kültür ve Eğitim İlişkisi," **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 1991, s. 16-17.

¹²⁶ Türkdoğan, **Halk Kültürü-Kitle Kültürü Farklaşması**, s. 104-105.

ideolojik egemenliği çerçevesinde yine toplumlara has kültür öğelerine, değerkere, alışkanlık ve yaşam biçimlerine ilişkin bir müdahale haline gelmiştir.¹²⁷ Küreselleşmeye ilişkin bir yazısında Erkal, 1980 sonrasındaki süreçte yapı ile çelişen, gelenekleri ayaklar altına alan, kamu düzeni ve kamu ahlakını yıpratan, egoist ahlak anlayışını her şeyin önüne çıkaran, toplum çıkarını dışlayan çarpıklıklara dikkat çekerek, Türkiye’de istenilen gelişmişlik seviyesine gelememenin sebebinin, başarı şartlanması, kendine güven ve kalkınma heyecanının toplumda yaygınlaşmasından çok, kaynakların yerinde ve üretken kullanımını önleyen zihniyet bozuklukları, bireysel çıkarı kutsallaştıran çarpık anlayış, devletin ve bazı bürokratların rehberliğinde israf ve yolsuzluklar ve bu surette kültürel mutabakatın yeterince kurulamayarak içine düşülen kimlik bunalımı temelinde görüldüğünü ifade etmektedir.¹²⁸

Hukukun üstünlüğünün, kamu yararı ve çıkarının, temel insan hak ve özgürlüklerinin önem taşımamaya başladığı, aksine ailevi ya da grupsal çıkarların korunduğı, devletin bazı bölümlerinin mafya denilen yasadığı işler yapan bazı kişilerin özel işleri için kullanıldığı, en önemlisi, vahşi kapitalist gelişme uğruna (kendine destek sağlayacak zenginler grubu yaratmak için) sosyal değerkelerin tümüyle yozlaştırıldığı 1980’ler sonrası Türkiye görünümünde Kongar, bu yönelim ve uygulamaların sonuçlarına dikkat çekmektedir: Ekonomik sonuçlarında, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek arttığı; siyasal sonuçlarında, ‘kapalı devlet’in gizlilik ilkelerinden yararlanarak hukuk kurallarına pek de uymayan bir biçimde tüm devlet aygıtının kişisel istek ve çıkarların doğrultusunda kullanıldığı; sosyal sonuçlarında, cemaat biçimli örgütlenmelerle mali ve siyasal nüfuz kazanan ilişkiler ağının ortaya çıktığı ve yöneticilerin bireysel ve keyfi karar ve uygulamalarının, olanaklı olduğu ölçüde hukukun ve kamuoyunun denetiminin dışına çıkarıldığı; kültürel sonuçlarında, feodal değerkler sisteminin, vefa, dürüstlük gibi olumlu yönlerinin terk edildiğı ama otorite ve sömürü gibi olumsuz yönlerinin korunduğı, endüstriyel değerkler sisteminde ise, yine dürüstlük, özgürlük, ortak yaşamın

¹²⁷ Suat Gezgin, “Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri,” **İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, No:21, 2005, s. 10.

¹²⁸ Erkal, **Yol Ayrımındaki Ülke**, s. 245-246.

gerektirdiği güvenilirlik, verimlilik gibi olumlu yönlerin ihmal edilerek, sadece ve yalnızca fırsatçılığın, rantçılığın ve bireyci çıkarıcılığın desteklendiği sömürü anlayışına yönelik melez bir değerler sisteminin ortaya çıktığını belirtmektedir.¹²⁹ Benzer şekilde Bali de ‘Ankara’ ve ‘bürokrasi’ terimlerinin çağrıştırdığı atalete tepki olarak Özal’ın geliştirdiği ‘işbitirici’ zihniyetin, rüşveti günlük hayatın sıradan bir olgusu yaptığını belirtmektedir. Ona göre Özal’ın bir yerde rüşveti sıradanlaştıran, hatta ve hatta kurumsallaştıran ve onaylayan “benim memurum işini bilir” sözü, toplumda zaten yerleşik olan rüşveti, akraba, dost ve hemşeri kayırmacılığını, çıkar ilişkilerini meşrulaştırmıştır. Böylece, meslek ve ahlaki ilkelerin büsbütün erozyona uğradığı ve yerlerini çıkar ilişkilerine bıraktığı bir toplum görüntüsü ortaya çıkmıştır.¹³⁰

Bu surette birey ile kurum arası ve -beri yandan Bilgiseven’in de aktardığı gibi bununla birlikte görülen- kurumlar arası çözümler halinin Türkiye’deki kökenlerini, 1980 sonrasında görülen bu yönelimlerde bulduğunu söylemek kanımızca mümkündür. Liberal akımların yayılması ile birlikte belirli kesimler, üretim araçlarını ülkenin belli başlı kent merkezlerine kaydırmak suretiyle yeni temsilcilikler teşkil etmiş, basın ve reklamcılık yoluyla da kuruluşlarını pekiştirmişlerdir. Gelişmek ve yayılmak istedikleri sektörlerde engelleri kaldırmak ve ticari hesabı kitabına uydurmak gerekçesiyle milletvekili seçtirmek, kritik noktalara atamalar yapmak suretiyle geniş toplumda çöreklenmeye başlamış, reklamları ve iletişim araçlarını en etkin biçimde kullanma imkânları dâhilinde kamuoyunu diledikleri tarzda şartlandırmaya muktedir olmuşlardır. Bu surette kapitalist ülkelerin tüketim normlarını belirleyen ürünlerin televizyon, gazete ve benzeri medya kanallarında sergilenmesi yoluyla evlere kadar girerek, son derece çekici ve etkileyici niteliklerinden ötürü giderek aşırı israfa ve tüketim normlarının yayılmasına, bu durumun da aşağı tabakalara kadar yayılarak ihtirasları kamçılıyıp rekabetçi zihniyetin gelişimine neden olduğu söylenebilmektedir. Bu noktada gösteriş ve tüketimin, zevke yönelik bir hayat tarzının kutsallaştırılması ile birlikte toplumda yeni bir **Epikürîen ahlak** oluşmakta, buna uygun olarak her şeyi paranın deliğinden gören nesiller, bu fabrikasyonun ürünü

¹²⁹ Kongar, **a.g.e.**, s. 331-333.

¹³⁰ Bali, **a.g.e.**, s. 361.

olarak yeni **homo-ekonomik tip** olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³¹ Dolayısıyla Bilgiseven'in aktardığı bireyler arası çözülme hali de bu yönelimler ve söz konusu tipte bireyselleşme çerçevesinde açıklanabilmektedir.

Zorlu, 1980 sonrası dönemde tüketim kültürünün iki boyutunun daha yoğun bir şekilde geliştiğine değinmektedir: İlk olarak maddileşmenin, köşeyi dönmenin ve para sahibi olma tutkusunun 'mutlu ve iyi bir hayat yaşamamanın' aracı olarak düşünmede etkili olması; ikinci olarak, maddi ürünlere karşı gelişen aşırı tutku ve bu ürünlerin gösteriş, fantezi, yenilik, üstünlük ve Batı kültürüne dâhil olma gibi amaçlarla elde edilmesi ve kullanılmasıdır. Çünkü modernleşme süreci ile birlikte Batı, ideal tüketim modeli olarak algılanmaktadır.¹³² Ancak Ergun'un da aktardığı üzere, bireyi insan olanaklarına göre değil, bireyi bireyle çatıştıran sınıf çıkarlarına göre algılayan Batı düşüncesi, aynı şekilde insanı özüne göre değil, rekabet olanaklarına göre anlamakta ve açıklamakta;¹³³ bu durum da, insanın insanla ilişkisinin bir çarkın başka bir çarkla ilişkisine indirgendiği bir bireyler arası çözülmüş ilişkiler haline sebep olabilmektedir.¹³⁴ Beri yandan Bauman, söz konusu sistemin bireyler arası mesafeyi artırıcı ve tek tek bireyleri yalnızlaştırıcı etkisine ilişkin tespitinde önemli bir noktayı vurgulamaktadır:

"Liberal programın, meşrulaştırma kadar etkin olabilmesi için bütün biçimleriyle şunu vurgulaması gerekir: İnsanların öykünmeye çağrıldığı (üstün insanların sahip olduğu) değerler gerçekten evrensel, dolayısıyla da bunlara sahip olmak, sahip olanların üstünlüğünün kanıtıdır. Hâlbuki insanların çoğunun bunu başarması –ki böyle bir olasılık yoktur- durumunda başta kanıtlanmaya çalışılan üstünlük yok olacaktır. Şunu söyleyebiliriz: **Liberalizmin (asimilasyon) önerisini korkusuzca yapabilmesinin tek nedeni, insanların çoğunun bu öneriyle başarıyla cevap vermesinin olanaksız oluşu, dolayısıyla da önerinin aldatıcılığının asla ortaya çıkmayacağıdır.** Ya da, başka bir açıdan bakacak olursak, liberalizmin bu öneriyi güvenle vaaz edebilmesinin tek sebebi, bu öneriyi hayata geçirmenin, 'en iyi

¹³¹ Türkoğlu, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, s. 251-252.

¹³² Abdulkadir Zorlu, "Batılı Bir Yaşam Tarzı Olarak Tüketim: Türkiye'de Tüketim Ürünlerinin ve Kültürünün Tarihi Gelişimi", (Çevrimiçi) http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/zorlu_makale.htm, 20 Ocak 2009, s.y.

¹³³ Ergun, **a.g.e.**, s.52.

¹³⁴ Yeniçeri, **a.g.e.**, s.y.

olmayan' insanların çoğu için hayal olduğuna inanmasıdır. Bu önerinin beslediği umudun en önemli işlevi, **'kurban suçlama'** olanağıdır: **Eğer çukurdan çıkamıyorsanız bunun tek suçlusu sizsiniz.**"¹³⁵

Yukarıda da değinildiği üzere, yeni kurumsal düzen, sorumluluktan kaçınarak, kendi ilgisizliğini bireyler için **özgürlük** etiketi altında sunabilmektedir.¹³⁶ Bireyselleşme bu surette Bauman'a göre artık kaderdir; bireyselleşmekten kaçma ve bireyselleşme oyununa katılmayı reddetme seçeneği kesinlikle gündemde değildir. Kurban suçlama prensibine göre, hastalanma halinde bunun sebebi, sağlık rejiminde kararlı ve yeterince gayretli olmamaktır, işsiz kalma halinde bunun sebebi, bir iş görüşmesinden başarıyla çıkma becerilerini öğrenememek ya da iş bulmak için yeterince gayret gösterememektir ya da tek kelimeyle işten kaçmaktır. Dolayısıyla risk ve çelişkilerin toplumsal olarak üretilmeye devam ettiği bir durumda onlarla başa çıkma görevi ve zorunluluğu tek başına bireye verilmektedir.

Ulrich Beck, bu durumu 'kişinin nasıl yaşadığının sistemsal çelişkilere biyografik bir çözüm haline gelmesi' olarak nitelerken, Bauman, bu (sözde) özgürlüğün bir fiyat etiketiyle geldiğini ve bedelin ise **'güvensizlik'** olduğunu belirtmektedir.¹³⁷ Örneği Michigan Üniversitesi profesörlerinden Ronald Inglehart tarafından koordine edilen ve kırkı aşkın ülkede belirli aralıklarla uygulanan Dünya Değerler Araştırması'nda (World Values Survey) görülen bu duruma göre, Türk toplumunda bireyler arası güvene ilişkin değerlendirme sonucu, **güvensizlik yönünde %95,1** gibi bir seviyede bulunmuştur. Bu durumla Türkiye, insanlar arası güvene ilişkin sıralamada sondan ikinci konumda yer almıştır.¹³⁸

Freud, **Uygarlığın Huzursuzluğu** isimli çalışmasında, uygarlığın insanın mutluluk olanağının bir bölümünü, bir parça güvenlikle takas ettiğini belirtirken söz konusu güvensizliğe temas etmektedir. Zira söz konusu güvenlik, insanları tehdit eden şu üç

¹³⁵ Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 95-96.

¹³⁶ Richard Sennett, **The Culture of The New Capitalism**, New Haven & London, Yale University Press, 2006, s. 164.

¹³⁷ Zygmunt Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 60-64.

¹³⁸ World Values Survey, WVS 2005 Codebook, (Çevrimiçi) <http://www.worldvaluessurvey.org/>, 22 Ocak 2010.

tür acıya karşı korunma anlamında gelmektedir: kendi bünyemizden, dış dünyadan ve öteki insanlarla olan ilişkilerimizden kaynaklanan acı.¹³⁹ Georg Simmel ise özellikle kentleşme ile birlikte ortaya çıkan bireyler arası güvensizlik halini şöyle açıklamaktadır:

“(…) insanların kapıldıkları güvensizlik, bizi mesafeliliğe zorlar. Bu mesafenin sonucunda, yıllardır komşumuz olan kimselerin nasıl görüldüğünü bile çoğu kez bilmeyiz; kasaba insanının gözünde bizleri soğuk ve ruhsuz kılan da bu mesafedir. Hatta bu dışsal mesafenin içsel veçhesi yalnızca kayıtsızlık da değildir. Biz farkına varamasak da, çoğu kez, nedeni ne olursa olsun yakın temas durumunda her an nefrete ya da kavgaya dönüşebilecek hafif bir hoşnutsuzluk, karşılıklı bir yabancılık ve tikslenme hissi de söz konusudur.”¹⁴⁰

Bauman’dan yukarıda aktarıldığı üzere, liberalizmin önerisini korkusuzca yapabilmesinin nedeni, bir anlamda bunun birçok insan tarafından hali hazırda gerçekleştirilemeyecek olması ile ilgilidir. Herkesin çalışma imkânı bulamadığı, iş imkânlarının daraldığı ve çalışmayanların kendi kaderlerine terk edildiği bir ortamda, çıkarları uyuşan sosyal kesimlerde veya bireylerde hoş görülen karşılaşmalar, çıkarlarında gerileme görülen kesimlerin ve bireylerin karşılaşmalarında tam tersi yönde görülebilmektedir.¹⁴¹

Ayrıca toplumdaki beklentilerin, özellikle ekonomik olanların, o toplumun imkânlarınca karşılanamayacak düzeye ulaştığı noktada, insanların elde edemeyecekleri nesneleri de istemeye başlayacakları bir zamanın mümkün olacağı, buna bağlı olarak da ortam şiddete hazır hale geleceği söylenebilmektedir. Zira işsizliğin, bilgisizliğin, yoksulluğun, vurgunculuğun, aldatmanın, değerler yozlaşmasının, adaletsizliğin olduğu, geleceğe ve insanlara güvenin duyulmadığı ve korkunun egemen olduğu bir sosyal yapıda insanlar, kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalarak sapma davranışlara daha fazla yönelebilmektedir.¹⁴² Dönmezer’e göre

¹³⁹ Bauman, **a.g.e.**, s. 56-57.

¹⁴⁰ Georg Simmel, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 92-93.

¹⁴¹ Özyurt, **a.g.e.**, s. 230-232.

¹⁴² Türkkahraman, **a.g.e.**, s. 11-13.

sosyal çözölmenin başlıca görüntöleri işsizlik, yoksulluk ve suçtur.¹⁴³ Örneğın Türkiye’de hırsızlık 1999’dan bu yana sürekli artış göstermiş, karara bağlanan hırsızlık davaları bu yılda %3,3 iken, 2002’de bu oran %49,7’ye yükselmiş, Emniyet Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre ise 2005 yılında suç oranları, 2004 yılına göre %48 oranında artış göstermiştir.¹⁴⁴

Dönmezer yukarıda sayılan faktörlerin yanı sıra sosyal gruplar arası çatışmaları da çözölme nedeni olarak saymaktadır.¹⁴⁵ Daha önceden de değinildiği -yukarıda bu ayrıma göre birey ve kurum arası örneklerin verildiği- üzere, Bilgiseven de ayrıca gruplar arası ayrı ayrı biz duygusu ile gelişen ve birey grup arası farklılıklar çerçevesinde ortaya çıkan çözölme durumlarından bahsetmektedir.¹⁴⁶

Gruplar, üyeleri arasında etkileşimle var olan; bu etkileşim çerçevesinde bazı değer, norm ve ideolojilerin, geniş anlamda özel bir duygusal ortamın ve birleştirici tinsel unsurların bir bütünü olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede grubun fiziki yapısı da, bu normlara uyan, ideolojiyi taşıyan, gruba özgü duygusal ortamı yaşayan, ortak değerler veya çıkarlar çerçevesinde birleşen grup üyeleri olarak kişilerin toplamıdır.¹⁴⁷ Nirun, bir sosyal grubun öncelikle sosyal sistemi ile birlikte düşünölmesi gerektiğini belirtmektedir. Zira ona göre her sosyal grubun duygu, düşünce, değer hükümleri, fiil ve hareketler toplamından oluşan bir ya da birden fazla sistemi bulunmaktadır. Grup içerisindeki bireyler, bu sisteme ilişkin niteliklerle yine sistemin parçası haline gelirken; aynı nitelikler, toplum içerisindeki grupları da birbirileri karşısında sınırlandırmaktadır.¹⁴⁸

Cemaat (Gemeinschaft) ve cemiyet (Gesellschaft) arası Durkheim, Tönnies gibi sosyologlarca belirtilen ikilikteki organik ya da mekanik dayanışma farklılıklarından çok, cemiyet hayatında artan ihtisaslaşma ve farklılaşmayla bir alanda meydana gelen

¹⁴³ Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 1990, s. 448.

¹⁴⁴ Türkkahraman, **a.e.**

¹⁴⁵ Dönmezer, **a.e.**

¹⁴⁶ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 299-301.

¹⁴⁷ Barlas Tolan, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Kalite Matbaası, 1978, s. 398.

¹⁴⁸ Nihat Nirun, “Sosyal Sistemlerde Sapmalar”, (Çevrimiçi) <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/968/11925.pdf>, 10 Şubat 2010

değişmelerin diğerine olan etkisidir ki, cemiyet içindeki cemaat dâhil çeşitli sosyal grupların içsel ve karşılıklı hayatlarını felce uğratabilmektedir.¹⁴⁹

Sennett, insanların nereye ait olduklarını bilebilmek için kendilerini açığa vurmak üzere başkalarını aradıkları ve açığa vurma edimlerinin neye inanılması gerektiğinden çok, **kimin neye inandığını simgeleyen** ayrıntıları kapsayan politik bir cemaatleşme eğilimine, **Yıkıcı Gemeinschaft**'a dikkat çekmektedir. Üyeleri arasında alt düzeyde etkileşim olan, bireysel, istikrarsız, kişilik fikirlerinin baskın olduğu bir toplum, bu surette **yıkıcı kolektif kişiliklerin** doğmasına zemin hazırlayarak, cemaat ve gruplar içerisinde bu tip -muhteşem- kişiliğe kimin sahip olacağı kavgasının sürdürüldüğü ölçüde kolektif eylemi imkansız kılacak ve cemaat ya da grubu bir o kadar dışarıdan gelenlere kapatacaktır.¹⁵⁰ Önceki bölümlerde Bauman'ın **'biz'** ve **'onlar'** ayrımı dâhilinde de açıklanan bu durum, söz konusu ayrımın sadece iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı da temsil ettiği ölçüde hem gruplar hem de birey ve gruplar arası çözölmeyi açıklayıcı nitelikte olmaktadır.¹⁵¹

1980'lerde Türk ekonomisinin dünya pazarına açılmasının ve devletin kontrollü bir ekonomi aracılığıyla ekonomik güvence sağlama rolünü bırakmasının büyük ekonomik sarsıntılar yarattığı ve zengin ile yoksul arası farkı iyice artırdığı söylenebilmektedir. Ancak Türkiye'deki sosyal ve ekonomik farklılaşmanın sadece siyasal ve ekonomik egemenliğe bağlı olarak anlaşılmasının mümkün olmadığını ifade eden White, cemaat ve yaşam tarzlarına, buna bağlı iktidar yapılarına, çıkar kaynaklarına ve ahlaki dayanışma zeminlerine bağlı olarak anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Ona göre Türkiye'de muhafazakâr İslami kırsal yaşam tarzı ile Batılılaşmış kentli laik seçkinler arasındaki geleneksel sosyal kopukluk, devletin kendi laik, Batılılaşmış yurttaşını yaratmak için kullandığı ulusal kurumlara (bürokrasi, silahlı kuvvetler, okullar, üniversiteler gibi), bağlanmış, böylece 1980'lerde

¹⁴⁹ Erkal, **Sosyoloji**, s. 32.

¹⁵⁰ Richard Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002, s. 309-310.

¹⁵¹ Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 51.

muhafazakâr kırsal kesim yeterli siyasal kitleye ulaşarak alternatif bir kent kültürünü ve kendi kurumlarını yaratmaya, okulların ve bürokrasinin doğasını değiştirmeye başladığında bu yarış, söz konusu kesimin sınıf konumu gibi bir kimlik mücadelesi olarak algılanmıştır.¹⁵²

Benzer şekilde Türkdoğan, 1980’li yıllardan sonra kapitalistleşmenin amentüsünü teşkil eden tüketim kültürünün gündeme geldiği, 1990’lı yıllardan itibaren de tüketim normlarına yönelik yeni bir Türk insanının inşası sürecinin başladığı dönemde, Anadolu sermayesi ve işverenler topluluğunun da kapitalistleşme doğrultusunda hızla marjinal sermaye gruplarının karşısındaki yerlerini aldığını, ‘Yeşil Sermaye’ ya da ‘Anadolu Kaplanları’ türü isimlerle gündeme gelen bu yeni zenginlerin, aynı zamanda İslam kültür kodunu da temsil etmek suretiyle merkeze karşı çevrenin ürettiği bir grup olarak yerini aldığını belirtmektedir. Ancak Türkdoğan’a göre Türkiye, merkeze yönelik kesim ile çevreden yükselen ve yerlilik niteliği ağır basan bu kesim arasında alacakaranlık bir bölgededir. Bu durumun henüz bir aydınlığa kavuşmamış olması, toplum katlarında bunalımlı, nevrotik ve depresyon yüklü gerginlik alanları oluşturmaktadır.¹⁵³

Bali’nin tabiri ile Özallı yıllarda servete kavuşan yeni bir kesim, Batılı yaşam tarzının daha çok simgesel yanıyla ilgilenmiştir; lüks araba sahibi olmak, markalı kıyafetler giymek, sık sık yurt dışına seyahate çıkmak gibi sosyal statü ve simgeleri benimseyen bu grup, kendini ‘eski ve köklü burjuvazi’ olarak tanımlayan İstanbul merkezli büyük iş adamları ve diğer yandan gazeteciler tarafından ağır bir dille elleştirilmeye başlanmıştır. Sadece bu yeni zenginler değil, kırsal alandan kente göç eden ancak uyum sağlayamayan herkes bu eleştirilere hedef olmuştur.¹⁵⁴

Bali ayrıca birbirine karşı ve belki de bir o kadar birbirinden beslenerek sınırlarını çizen bu gruplara ek olarak 90’lı yıllarda ortaya atılan Beyaz Türkler ve Zenci Türkler

¹⁵² White, **a.g.e.**, s. 203.

¹⁵³ Türkdoğan, **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, s. 510-517.

¹⁵⁴ Bali, **a.g.e.**, s. 321.

kavramlarına da değinmektedir.* Her ne kadar bu kavramlara ilişkin açıklamalara girilmeyecek olsa da bu ve önceki bölümlerde değinilen ayrımlar, bir yanda göç, işsizlik, fakirlik, gecekondulaşma ile yoksulluk kültürü; hızlı liberalleşme, epikürîen ahlak anlayışıyla oluşturulan yeni homo-ekonomik tip, tüketim yönelimleri ile diğer yanda zenginlik kültürü, gruplar arası çözülme içeriğinde kanımızca önem arz etmektedir.

Beri yandan Erkal, geçmişimizde de tanık olduğumuz, kısaca çalışmamızda da değindiğimiz üzere, milletin önüne çatışma unsuru olarak çıkarılan klasik ideolojilerin yerini emperyalizme bıraktığı ve etnik, mahalli, mezhepsel tuzakların, mafyacılığın, bireysel menfaate düşkünlüğün öne çıkarıldığı; hedef alınan milli devletlere gerekçeli veya gerekçesiz uygulanan **çokkültürlülük** dayatmalarından bahsetmektedir.¹⁵⁵ Türkdoğan, günümüzde küreselleşme ve çokkültürlülük projelerinin etkileşim alanlarının yaygınlık kazanmasından ötürü, etnik gruplar oluşturma dinamiklik kazandığını, bu durumun da söz konusu grupların çeşitli kültür alanlarında kendilerine biçim vermelerine ve taleplerde bulunmalarına neden olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁶ Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası** isimli eserinde bu noktaya vurgu yaparak, imparatorluk sonrası bir devlet olan Türkiye'deki kimlik tanımlama sürecini ve toplumdaki kararsızlığı açıklıkla belirtmektedir.¹⁵⁷ Touraine, küreselleşme ile birlikte eş zamanlı olarak topluluklaşma yönündeki gelişimlerin, günümüzde dinsel, etnik ya da ussal birlikten söz etmeyi imkânsızlaştırdığını ifade etmekte, bu suretle farklı grupları birbirleriyle çatıştıran çokkültürlülük eğilimleri ile toplumun kültürel açıdan türdeş olma özelliğini ve yeteneğini kaybettiğini göstermektedir.¹⁵⁸ Sennett, grup içi “ancak ortak bir düşmanınız olursa gerçek kardeşlik ruhunu hissedebilirsiniz” düşüncesine vurgu yaparak bir anlamda bu çözülme halini açıklamaktadır.¹⁵⁹

* Detaylı bilgi için Bkz.: Bali, **a.g.e.**, s. 324-337.

¹⁵⁵ Erkal, **Küreselleşme, Etniklik, Çokkültürlülük**, s. 193.

¹⁵⁶ Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁵⁷ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005, s. 188.

¹⁵⁸ Özyurt, **a.g.e.**, s. 232-233.

¹⁵⁹ Sennett, **a.g.e.**, s.314.

Çatıştırıcı uygulamaların bireyleri uzaklaştırıcı etkisi, ortak gayelere ulaşma amacıyla bir araya gelen ve çeşitli faaliyetlerde bulunan insanlar arası işbirliğini de ortadan kaldırmaktadır. Nirun, hızla değişen sosyal şartlar, ekonomik istekler ve bunun ardında yatan ekonomik imkânsızlıklarla bireylerin birbirinden uzaklaştığını; din, yaş, meslek, etnik ve sosyal gruplaşmalar gibi kültürel farklılaşmalarla sosyal grupların ve kişilerin birbirilerinden ayrılarak her farklı grubun farklı gayelerle ve birbirine uymayan davranışlarla sosyal problemlere ve hukuki, ahlaki kaideleri zedeleyici sapmalara neden olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶⁰

Günümüz toplumunda ‘kamusal iyi’nin, ‘doğru toplum’un ya da ‘ortak değerler’in oluştuğu kamusal mekânların giderek azaldığını ve yerlerine yenilerinin kurulmasının hayal bile edilemeyecek noktaya ulaştığını belirten Bauman, bireylerin politik kayıtsızlığa, konformizme, tüketime dayalı hayata yönlendirilmeleri ve bir o kadar da yalnızlaştırılmaları ile birlikte doğal ve düzenli boşalımlardan yoksun sosyalliğimizin temelde, zaman zaman yaşamımızdan kaynaklanan görkemli patlamalarla rahatladığını, ancak çabuk tüketilen (ya da yapısı gereği tükenen) bu anların sonunda, her şeyin -sanki hiçbir şey olmamış gibi- tekrar eskisi gibi işlemeye başladığını, dostluk kıvılcımının gücü tükendikçe, kısa bir süre önce ışıltılar saçan kamusal dünyanın hiç olmadığı kadar karanlığa büründüğünü belirtmektedir.¹⁶¹ Kanımızca ilgili bölümde* bahsedilen ‘**Mekânsal Bitişiklik**’ ve ‘**Dış Etkilerle Bir Araya Gelme**’ hali, bu surette yerini bulmaktadır.

Eisenstadt’a göre modernleşmenin en ortak özelliği, insan toplumlarının tarihine paralellik göstermeyen ve artan sosyal farklılaşmadır. Bu farklılaşma ve ona eşlik eden sosyal hareketlilik süreci, her an değişme olasılığının olduğu ve bu nedenle bazı temel problemlerle karşılaşan toplumlar yaratmaktadır. Bu problemler arasında en önemlileri, ortaya çıkan çeşitli yeni grupların ve bunlar arasında gelişen ve mutlaka artan çatışmaların düzenlenme yollarının bulunması; bu grupların ortak kurumsal çerçevede bütünleştirilmesi ve gelenek, modernlik ve değişimin bir dereceye kadar

¹⁶⁰ Nirun, **a.g.e.**, s. 410.

¹⁶¹ Zygmunt Bauman, “Küreselleşen İnsanın Yalnızlığı,” Çev. Gül Batuş, **İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, No:14, 2002, s. 39-41.

* Bkz.: **Sosyal Bütünleşme Türleri**

içinde bütünleşeceği yeni kolektif **milli kimlik** odaklarının geliştirilmesidir.¹⁶² Sorokin, modernleşme ve ekonomik kalkınmayla görülen sosyal farklılaşma ve işbölümünde artışa rağmen, toplumda çeşitli bunalımların ve krizlerin görülmeye devam ettiğini belirtmektedir. Fonksiyonel nitelikli bütünleşmenin hâkim olduğu toplumlardaki faydacı, mukaveleci ve mekanik alakalara yönelik kişilik tipi, Erkal’a göre günümüz sanayileşmiş ve modernleşmiş toplumlarda oldukça yaygındır. Aynı toplumlarda görülen dayanışma eksikliği, manevi çöküntü, çözülme belirtileri, bazı sosyal hastalıklar ve anomi hali, sadece fonksiyonel kişilik tipinin bütünleşme için yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple Sorokin, daha önce de belirtildiği üzere, bu tip ‘**Fonksiyonel Bütünleşme**’nin yetersizliğini gidermek için, sosyal değişimin sürekliliği içindeki gelişmeleri de göz önünde tutarak, ‘**Mana Esasında Bütünleşme**’ görüşünü ileri sürmektedir.¹⁶³

Sonuç olarak 1980 sonrası süreçte Türk toplumunun geçirdiği değişimler, toplumun karakter ve benliğinde kişilik yozlaşması, ne milli kültür ve değerleri ne de Batı norm ve önermelerini benimseyebilen uyumsuzluk hallerinin görülmesine neden olmuş, özellikle hedonist, tüketici ve yalnızlaştırıcı kitle kültürünün dayatmaları ile ilköğretimden itibaren bireylerin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sebeple Türkdogan, toplumda görülen kültürel kutuplaşma ve sosyal anomalilerin her şeyden önce bir milli eğitim politikası içinde ele alınması gerektiğini savunmuştur. İlköğretimden üniversiteye kadar farklı toplum katlarında yaşayan insanların, her çeşit ilmi metot ve kitle iletişim araçlarıyla donatılmak suretiyle tarih ve milli kültür kodlarına azami ölçüde yakınlaştığı, bu surette milli kimliği taşıyan toplumun, egemen kültürdeki sapmalara izin vermediği bir portrede,¹⁶⁴ Bilgiseven’in de aktardığı üzere topluma ait unsurların sadece fonksiyonları değil, içerdikleri öz sebebi ile de bir bütünlük içerisinde oldukları,¹⁶⁵ -her ne kadar tam anlamıyla gerçekleştirilmesi mümkün olmasa da- bir mana esasında bütünleşme haline doğru gidişat mümkün olacaktır.

¹⁶² Eisenstadt, **a.g.e.**, s. 22-23.

¹⁶³ Erkal, **Sosyoloji**, s. 283.

¹⁶⁴ Türkdogan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, s. 228-229.

¹⁶⁵ Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 294.

4. 1980 SONRASI SOSYAL DEĞERLER VE SOSYAL ÇÖZÜLME: ÖĞRETMENLER ÜZERİNE UYGULAMALI BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Kapsamı, Amacı ve Varsayımları

Türkiye’de 24 Ocak 1980’de uygulamaya konan liberal politikalar ve 12 Eylül 1980’deki askeri müdahaleden sonraki dönemde de bu politikaların uygulanmaya devam edilmesi ile ekonomik ve sosyal yapıda belirgin değişimlerin meydana geldiğini söylemek mümkündür. Orhan Türkdoğan’ın ifadesi ile teknolojik ilerlemeler, sanayileşme, hızlı ve sağlıklı olmayan şehirleşme gibi faktörlerin çevre kirliliğine yol açması örneğinde olduğu gibi, sağlıklı olmayan liberal ekonomik gelişmelerin sonucunda da birey, grup ve kurumlar arası karşılıklı ilişkilerde, ayrıca bireylerin vicdani kararları, dünya görüşleri, davranış ve ahlaki değerlerinde de farklı yönlerde değişimler meydana gelebilmektedir.⁴⁰⁴

Beri yandan küreselleşmenin siyaset, ekonomi, kültür gibi kurumlara etki eden çok boyutlu toplumsal sonuçları beraberinde getirmesi, günümüz sosyal değişmelerinin küreselleşme yörüngesinde de incelenmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Buna uygun olarak küreselleşmenin etkileri ve neden olduğu sonuçlar, konuyla ilgili olduğu ölçüde çalışmaya dâhil edilmiştir.

Kongar, 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan ve 12 Eylül müdahalesi ile desteklenerek genişletilen programla dışa açılan ve serbestleşen ekonomideki gelişmelerin olumlu görünümü dışında, gelir dağılımının daha da bozulması, ticari ve genel ahlakın zedelenmesi, milli menfaatin yerini grup ve cemaat menfaatlerinin alması, yolsuzlukların gündeme gelmesi, gecekondulaşmanın artması v.b. gibi tüm hukuk düzenini ve toplumun değer yapısını etkileyen değişmelerin de söz konusu olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ Orhan Türkdoğan, **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 235.

⁴⁰⁵ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999, s. 214.

Bu suretle bir sosyal değişme örneği olarak sosyal çözümlenin, toplumdaki kurumların fonksiyonlarını yerine getiremediği ve bu nedenle sosyal sistemde birey, grup ve kurumlar arası kopuklukların meydana geldiği bir durumu ifade etmekte olduğu tanımlamasına uygun olarak, 1980 sonrası sosyal değerlerdeki değişmeler ve sosyal çözümlenin araştırılmasının, çalışmamızın temel çıkış noktasını oluşturmakta olduğu söylenebilir.

Konuyla ilgili bölümlerde sosyal çözümlene tehlikesine karşılık olarak eğitime ve eğitimin önemine yapılan vurgu, saha araştırmasının öğretmenler üzerine odaklanmasındaki en önemli sebeplerden biri olarak gösterilebilir. Bu suretle öğretmenlerin daha önceden de belirtilen toplumdaki kilit rolleri nedeni ile sosyal değişmeleri ne derece ve/veya ne yönde algıladıkları ve/veya bunlardan ne derece etkilendiklerinin gösterilmeye çalışılması, ayrıca yaş gruplarına göre herhangi bir farklılığın olup olmadığının belirlenmesi, çalışmamızı güdümlleyen diğer bir etmen olarak belirtilebilir. Diğer taraftan ülkemizde belirgin bir kesime yönelik bu tip saha araştırmaların görece azlığı da öğretmenlerin bu araştırmaya konu edilmesinin bir diğer nedeni olarak ifade edilebilir.

Bu nedenle çalışmadaki amaç ilk olarak, yukarıda bahsi geçen 1980 sonrası sosyal değişme ortamında, sosyal değerlerdeki değişmelerin sosyal çözümlene yönündeki sonuçlarının -ilgili bölümlerde verilen şablona uygun olarak- öğretmenlerle yapılan alan araştırmasının verileri göz önünde bulundurularak betimleyici bir çerçevede incelenerek aktarılması olarak ifade edilebilir. Bu nedenle ilgili bölümde, değerlerdeki değişmenin algısına yönelik betimleyici yöntemin benimsenmesi nedeniyle incelemeye konu olan olgular arası olası ilişki ve bağılılıklara nedensel olarak yaklaşımın göz ardı edildiği söylenebilir. Dolayısıyla ilk amaç, 1980 sonrası sosyal değişme ortamının etkilerini, özellikle değerler ve manevi kültür öğeleri açısından kuramsal çerçevede açıklanan sosyal çözümlene türlerine göre incelemek ve bu değişmelerin öğretmenlerce nasıl/ne yönde algılandığını ortaya koymaktır.

Beri yandan, öğretmenlerin sahip oldukları statü gereği, toplumun kültür ve değerlerine yetkin bir biçimde sahip çıkıp, belirli değer ve normları da muhafaza

etmesinin gerekliliği açıktır.⁴⁰⁶ Bu doğrultuda öğretmenlerin değerlere ilişkin tutumlarının ve sosyal değişmelere ilişkin algılarının durumu, ayrıca bu algının, özellikle 1980 yılı ve sonrasındaki sosyal değişmelere odaklanması nedeniyle, zaman değişkeninden etkilenip etkilenmediği de kanımızca önem arz etmektedir. Araştırmanın bu noktadaki bir diğer amacı, yine kuramsal çerçeveye uygun olarak öğretmenlerin, sosyal değerlerdeki değişmelere ilişkin algılarının sosyal çözülme yönünde yaş gruplarına göre değişip değişmediğini, kısacası zaman değişkeninden etkilenip etkilenmediğini tespit etmeye çalışmaktır.

Araştırmada varsayımlar iki kısımdan ibarettir: İlki öğretmenlerin sosyal çözülme algısının, kuramsal çerçevede açıklanan sosyal çözülmeye neden olan faktörler ve sosyal çözülme türlerine uygun olarak farkındalık düzeyinde olup olmadığını belirlemek; ayrıca belli değerlerle ilgili olarak **sosyal rollerine uygun “sahip çıkan ve koruyan” bir algı düzeyinde** olup olmadıklarını tespit etmekle ilgilidir. Diğeri ise 1980 sonrası sosyal değerlerdeki değişimin öğretmenlerin bulundukları yaşa göre farklılık gösterip göstermediğini, kısacası zaman değişkeninden etkilenip etkilenmediğini belirleme amacı taşımaktadır. Bu nedenle **yaş grubu** bağımsız değişkeni, sosyal çözülme algıları arasında yaş dönemlerine göre bir farklılık olup olmadığını belirlemek için ölçüt olarak ele alınmaktadır. Zira **1980 öncesinden sonrasına, etkin sosyal değişme süreçleri yaşayan Türkiye’de yaş grupları arasında görüş ve algı farklılıklarının olabileceği varsayılmaktadır.**

Sosyal Çözülme Türlerine Göre Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına Yönelik Varsayımlar: Öğretmenler sosyal çözülmeye neden olan;

- medya ve iletişimin olumsuz etkileri,
- yolsuzluk, gelir dağılımdaki bozukluk,
- güvensizlik,
- bireyler arası mesafe,
- milli ve sosyal bağların zayıflaması,

⁴⁰⁶ Esergöl Balcı, “Öğretmen Rollerini,” **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 1991, s. 79-89.

- geleceğe yönelik umutsuzluk

gibi faktörlerin varlığını algılamakta ve olumlamaktadır.

Ayrıca öğretmenler, toplum içindeki rolleri gereğince;

- aile ve evlilikle ilgili değerlere sahip çıkan ve muhafaza eden bir yönelim göstermektedirler,
- manevi kültür unsurlarına sahip çıkan ve muhafaza eden bir yönelim göstermektedirler,
- dürüstlük ve çalışkanlıkla ilgili değerlere önem vermektedirler,
- paylaşımcı ve empatiye yönelik bir yaklaşım göstermektedirler,
- yakınlar ve yakınlarla ilişkilere önem vermektedirler,
- güvensizliğin eylemsizlik ya da ilgisizliğe tam olarak yönelmediği bir duruş sergilemektedirler.

Zaman Değişkenine Göre Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına Yönelik Varsayımlar: Öğretmenlerin, bulundukları yaş gruplarına göre;

- aile ve evlilikle ilgili algıları farklılık göstermektedir,
- medya ve iletişimin etkilerine yönelik algıları farklılık göstermektedir,
- fırsatçılık ve yolsuzluk anlayışına yönelik algıları farklılık göstermektedir,
- çıkarıcılık ve faydacılığa yönelik algıları farklılık göstermektedir,
- mesafe ve özgürlüğe yönelik algıları farklılık göstermektedir,
- yakınlar ve yakınlarla ilişkilerle ilgili algıları farklılık göstermektedir,
- ayrımcılık ve hoşnutsuzluk algıları farklılık göstermektedir,
- güvensizliğe yönelik algıları farklılık göstermektedir,
- savaş ve şiddete yönelik algıları farklılık göstermektedir,
- aidiyet ve milli kimliğe yönelik algıları farklılık göstermektedir,
- geleceğe yönelik algıları farklılık göstermektedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi, Evren ve Örneklemi

Araştırma betimleyici özellik gösteren, nicel ve nitel içerikli bir araştırma türüdür. Betimleyici araştırmaların özelliği gereği grup, olgu veya sorun, genel görünümü bakımından ortaya konmak istenmektedir. Beri yandan, yine betimleyici araştırma özelliklerine uygun bir şekilde; belirli niceleştirmelerden faydalanılarak zamana ilişkin değişkenle sosyal çözülme türlerine göre gruplanan (kodlanan) sosyal değerlere ilişkin kavram ve olgular arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı da araştırılmaktadır. Söz konusu bölümde ilişkilerin anlamlılığı, Kruskal-Wallis H testi ile sınanmıştır. Böylece değerlerdeki değişmeye ilişkin algı düzeyinin yaşa göre farklılık gösterip göstermediği de ortaya konulmuştur.

Araştırmada büyük oranda dolaysız anket tekniği kullanılarak veriler toplanmış; toplanan veriler içerik analizine uygun bir şekilde -bu verileri açıklayan- temalar saptanarak organize edilmiş, faktör analizi uygulanarak yeni değişkenlere dönüştürülmüş ve kuramsal çerçeveye uygun olarak da bu faktörler kavramsallaştırılarak kodlanmıştır.

Araştırmanın evreni 40 yaş üstü öğretmenlerdir. Araştırmanın amacına uygun olarak 40 yaş üzeri kadın ve erkek öğretmenler arasından **Kolayda Örneklem Metodu** ile örneklem oluşturulmuştur. Temas kurulan birimin yardımıyla ikinci birime, ikinci birimin yardımıyla üçüncü birime gidilerek örneklem büyüklüğü genişletilmiştir.

Araştırmanın örneklem hacminin tespitinde, -40 yaş ve üzerine odaklanan çalışmamıza uygun olarak- yaş gruplarına göre istatistiksel verilerde herhangi bir ayırım yapılmamış olması nedeni ile çeşitli araştırmalar incelenmiş, ayrıca İstanbul Üniversitesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi'ndeki akademisyenlere danışılmış ve %95 güven düzeyi ve 0,05 hata payı göz önünde bulundurularak 340 adet geçerli anket sayısının yeterli olduğuna kanaat getirilmiştir.

4.3. Verilerin Elde Edilmesi ve Anket Formunun Oluşturulması

Araştırmada sosyal değerler ve bu değerlerdeki değişimleri ifade eden cümleler, 1. Bölüm'de açıklanan sosyal çözülme türlerine ve sosyal bütünleşme kavramının aktarılan içeriğine göre gruplandırılmış ve '1:Kesinlikle Katılmıyorum' dan, '5:Tamamen Katılıyorum' a doğru sıralanan 5'li Likert Tipi ölçeğin kullanıldığı toplam 70 ifade ile öğretmenlerin sosyal çözülme algısı incelemeye çalışılmıştır.

Araştırmada kullanılan 70 ifadeden 37'si, ilgili bölümde açıklanan sosyal çözülme türleri ve nedenleri gözetilerek, 33'ü ise yine ilgili bölümde açıklanan sosyal bütünleşme kavramının içeriğine yönelik olarak oluşturulmuş, ayrıca sonraki bölümde yer alan kültür, değer ve norm kavramları ile diğer bölümdeki Türk kültür ve değerlerine ilişkin açıklamalardan faydalanılmış; özellikle 1980 sonrası sosyal değişim ve sosyal çözülme sürecinin incelendiği bölümün içeriği ve yaklaşımı göz önünde bulundurularak son şekli verilmiştir. Ek olarak, demografik, sosyo-ekonomik ve öğretmenlik mesleğine göre özelliklerin belirlenmesi ve karşılaştırmalar yapılması amacıyla 11 adet soru 5'i açık uçlu, 6'sı kapalı uçlu olmak üzere "Kişisel Bilgiler" başlığı altında ankete eklenmiştir.

Oluşturulan anketin, 10 Nisan - 10 Mayıs 2010 tarihleri arasında, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından verilen izin belgesi ibraz edilerek uygulanmasıyla araştırma tamamlanmıştır.

4.4. Araştırmada Kullanılan Test İstatistikleri ve Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 17 paket programına girilmiş ve analizi, yine SPSS 17 programı ile gerçekleştirilmiştir. Öncelikle örneklemin demografik yapısı, sosyo-ekonomik ve öğretmenlik mesleğine göre özelliklerini yüzde ve frekans oranlarıyla gösteren tablolar ve bunlar arası durumları gösteren çapraz tablolar oluşturulmuştur. Araştırmanın betimleyici niteliğine uygun bir şekilde SPSS paket programında yer alan faktör analizi uygulanarak yapılan

gruplamada, sosyal çözölme ve sosyal değlerlerdeki değışmeye ilişkin 11; kontrol amaçlı olarak çalışmaya eklenen, bütünleşmeye yönelik ifadelerle ilişkin 8 faktör ortaya çıkmış, bu bölüme ilişkin varsayımlar, oluşturulan yeni faktörlerin kuramsal çerçeveyle birlikte değlendirmesi suretiyle sınanmıştır.

Ayrıca yeni faktörlerin zaman değışkeninden etkilenip etkilenmediğı; yaş grupları ile bu faktörler arası anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik varsayımlar, SPSS paket programında yer alan Kruskal-Wallis H testi ile sınanmıştır. Verilerin SPSS paket programına girilmesi ve verilerin analizi araştırmacı tarafından yapılmıştır.

4.5. Araştırmanın Bulguları

4.5.1. Örneklemin Demografik Yapısı ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

4.5.1.1. Örneklemin Demografik Yapısı

4.5.1.1.1. Cinsiyet

Araştırmaya katılan 342 kişinin %46,5'i kadın, %53,5'i erkektir.

Tablo 3: Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kadın	159	46,5	46,5	46,5
Erkek	183	53,5	53,5	100,0
Toplam	342	100,0	100,0	

4.5.1.1.2. Yaş Grupları

Araştırmaya katılan kişiler en çok %49,4 ile 40-50 ve %40,1 ile 51-60 yaşları arasında yoğunlaşırken, daha sonra %8,8 ile 61-70 ve %1,8 ile 71 ve üzeri yaşta görölmektedir.

Tablo 4: Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
40-50	169	49,4	49,4	49,4
51-60	137	40,1	40,1	89,5
61-70	30	8,8	8,8	98,2
71-üzeri	6	1,8	1,8	100,0
Toplam	342	100,0	100,0	

4.5.1.1.3. Medeni Durum

Araştırmaya katılan kişilerin %86,5'i evli, %6,4'ü bekâr, %4,1'i boşanmış ve %2,9'unun eşi vefat etmiştir.

Tablo 5: Örneklemin Medeni Duruma Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Bekâr	22	6,4	6,4	6,4
Evli	296	86,5	86,5	93,0
Boşanmış	14	4,1	4,1	97,1
Eşi vefat etmiş	10	2,9	2,9	100,0
Toplam	342	100,0	100,0	

4.5.1.2. Örneklemin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

4.5.1.2.1. Doğum Yeri

Araştırmaya katılan kişilerin %40,9'u şehirde, %27,5'i köyde, %25,7'si kasabada ve %5,8'i büyükşehirde doğmuştur.

Tablo 6: Örneklemin Doğum Yerine Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Köy	94	27,5	27,5	27,5
Kasaba	88	25,7	25,7	53,2
Şehir	140	40,9	40,9	94,2
Büyükşehir	20	5,8	5,8	100,0
Toplam	342	100,0	100,0	

4.5.1.2.2. Şehirde Yaşama Süresi

Araştırmaya katılan kişilerin %25,7'si 31-40 yıldır, %22,2'si 41-50 yıldır, %17,5'i 21-30 yıldır, %17'si 11-20 yıldır, %11,1'i 51 ve üzerinde, %5,6'sı da 1-10 yıldır şehirde yaşamaktadır. %0,9'luk oranda görüş beyan edilmemiştir.

Tablo 7: Örneklemin Şehirde Yaşam Süresine Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1-10	19	5,6	5,6	5,6
11-20	58	17,0	17,1	22,7
21-30	60	17,5	17,7	40,4
31-40	88	25,7	26,0	66,4
41-50	76	22,2	22,4	88,8
51-üzeri	38	11,1	11,2	100,0
Toplam	339	99,1	100,0	
Belirtmeyen	3	,9		
Total	342	100,0		

4.5.1.2.3. Konut Türü

Araştırmaya katılan kişilerin %74,6'sı ev sahibi, %16,7'si kiracı, %5,8'i yakınının evinde oturmakta, %2,3'ü lojmanda kalmaktadır.

Tablo 8: Örneklemin Oturduğu Konut Türüne Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ev sahibi	255	74,6	74,6	74,6
Kiracı	57	16,7	16,7	91,2
Yakının evinde ikamet	20	5,8	5,8	97,1
Lojman	8	2,3	2,3	99,4
Diğer	2	,6	,6	100,0
Toplam	342	100,0	100,0	

4.5.1.2.4. Aylık Gelir Durumu

Araştırmaya katılan kişilerin %76,3'ünün aylık geliri 1001-2000 TL arasında, %13,9'unun 500-1000 TL arasında, %6,1'inin 2001-3000 TL arasında, %0,6'sını 3001-4000 TL arasında ve %0,3'ünün aylık geliri, 4001 TL ve üzerindedir. Örneklemin %3,5'ine tekabül eden 12 kişi, gelirini beyan etmemiştir.

Tablo 9: Örneklemin Gelir Durumuna Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
500-1000	46	13,5	13,9	13,9
1001-2000	261	76,3	79,1	93,0
2001-3000	20	5,8	6,1	99,1
3001-4000	2	,6	,6	99,7
4001-üzeri	1	,3	,3	100,0
Toplam	330	96,5	100,0	
Belirtmeyen	12	3,5		
Toplam	342	100,0		

4.5.1.2.5. Aylık Hane Gelir Durumu

Araştırmaya katılan kişilerin %36,5'inin aylık hane geliri 1001-2000 TL arasında, %31,9'unun 2001-3000 TL arasında, %18,4'ünün 3001-4000 TL arasında, %5,6'sını 4001-5000 TL arasında ve %2,3'ünün 500-1000 TL arasında ve %2'sinin aylık hane

geliri 5001 TL ve üzerindedir. Örneklemin %3,2'ine tekabül eden 11 kişi, aylık hane gelirini beyan etmemiştir.

Tablo 10: Örneklemin Hane Gelir Durumuna Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
500-1000	8	2,3	2,4	2,4
1001-2000	125	36,5	37,8	40,2
2001-3000	109	31,9	32,9	73,1
3001-4000	63	18,4	19,0	92,1
4001-5000	19	5,6	5,7	97,9
5001-üzeri	7	2,0	2,1	100,0
Toplam	331	96,8	100,0	
Belirtmeyen	11	3,2		
Toplam	342	100,0		

4.5.2. Örneklemin Öğretmenlik Mesleğine Göre Özellikleri

4.5.2.1. Öğretmenliğe Başlanan Dönem

Araştırmaya katılan kişilerin %41,2'si 1981-1990 yılları arasında, %34,2'si 1971-1980 yılları arasında, %12,6'sı 1991-2000 yılları arasında, %10,8'i 1961-1970 yılları arasında, %0,9'u da 1951-1960 yılları arasında öğretmenliğe başlamıştır. %0,3'lük oranda 1 kişi bilgi vermemiştir.

Tablo 11: Örneklemin Öğretmenliğe Başlanan Döneme Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1951-1960	3	,9	,9	,9
1961-1970	37	10,8	10,9	11,7
1971-1980	117	34,2	34,3	46,0
1981-1990	141	41,2	41,3	87,4
1991-2000	43	12,6	12,6	100,0
Toplam	341	99,7	100,0	
Belirtmeyen	1	,3		
Toplam	342	100,0		

4.5.2.2. Öğretmenliğe Devam Edip Etmeme Durumu

Araştırmaya katılan kişilerin %69,3'ü öğretmenliğe devam etmekte, %30,7'si etmemektedir.

Tablo 12: Örneklemin Öğretmenliğe Devam Edip Etmeme Durumu

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Devam Ediyor	237	69,3	69,3	69,3
Devam Etmiyor	105	30,7	30,7	100,0
Toplam	342	100,0	100,0	

4.5.2.3. Öğretmenliğin Yapıldığı Kurum

Araştırmaya katılan kişilerin %52,3'ü ilköğretim, %47,7'si ortaöğretim kurumlarında öğretmenlik yapmış/yapmaktadır.

Tablo 13: Örneklemin Öğretmenlik Yaptığı Kurum Türü

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlköğretim	179	52,3	52,3	52,3
Ortaöğretim	163	47,7	47,7	100,0
Toplam	342	100,0	100,0	

4.5.3. Sosyal Değerlerdeki Değişmeler ve Sosyal Çözülme: Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin sosyal değerlerdeki değişmelere ilişkin algısının incelendiği araştırmamızdan elde edilen veriler, faktör analizi ile gruplandığında, sosyal çözülme ve sosyal değerlerdeki değişmeye ilişkin toplam varyans %60,601 açıklayan 11 faktör çözümü; kontrol amaçlı olarak çalışmaya eklenen, bütünleşmeye yönelik ifadelerin anket uygulanan kişi için önemine ilişkin faktörlerde toplam varyans %62,7051 açıklayan 8 faktör çözümü ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ilk gruba ilişkin güvenilirlik analizinde güvenilirlik değeri yüksek (Cronbach's Alpha= ,812) bulunmuştur. İkinci

gruba ilişkin analizde güvenilirlik değeri oldukça yüksek (Cronbach's Alpha= ,9149) bulunmuştur.

Daha önceden de belirtildiği gibi, zamana faktörü ile sosyal çözülme türlerine göre gruplanan (kodlanan) faktörler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı da araştırılmış olup, ilgili bölümde detaylı olarak incelenmiştir.

4.5.3.1. Sosyal Çözülme Türlerine Göre Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Faktör Dağılım ve Yüklemleri

Araştırmamızda elde edilen verilere uygulanan faktör analizi sonucunda farklı faktörler altında biriken ve sosyal değerler ile bu değerlerdeki değişimleri ifade eden cümleler, 1. Bölümde açıklanan sosyal çözülme türlerine göre gruplandırılarak tablolar halinde incelenmiştir. Tablolarda bir faktör, faktörde biriken cümleler ve bunların ortalama ve faktör yükleme değerleri yer almaktadır. Sosyal bütünleşmeye yönelik cümlelere ilişkin tablolar, kuramsal çerçevedeki şablona uygun şekilde, **kontrol amaçlı olarak** aynı başlıklar altında analize eklenmiştir.

Bu bölüme ilişkin varsayımlar, oluşturulan yeni faktörlerin kuramsal çerçeveye birlikte değerlendirmesi suretiyle sınanmıştır.

4.5.3.1.1. Bireyle Kurumlar Arası Çözülmede Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Faktör Dağılım ve Yüklemleri

İsmail Cem, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi** isimli çalışmasında, Türk toplumunun Anadolu kültürünün imbiğinden geçerek, bütün yozlaşmalara ve 200 yıllık yabancılaşmalara rağmen kendi kültürünün köklü etkilerini taşımakta ve dinsel inançlarının özünde, meseleler karşısındaki genel tutumunda ve türlü geleneklerinde bu kültürü yaşatmakta ve korumakta olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁷

Diğer taraftan, 1980’lerde ve 1990’larda ekonominin dışa açılması, devletin sanayiye özelleştirmeye başlaması ve yeni yeni gelişmekte olan sosyal güvenlik ağının

⁴⁰⁷ Cem, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, s. 544.

parçalanmaya başlaması ile birlikte, toplumun hoşgörü sınırlarının, değerlerinin yozlaştırılmasıyla oluşturulmak istenen standart kültürün cılızlaştırıldığı ve bu durumun da Bilgiseven'in tabiri ile 'Mana Esasında Bütünleşme'nin gecikmesine yol açtığı söylenebilmektedir. Dolayısıyla faktör analizimiz, bir yandan özellikle manevi kültür öğelerinin -Cem'in de belirttiği gibi- yaşatılan ve korunmaya çalışılan durumunu, diğer yandan da 1980 sonrası gelişmelerle birlikte görülen sosyal değişmelerin, sosyal çözülme ile ilişkili olabileceği noktaları içermektedir.

Bu faktörlerden ilki olan 'Aile ve Evlilik' faktörü altında yer alan ifadelerin ortalama değerleri farklılık göstermektedir. Bireysel yönelimlerin farklılaşmasına dair yukarıdaki tespitlerimize uygun olarak bu faktörde boşanma ile ilgili ifade en yüksek ortalama değeri içermektedir. Beri yandan, ailenin bağlı olduğu inanç ve değerlerin kişinin gelişimindeki önemi ile ilgili algı da kararsızlıkla katılmama arası bir değer almakta, evliliğin zamanla güven veren bir kurum imajını kaybetmesine ilişkin ifadede yine kararsızlıkla katılmama arası bir değer görülmektedir. Ancak daha önce Erkal'dan da aktarıldığı üzere bireylerin kurumlar ve bunlara ait değerlerden çok bireysel güdüleriyle hareket edebildiği durumlara⁴⁰⁸ ilişkin en uç ifade olan evlenmeden çocuk sahibi olmanın normalliğine yönelik değerlendirmede düşük bir ortalamayla, bu kuruma ilişkin en önemli değerlerden biri olan meşruiyete sahip çıkma hali görünmektedir.

Tablo 14: Aile ve Evlilik Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 1: Aile ve Evlilik	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Ailenin bağlı olduğu inanç ve aile değerler kişinin gelişimini etkilemez	2,5877	,673
Evlilik artık güven veren bir kurum değildir	2,4240	,658
Evlenmeden çocuk sahibi olmak normal karşılanmalıdır	2,0352	,725
Evlilik istenildiği gibi gitmezse boşanma iyi bir çözümdür	3,7368	,767
Açıklanan Varyans	4,72	

⁴⁰⁸ Mustafa E. Erkal, *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 75-76.

Kontrol faktörlerinden ‘Aile ve Evlilik’ le ilgili maddede, Türk kültür ve değerlerine ilişkin kısımda belirtildiği gibi aileye bağlılık ve ailenin adı ve onurunun korunmasında bireysel rollere ilişkin algı, oldukça yüksek oranda bir katılım içermektedir. Beri yandan yukarıdaki tabloda boşanmanın çözüm olmasına yönelik olumlama ifadesine karşın, çocukların büyümesinde anne ve babanın birlikteliğine ve evlilikle sorunların aile içinde çözümüne yönelik eğilim, ailenin varlığını da korumaya yönelik bir tutum olarak değerlendirilebilmektedir. Daha önceden de belirtildiği gibi, boşanma oranları Türkiye’de çözülmeyi işaret edecek bir yoğunlukta bulunmamaktadır. Ayrıca araştırmamıza konu olan örnekleme de boşanmış kişilerin oranı %4.1 ile oldukça düşük bir seviyede bulunmaktadır. Son olarak, boşanmanın iyi bir çözüm olabileceğine ilişkin katılımda, ciddi geçimsizlik durumları için verilmiş cevapların etkisinin de olabileceği göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla öğretmenlerin, aile ve evlilikle ilgili değerlere sahip çıkan ve muhafaza eden bir yönelim göstermekte oldukları söylenebilir.

Tablo 15: Aile ve Evlilik Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemleri Dağılımı

Kontrol Faktör 1: Aile ve Evlilik	Ortalama	Faktör Yüklemleri
Aileye bağlılık benim için önemlidir	4,5380	,617
Çocukların mutlu bir şekilde büyümeleri için anne ve babanın her ikisine de ihtiyaç vardır	4,5292	,762
Evlilikle ilgili sorunlar aile içinde çözülmelidir	4,3596	,772
Aile adı ve onuru her zaman korunmalıdır	4,5000	,786
Açıklanan Varyans	4,792	

Faktör 1, tek başına toplam varyansın %4,72’sini açıklamaktadır. Kontrol faktöründe ise toplam varyansın %4,792’sinin açıklandığı bir tablo ortaya çıkmaktadır.

1980’lerden sonra kültürel üretimin ticarileşmesi ile birlikte ‘aşırı maddiyatçılık’ ve ‘aşırı Batılılaşma’ gibi bir dizi ahlaki söylemin devreye girmesi ve bu temaların medya tarafından ele alınıp, ticari türler ve biçimler içinde paketlenerek daha geniş kitlelerin

tüketimine sunulmuş olmasıyla birlikte televizyon ve basın da sosyal değerler ve çözülme arası ilişkide önemli bir rol teşkil etmeye başlamıştır.

Gürbilek'in de belirttiği gibi, özel hayatın, daha çok bir bireyselleşme ve özgürleşme söylemi içinde, bilmek isteyen bir otoriteden bağımsız söze döküldüğü bir ortamda⁴⁰⁹ normal dışı olanı ideal gösteren medya ve iletişim kanallarının olumsuz yöndeki etkinliği ile davranış bozuklukları, kültürel belirsizlik ve şok hallerinin görülmesi mümkün olacaktır.

Araştırmamızda bu durumla ilgili olan 'Medya ve İletişim' faktöründe de benzeri bir algıya ilişkin sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İnternetin ve televizyonun sosyal ilişkilere etkisine yönelik ifadelerde ortalama değerler çok yüksek olmamakla birlikte doğrulama yönünde olarak nitelenebilir. Buna göre, öğretmenlerin, medya ve iletişimin sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilediğine dair olumlamaya yakın bir görüşte olduğu ifade edilebilir.

Tablo 16: Medya ve İletişim Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 2: Medya ve İletişim	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
İnternet sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir.	3,5965	,857
Televizyon sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir.	3,5380	,861
Açıklanan Varyans	5,563	

Faktör 2, tek başına toplam varyansın %5,563'ünü açıklamaktadır.

Medya ve iletişimden beklenen, günlük hayatında soyutlanmış bir biçimde yaşayan insanlarda ortak bir yaşam tarzı ve kültürün yaratılmasına ilişkin rol, önceden de belirtildiği üzere, 1980'lerden itibaren kitle kültürünün başlıca örneği olan uydu televizyonları ile birlikte, 'kamu yararı' ilkesinin yerine 'karlılık' ilkesine uygun olarak hareket etme haline dönüşmüş ve kitle kültürü ile birlikte, kültür emperyalizmi,

⁴⁰⁹ Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak**, İstanbul, Metis Yayınları, 1997, s. 17.

küreselleşen yaşam tarzları ve milli kültür/kimliğin zayıflaması gibi sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Bu durumda Aydın, yukarıda belirtildiği gibi eğitimin önemine dikkat çekmiş, toplumun değer yargılarının, davranışsal beklentilerinin yeni kuşaklara planlı ve programlı bir şekilde aktarılmasında eğitim, sosyal benzeşikliği ve geleneksel yaşam biçiminin önemli öğelerinin kalıcılığını sağladığı kadar, bireyi özgürleştirici ve gelişmeye açık bir yurttaşlık bilincinin kazanılmasında da önemli rol oynadığını ifade etmiştir.⁴¹⁰ Erkal da eğitimin kültür nakli ile ilgili işlevine değinerek, kültürün manevi unsurlarının belirli bir kültür politikası içinde uygulanarak toplumun sürekliliğinin temininin sağlanmasına dikkat çekmiştir.⁴¹¹

Bu nedenle ikinci kontrol faktörümüz, eğitimin sosyal benzeşiklik ve kültürel devamlılıktaki rolü göz önünde tutularak, öğretmenlerin ‘Manevi Kültür’ öğelerine ilişkin algısını ölçmeye yönelik olarak oluşturulmuştur. Sonuçlara göre manevi kültür unsurlarında öğretmenlerde görülen aşağıdaki ortalamaların, eğitimin kitle kültürünün olumsuz etkilerine karşı oynadığı rolde hem istenen hem de beklenen algı düzeyinde olduğu söylenebilir.

Bir anlamda Cem’in belirttiği ve yukarıda bahsi geçen yaşatılan, korunan kültür unsurlarına ilişkin durum, bu tablo ile daha açık hale gelmektedir. Ayrıca Mahmut Tezcan’ın Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme adlı çalışmasında belirttiği değerlerden bazıları olan kahramanlık, yurtseverlik, dindarlık, toprağa bağlılık gibi unsurlara⁴¹² ilişkin algının güçlülüğü de bu tablo vasıtası ile karşımıza çıkmaktadır.

Bu suretle öğretmenlerin manevi kültür unsurlarına sahip çıkan ve muhafaza eden bir yönelim göstermekte oldukları söylenebilir.

⁴¹⁰ Mustafa Aydın, “Toplum, Kültür ve Eğitim İlişkisi,” **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 1991, s. 16-17.

⁴¹¹ Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 135.

⁴¹² İbrahim Arslanoğlu, “Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme,” **Felsefe Dünyası Dergisi**, No:41, 2005, (Çevrimiçi) <http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/turkdegerleriuzerine.pdf>, 3 Mart 2010, s. 68.

Tablo 17: Manevi Kültür Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Kontrol Faktör 2: Manevi Kültür	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Örf ve adetlerimize önem veririm	4,1206	,617
Gelenek ve göreneklere aykırı bir şey yapmaktan rahatsız olurum	3,6111	,690
Ülkemin tarihi ile gurur duyarım	4,2006	,688
Gerekirse ülkem için hayatımı tehlikeye atarım	4	,578
Din ve inanç olgun bir hayat görüşü için önemlidir	3,7105	,784
Din toplum için birleştirici rol oynar	3,4853	,707
Bayramlar bana heyecan verir	3,9532	,716
Bayramlarda yakınlarım ve akrabalarımın mutlaka görüşürüm	4,1462	,589
Açıklanan Varyans	29,440	

Kontrol faktöründe toplam varyansın %29,440'ı gibi yüksek bir oranın açıklandığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bütünleşmeye yönelik ifadeler içinde manevi kültür unsurlarına ilişkin faktörde açıklanan varyans oranının yüksek olmasının, içerik nedeni ile de beklenen bir durum olduğu söylenebilir.

Ancak Erkal, manevi kültür öğelerine sahip çıkma güdüsünün toplumda yaygınlaşmasından çok, zihniyet bozuklukları, bireysel çıkarı kutsallaştıran çarpık anlayış, devletin ve bazı bürokratların rehberliğinde israf ve yolsuzluklar ve bu suretle kültürel mutabakatın yeterince kurulamayıp içine düşülen kimlik bunalımı temelinde görülen sapmadan bahsetmektedir.⁴¹³

Kongar da önceden belirtildiği üzere, kendine destek sağlayacak zenginler grubu yaratmak için sosyal değerlerin tümüyle yozlaştırıldığı 1980'ler sonrası Türkiye görünümünde, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek arttığı, 'kapalı devlet'in gizlilik ilkelerinden yararlanarak hukuk kurallarına pek de uymayan bir biçimde tüm devlet aygıtının kişisel istek ve çıkarların doğrultusunda kullanıldığı, yöneticilerin

⁴¹³ Mustafa E. Erkal, **Yol Ayrımındaki Ülke**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s. 245-246.

bireysel ve keyfi karar ve uygulamalarının, olanaklı olduğu ölçüde hukukun ve kamuoyunun denetiminin dışına çıkarıldığı, feodal değerler sisteminin, vefa, dürüstlük gibi olumlu yönlerinin terk edildiği ama otorite ve sömürü gibi olumsuz yönlerinin korunduğu, ortak yaşamın gerektirdiği güvenilirlik, verimlilik gibi olumlu yönlerin ihmal edilerek, sadece ve yalnızca fırsatçılığın, rantçılığın ve bireyci çıkarıcılığın desteklendiği sömürü anlayışına yönelik melez bir değerler sisteminin ortaya çıktığını belirtmektedir.⁴¹⁴

‘Fırsatçılık ve Yolsuzluk’ la ilgili faktör incelemesinde, örneklemin algısının da benzeri yönde olduğu söylenebilmektedir. Gelir adaletsizliği, rantçılık, rüşvet, medyaya güvensizlikle ilgili yüksek ortalamalara ulaşılmış olması da bunu ve bir anlamda bu başlıkla ilgili varsayımın doğruluğunu göstermektedir. Beri yandan ilk maddenin ortalamasının düşüklüğü, kanımızca öğretmenlerin bu konuyla ilgili olan değerlere halen sahip çıkabiliyor olduğunu göstermektedir.

Tablo 18: Fırsatçılık/Yolsuzluk Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 3: Fırsatçılık / Yolsuzluk	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
İnsanlar kendi yaptıklarından çok başkalarının vasıtası ile daha çabuk başarılı olabilir	2,2368	,577
Bazı insanlar hakları olmadan devlet imkânlarından yararlanmaktadır	4,0702	,719
Rüşvetin yaygın olduğunu düşünüyorum	4,0380	,779
Türkiye’de gelir adaletsizliği vardır	4,2141	,740
Medyaya güvenmiyorum	3,8592	,725
Açıklanan Varyans	8,958	

Faktör 3, tek başına toplam varyansın %8,958’ini açıklamaktadır.

Yukarıdaki tabloda verilen ilk cümledeki durum, aşağıdaki kontrol faktör tablosunda anlam kazanmaktadır. İfadelerin ortalamalarının yüksekliğinin, örneklemin 1980 sonrası süreçteki yozlaşma görünümüne karşılık istenen ve beklenen düzeyde

⁴¹⁴ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1998, s. 331-333.

‘Dürüstlük ve Çalışkanlık’ la ilgili değerlere sahip çıkmakta olduğunu göstermekte olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 19: Dürüstlük/Çalışkanlık Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Kontrol Faktör 3: Dürüstlük / Çalışkanlık	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Borçlarımın sorumluluğunu her zaman yerine getiririm	4,3079	,787
Yeterli derecede azim ve irade sahibi olduğunda hiçbir güçlük insanı yolundan alıkoyamaz	4,1667	,659
Bir birey olarak başkalarının haklarına her zaman saygı gösteririm	4,3538	,753
Çalışmak toplumumuza karşı bir görevdir	4,3695	,702
Açıklanan Varyans	4,872	

Ayrıca kontrol faktörü toplam varyansın %4,872’sini açıklamaktadır.

4.5.3.1.2. Bireyler Arası Çözülmede Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Faktör Dağılım ve Yüklemeleri

1980 sonrası dönemde maddileşme, köşeyi dönme ve para sahibi olma tutkusu, ‘mutlu ve iyi bir hayat yaşamamanın’ aracı olarak düşünülmüştür. Ancak, bireyi olanaklarına göre değil, bireyi bireyle çatıştıran sınıf çıkarlarına, insanı özüne göre değil, rekabet olanaklarına göre anlayan ve açıklayan bu yönelimin kuvvetlenmesinin, insanın insanla ilişkisinin bir çarkın başka bir çarkla ilişkisine indirgendiği bireyler arası çözülmüş ilişkiler halini de beraberinde getirmiştir.

Öğretmenlerin bulunduğu toplumun kültür ve değerlerine yetkin bir biçimde sahip olması gerekliliği ile birlikte, -ilgili bölümde normlara ilişkin tanım çerçevesinde-, yine belli bir sosyal konumda bulunan insanlardan beklenen davranış biçimlerine uygun olarak belirli normları da muhafaza etmesinin beklenmesi⁴¹⁵ normaldir.

⁴¹⁵ Esergül Balcı, “Öğretmen Roller,” **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 1991, s. 79-89.

‘Çıkarıcılık ve Kendine Dönüklük’ yönelimine ilişkin Faktör 4’te, özellikle 1980 sonrası dönemde Türkdoğan’ın **Epikürîen ahlak** anlayışıyla oluşmuş ‘**homo-ekonomik tip**’i ifade eden ilk cümlede yukarıdaki beklenen role uygun bir olumsuzlama göze çarpmaktadır. (1,9176’lık bir ortalama söz konusudur.)

Zygmunt Bauman liberal programın etkin olabilmesi için insanların öykünmeye çağrıldığı değerlere sahip olmanın, sahip olanların üstünlüğünün kanıtı olacağını belirtmektedir. Dolayısıyla ona göre risk ve çelişkilerin sosyal olarak üretilmeye devam ettiği noktada bireyselleşmekten kaçma ve bireyselleşme oyununu reddetme seçeneği kesinlikle gündemde değildir; kader olarak bireysellik ile ideal olan pratik bir kendini kabul ettirme yeteneği olarak bireysellik arasında büyüyen bir gedik vardır.⁴¹⁶ Kişisel (manevi) çıkar ve kendine dönük mutluluğa yönelik ifadelerde görülen kararsızlık ve katılmama arası değerler, buna dair bir yönelimi kişisel olarak reddetme eğilimini kanımızca ifade edebilir. Ayrıca kısmen yüksek bir katılım içeren ikinci ifadenin, ekonomik güçlüklerin sıkça yaşandığı bir toplum içinde bulunma nedeni ile değerlendirme ayırımına uğramış olma ihtimali de düşünülebilir.

Tablo 20: Çıkarıcılık/Kendine Dönüklük Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 4: Çıkarıcılık/Kendine Dönüklük	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Amaca giden her yol mubahtır	1,9176	,702
Ekonomik özerklik her şeyden önemlidir	3,3519	,652
Kendi mutluluğum daha önemlidir	2,5088	,545
Sorunların üzerine düşünmemek ve daha faydalı şeylerle meşgul olmak insan için daha iyidir	2,2339	,468
Açıklanan Varyans	4,056	

Faktör 4, tek başına toplam varyansın %4,056’sını açıklamaktadır.

⁴¹⁶ Zygmunt Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 63-64.

Kontrol faktörü olan ‘Paylaşım ve Empati’de, ifadelerin ortalamalarının yaklaşık olarak aynı düzeyde ve yükseğe yakın görülmektedir. Kendine dönüklük ve fayda kaygısına karşılık olarak empatiye yönelik algının yüksek olması, yine belirli bir sosyal konumda bulunan insanlardan beklenen davranış biçimlerine uygun olarak öğretmenlerin, paylaşımcılık ve empatiyle ilgili değerlere sahip çıktıklarını göstermektedir.

Tablo 21: Paylaşım/Empati Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Kontrol Faktör 4: Paylaşım/Empati	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Kötü bir olayda insanların bana yardımcı olacağını düşünüyorum	3,7368	,520
Tanımadığım bir insana gerektiğinde yardımcı olurum	3,9708	,702
Kendimi diğer insanlara karşı sorumlu hissediyorum	4,0000	,666
Kendimden aşağı gelir düzeyindeki insanları önemsiyorum	4,1642	,664
Açıklanan Varyans	4,019	

Kontrol faktörü toplam varyansın %4,019’unu açıklamaktadır.

Sorumluluktan kaçınarak, kendi ilgisizliğini bireyler için **özgürlük** etiketi altında sunabilen yeni düzenin insanlar arası özgürlük ve mesafelilik güdüsünü güçlendirmesine yönelik faktör olan ‘Mesafe ve Özgürlük’ de işte bu etikete ilişkin algıyı ölçmektedir. Özellikle mesafelilikle ilgili kararsızlıkla katılım arası değerler, kanımızca öğretmenlerin de söz konusu güdüyü algılamakta olduğunu göstermektedir.

Tablo 22: Mesafe/Özgürlük Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 5: Mesafe/Özgürlük	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Hoşuma bitmeyen insanları önemsemem	2,8333	,446
İnsanlarla olan ilişkilerimde mesafeli olmak gerektiğine inanırım	3,7302	,804
Kendimle ilgili durumları kendime saklarım	3,4692	,761
Açıklanan Varyans	3,333	

Faktör 5, tek başına toplam varyansın %3,333'ünü açıklamaktadır.

Erkal'ın Batı toplumlarından farklı olarak sahip olduğumuz bağımlılık ve beraberlik anlayışına⁴¹⁷ uygun olarak söz konusu mesafenin yakın ilişkiler yönünden durumu, 'Yakınlar ve Yakın İlişkiler' faktör ve kontrol faktörü altında incelenmiştir.

Buna göre yakınlar ve yakınlarla ilişkilerde ortalamalar bu anlayışa uygun görünmektedir. Faktör 6'da yakın ilişkilerdeki samimiyet ifadesi karasızlığa biraz daha yakın değer alarak diğerlerinden ayrılmakla birlikte, yakın ilişkilerin önemi ile ilgili olarak genel kanı özellikle aşağıdaki Kontrol Faktör 5 tablosunda görülen duruma uygun bir görünümdeydir.

Tablo 23: Yakınlar/Yakın İlişkiler Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 6: Yakınlar/ Yakın İlişkiler	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Genelde yakın ilişkilerim duygularıyla bağlantılı değildir	2,6696	,490
Yakınlarımla hakkında ne düşündüğü benim için önemli değildir	2,1906	,683
Kendimi tanımlarken yakın ilişkilerimin payı önemsizdir	2,3314	,754
Açıklanan Varyans	4,458	

Faktör 6, tek başına toplam varyansın %4,458'ini açıklamaktadır.

Kontrol faktöründe neredeyse tüm ifadelerin yüksek ortalama değerlere sahip olması, Faktör 6'daki yakınları önemseme halini doğrular niteliktedir. Bu suretle öğretmenlerin yakınlar ve yakınlarla ilişkilere önem vermekte ve buna ilişkin değerleri de muhafaza etmekte oldukları söylenebilmektedir.

⁴¹⁷ Erkal, **Sosyoloji**, s. 114.

Tablo 24: Yakınlar/Yakın İlişkiler Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Kontrol Faktör 5: Yakınlar/ Yakın İlişkiler	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Kendimi çok yakın hissettiğim insanların desteğine ihtiyaç duyarım	4,0673	,582
Kendime birini çok yakın hissettiğimde o kişiyi hayatımın bir parçası olarak görürüm	3,7222	,660
Yakın olduğum biri bir başarı elde ettiğinde gurur duyarım	4,3450	,660
Kendimi düşündüğüm kadar ailemi ve yakın arkadaşlarımı da düşünürüm	4,2874	,601
Eğer biri bana yakın olan birini incitirse kendim de incinirim	4,0587	,644
Yakın olduğum insanlar sık sık aklıma gelir	4,0968	,637
İnsanlar yakın ve akrabaları ile olan ilişkilerine özen göstermelidir	4,2639	,504
Açıklanan Varyans	8,949	

Bağımlılık ve beraberlik güdüsünü yakın ilişkiler bazında doğrulayan Kontrol Faktör 6 ise tek başına toplam varyansın %8,949'unu açıklamaktadır.

Beri yandan bireyler arası mesafenin hoşnutsuzluk, karşılıklı yabancılık ve tikslenme hissiyle ortak gidebildiğine ilişkin önceki bölümdeki varsayıma ilişkin olarak ortaya çıkan bir diğer faktör 'Ayrımcılık ve Hoşnutsuzluk' olarak belirlenmiştir. Risk ve çelişkilerin sosyal olarak üretilmeye devam ettiği noktada bireyselleşmenin zorunluluğu, insanları birbirine yabancılaştırmakta ve insanların toplumun karşı karşıya olduğu sorunlarla birlikte mücadele etmelerini engelleyen bir şüphe atmosferi yaratmaktadır.⁴¹⁸

'Ayrımcılık ve Hoşnutsuzluk' faktörüne ilişkin durumda ise ortalama değerlerin kararsızlıkla katılmama arası durumu, Türk kimliğine ilişkin değerlerden biri olarak

⁴¹⁸ Frank Furedi, **Korku Kültürü**, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 19.

yukarıda belirtilen hoşgörünün ve eşitlik anlayışının kuvvetli derecede olmasa da halen varlığına işaret etmekte ve araştırmadaki çözülmeye yatkın bireysel ifadelerde olduğu gibi bu yöndeki bir yönelimi reddetmektedir.

Tablo 25: Ayrımcılık/Hoşnutsuzluk Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 7: Ayrımcılık/Hoşnutsuzluk	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Seçimlerde herkesin oyu eşit olmamalıdır	2,4088	,542
Kadınlar ve erkekler eşit değildir	2,5367	,589
Kötü alışkanlıkları olan bir kişinin toplumda yeri yoktur	2,3882	,502
İnsanları kesin olarak ikiye ayırabiliriz: Güçlüler ve zayıflar	2,6412	,683
Zayıf karakterli insanlardan kurtulabilseydik sosyal problemlerin pek çoğu çözüldü	2,9006	,587
Açıklanan Varyans	14,471	

Faktör 7, en yüksek faktör değeri olarak toplam varyansın %14,471'ini açıklamaktadır.

Bauman Freud'dan yaptığı alıntıda, uygarlığın insanın mutluluk olanağının bir bölümünü, bir parça güvenlikle takas ettiğini belirtirken mesafe ve ayrımın, insanları tehdit eden şu üç tür acıya karşı korunma anlamında gelmekte olduğunu belirtmektedir: kendi bünyemizden, dış dünyadan ve öteki insanlarla olan ilişkilerimizden kaynaklanan acı.⁴¹⁹

Furedi, son dönemlerde güvenliğin yüceltilmesinin, aynı zamanda insanın potansiyeli ile ilgili son derece karamsar bir yaklaşımı yansıttığı belirtmektedir.⁴²⁰ Simmel ise bu durumu kısmen de olsa günümüzdeki kent kalabalığına bağlamaktadır. Fazla sayıda insanla kurulan dışsal temaslara içsel bakımdan paramparça olmamak

⁴¹⁹ Bauman, **a.g.e.**, s. 56-57.

⁴²⁰ Furedi, **a.g.e.**, s. 37.

için mesafeli yaklaşma, beri yandan üstünkörü temaslarla gelip geçen unsurlara bağlı olarak ortaya çıkan güvensizlik, birbirlerine bu anlamda bağlı görünmektedir.⁴²¹

Geniş risk yelpazesine karşılık önlem ilkesinin barındırdığı kötümser insan anlayışı, bireyi çaresiz ve hasta olarak resmetmekte; bu durum bir anlamda yeni risklerin icat edilmesi ile yeni bozuklukların keşfini de nedensel olarak birbirine bağlamaktadır.⁴²²

Güvensizliğe ilişkin algıyı ölçen faktörün içeriğinde de görülebileceği üzere risk anlayışı, özellikle yozlaşmaya ilişkin daha yüksek değerle birlikte, yukarıda da bahsi geçen, zayıflayan sosyal bağlara uygun bir görüntü vermektedir.

Tablo 26: Güvensizlik Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 8: Güvensizlik	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Tanımadığım bir insanla ilişki kurmak beni kaygılandırır	2,8171	,674
İnsanların gittikçe yozlaştığını düşünüyorum	3,7953	,665
Açıklanan Varyans	3,232	

Faktör 8, tek başına toplam varyansın %3,232'sini açıklamaktadır.

Türk kültüründe belirgin bir yeri olan komşuluk ilişkilerinin durumu, ilgili Kontrol Faktör 6 altında incelendiğinde kanımızca yoruma açık bir görüntü vermektedir. Ortalamadan yüksek olan değerler olumsuz bir görüntü çizmemekle birlikte, 1997 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı tarafından hazırlanan 'Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi)' isimli çalışmada da belirtilen komşuluğun kültürümüzdeki belirgin yeri⁴²³ düşünüldüğünde yeterince yüksek de bulunmayabilir.

⁴²¹ Georg Simmel, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 93.

⁴²² Furedi, a.g.e., s. 36.

⁴²³ **21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1997, s. 82.

Tablo 27: Komşularla İlişki Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Kontrol Faktör 6: Komşularla İlişki	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Oturduğum konutta komşularımı tanırım	3,9444	,778
Sıkıntılı anlarımda komşularımdan yardım isteyebilirim	3,7222	,792
Açıklanan Varyans	3,374	

Kontrol faktörü toplam varyansın %3,374'ünü açıklamaktadır.

Bireyler arası çözülmeye mesafe ve güvensizliğin daha genel açıdan ölçüldüğü savaş ve şiddet algısına ilişkin faktörde ise, dışsal mesafenin içsel veçhesinin yalnızca kayıtsızlık olmadığı, farkına varılmasa da, çoğu kez, nedeni ne olursa olsun her an nefrete ya da kavgaya dönüşebilecek bir potansiyelin varlığı, kararsızlığa yakın ve az üstünde değerlerle kısmen de olsa doğrulanma, en azından yadsınmama durumundadır

Tablo 28: Savaş/Şiddet Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 9: Savaş/Şiddet	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
İnsanların doğası gereği savaş ve çatışmalar her zaman olacaktır	3,3226	,533
Yakın gelecekte bir dünya savaşının daha olacağını düşünüyorum	2,9942	,577
Dünya, üzerinde yaşayan insanların esas itibarıyla kötü ve tehlikeli olduğu, güçlüklerle dolu bir yerdir	2,5500	,469
Açıklanan Varyans	2,859	

Faktör 9, tek başına toplam varyansın %2,859'unu açıklamaktadır.

4.5.3.1.3. Bireyle Grup Arası Çözülmeye Öğretmenlerin Sosyal Çözüm Algısına İlişkin Faktör Dağılım ve Yüklemeleri

Küreselleşme ve çokkültürlülük projelerinin etkileşim alanlarının yaygınlık kazanmasıyla birlikte çatıştırıcı uygulamaların bireyleri uzaklaştırmak etkisinin, ortak gayelere ulaşma amacıyla bir araya gelen ve çeşitli faaliyetlerde bulunan insanlar arası

işbirliğini de ortadan kaldırmakta olduğu söylenebilmektedir. Eisenstadt, gelenek, modernlik ve değişimin bir dereceye kadar içinde bütünleşeceği yeni kolektif **milli kimlik** odaklarının geliştirilmesinin gerekliliğini ifade ederken,⁴²⁴ Türkdoğan, 1980 sonrasında kitle kültürünün çağdaş eğitim sistemiyle gençleri ekonomi politiğe uygun olarak, kıran kırana bir yaşamın içine sürüklediğini belirtmektedir. Bu sebeple kişiliğin yaşanılmadığı, sürekli maddi değer ve kalıplar içinde girişimlerde bulunulan vahşice bir yarışma süreci içinde birey, çocukluktan itibaren milli kültürün özgürleştirici yöneliminin aksine kitle kültürünün ihtiyaçları doyurmaya yönelik güdümlemesi içinde biçimlenmektedir.⁴²⁵

İlgili faktör olan ‘Aidiyet/Milli Kimlik’te, öğretmenlerin milli kimliğe bağlılığı ve kendilerini, belki de bunun da etkisiyle toplum içinde yalnız görmemeleri dikkat çekicidir. Ancak milli bağların zayıflama durumuna ilişkin kararsızlıkla onaylama arası algı durumu, bireysel algılardan farklı olarak genele dair daha önceden de görülen güvensiz ya da karamsar bakışa yatkınlığı göstermektedir. Gruba yakınlık ifadesi, daha çok kolektif eylem ve düşünce gözetilerek eklenmiş olup bu faktör altındaki katılmama ile kararsızlık arası birikme, genel olarak kolektif eyleme öğretmenlerin kişisel olarak şu ana kadarki katılımcı ve korumacı algılarına uygun olarak değerlendirilebilir.

Tablo 29: Aidiyet/Milli Kimlik Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 10: Aidiyet/Milli Kimlik	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Kendimi toplumda yalnız hissediyorum	1,9094	,605
Bir gruba yakın olmak özgür olmayı engeller	2,5235	,490
Kendimi Türk milletine bağlı olarak görmüyorum	1,8363	,596
Gelişen ve değişen dünyamızda milli bağların giderek zayıfladığını düşünüyorum	3,4633	,442
Açıklanan Varyans	3,698	

Faktör 10, tek başına toplam varyansın %3,698’ini açıklamaktadır.

⁴²⁴ S.N. Eisenstadt, “Toplumsal Değişme ve Gelişme,” Çev. Birsen Örs, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:14, Ocak 1996, s. 22.

⁴²⁵ Türkdoğan, **Halk Kültürü-Kitle Kültürü Farklaşması**, s. 104-105.

Hemen ardından değerlendirilen Kontrol Faktör 7’de, ortak bir kültürün varlığına olan inanca dair kararsızlıkla katılma arası değer; yine toplumun geneline yönelik algıdaki şüphe durumuna uygun olup, toplumdaki birlik bütünlük haline ilişkin algıda biriken katılmama ile kararsızlık arası değer de bu durumu doğrular niteliktedir.

Tablo 30: Aidiyet/Milli Kimlik Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Kontrol Faktör 7: Aidiyet/Milli Kimlik	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Toplumumuzda birlik ve bütünlük hali vardır	2,8246	,667
Türkiye’de herkesçe paylaşılan ortak bir kültürün varlığına inanıyorum	3,4282	,521
Açıklanan Varyans	3,909	

Kontrol Faktör 7, tek başına toplam varyansın %3,909’unu açıklamaktadır.

Sennett, üyeleri arasında alt düzeyde etkileşim olan; bireysel, istikrarsız, kişilik fikirlerinin baskın olduğu bir toplumda kolektif eylemi imkânsız kılan, ayrıca cemaat ya da grupları da bir o kadar dışarıdan gelenlere kapatan bir durumdan söz ederken,⁴²⁶ ilk bölümde anlatılan sadece dış etkilerle bir araya gelmiş ya da fonksiyonel yapı gereği bir arada bulunan bir toplum, Erkal’ın da belirttiği üzere günümüz sanayileşmiş ve modernleşmiş toplumlarda dayanışma eksikliği, manevi çöküntü, çözülme belirtileri, bazı sosyal hastalıklar ve anomi haline açık olmaktadır.⁴²⁷

Aydın, kaotik kültür olarak tanımladığı durum içerisinde, kültürün geçmişi, bugünü ve geleceğinin işlevsel zihinsel yapıların özü açısından çok az ortak noktaya sahip olduğunu, gücü belirsiz, güvencesiz bir görünüm ve insanlarda yılgınlık ve engellenmişlik halinden bahsetmektedir. Sosyal değişimle birlikte düşünce, kavram ve değerlerde görülen değişmelerde de kültürel sürekliliğin sağlanması ve kaotik duruma geçişin engellenmesi için eğitim rolüne dikkat çekmektedir. Eğitimi sosyal bir

⁴²⁶ Richard Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002, s. 309-310.

⁴²⁷ Erkal, **Sosyoloji**, s. 283.

güç olarak tanımlayan Aydın, sosyal ve kültürel değişme ile ussal bir ilişki kurma ve işbirliği yapma yolunun eğitimden geçtiğini belirtmektedir.⁴²⁸

Son faktörümüz, içerdiği genel ifade ile bir anlamda eğitimin yukarıda bahsi geçen gücünü akılda tutarak, öğretmenlerin gelecekle ilgili algısını ölçmektedir. Her iki ifadede de kararsızlıkla katılıma yakın değerler görünmektedir. İlk ifadenin kararsızlığa yakın olması, öğretmenlerin bir anlamda ülkenin gelecek neslini yetiştirmekte olduğu düşünüldüğünde buraya kadarki genele ilişkin güvensizlik tablosundan kısmen farklı olarak değerlendirilebilecekken; ikinci ifadenin yüksek sonucu da hesaba katılarak değerlendirilmesi halinde, sonuç olarak genel bir güvensizliği belli ettiği söylenebilmektedir.

Tablo 31: Gelecek Algısı Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Faktör 11: Gelecek Algısı	Ortalama	Standart Sapma	Faktör Yüklemeleri
Türkiye'nin geleceği konusunda umutsuzum	3,3226	1,30442	,657
Türkiye'nin geleceği ile ilgili olarak politikacılara güvenmiyorum	3,8713	1,12338	,740
Açıklanan Varyans	3,252		

Faktör 11, tek başına toplam varyansın %3,252'sini açıklamaktadır.

1980 sonrası dönemin konumuz çerçevesinde incelendiği haliyle siyasi gelişmelerden bağımsız değerlendirilemeyeceği açıktır. Bu sebeple Kontrol Faktör 8'de öğretmenlerin, gelecekle ilgili güvensizliklerinin siyasi bölümüne karşıt olarak aynı alandaki kişisel katılım ve ilgileri incelenmiş, katılıma değerlerden de görüldüğü üzere güvensizliğin eylemsizlik ya da ilgisizliğe tam olarak yönelmediği ortaya çıkmıştır.

⁴²⁸ Mustafa Aydın, "Kültürel Süreklilik, Değişme ve Eğitim," **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 1991, s. 36-38.

Tablo 32: Siyasi Duruş Kontrol Faktörü ve Faktör Yüklemeleri Dağılımı

Kontrol Faktör 8: Siyasi Duruş	Ortalama	Faktör Yüklemeleri
Gerekli görürsem politik bir eyleme (imza, boykot, yasal gösteri, yürüyüş) katılabilirim	3,7105	,824
Arkadaş grubumuzda sıkça siyasetten konuşuruz	3,9035	,816
Açıklanan Varyans	3,006	

Kontrol Faktör 8, tek başına toplam varyansın %3,006'sını açıklamaktadır.

4.5.3.2. Zaman Değişkenine Göre Öğretmenlerin Sosyal Çözülme Algısına İlişkin Varsayımlar ve Değerlendirme Sonuçları

Araştırmada faktör analizi uygulanarak yapılan gruplamada ortaya çıkan sosyal çözülme ve sosyal değerlerdeki değişmeye ilişkin 11 faktör, bu bölümde değerlerdeki değişmeye ilişkin algı düzeyinin yaş gruplarına göre farklılık gösterip göstermediğinin ortaya konulması için Kruskal-Wallis H testi ile sınanmış ve sonuçlar, tablolar aracılığıyla gösterilmiştir. Önceden de belirtildiği üzere, bu bölümdeki varsayımların temel dayanağı, 1980 öncesinden sonrasına, etkin sosyal değişme süreçleri yaşayan Türkiye’de yaş grupları arasında görüş ve algı farklılıklarının olabileceği varsayımına dayanmaktadır.

Tablo 33: Aile ve Evlilik Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	N	Mean Rank
Aile ve Evlilik	40-50	168	157,77
	51-60	137	180,38
	61-70	30	195,78
	71-üzeri	6	203,33
	Total	341	

Test Statistics ^{a,b}	
	Aile ve Evlilik
Chi-Square	6,890
df	3
Asymp. Sig.	,076

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre aile ve evlilikle ilgili sosyal çözülme algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. ($p=0,076>0,05$) Bu durum, söz konusu faktöre ilişkin incelemede, öğretmenlerin aile ve evlilikle ilgili çözülmeye yönelik ifadelerine katılmamalarına uygun olarak, (örneklemin büyük kısmının evli olduğu da düşünülürse) aile ve evliliğe ilişkin değerlerden yaş fark etmeksizin aynı şekilde etkilendikleri sonucunu vermektedir.

Tablo 34: Medya ve İletişim Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	N	Mean Rank
Medya ve İletişim	40-50	169	172,82
	51-60	137	167,91
	61-70	30	174,20
	71-üzeri	6	202,83
	Total	342	

Test Statistics ^{a,b}	
	Medya ve İletişim
Chi-Square	,852
df	3
Asymp. Sig.	,837

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre medya ve iletişimle ilgili algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. ($p=0,837>0,05$) 1980 sonrası süreçte teknolojik gelişmelerle birlikte yıllara göre etkinliği gittikçe artan bu faktöre ilişkin bu durum, medya ve iletişimin sosyal ilişkiler üzerindeki olumsuz etkisinin yaş grubu gözetmeksizin her kesim üzerinde aynı etkiyi yaratması olarak yorumlanabilir.

Tablo 35: Fırsatçılık ve Yolsuzluk Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	N	Mean Rank
Fırsatçılık ve Yolsuzluk	40-50	169	165,69
	51-60	136	172,70
	61-70	30	193,63
	71-üzeri	6	168,92
	Total	341	

Test Statistics ^{a,b}	
	Fırsatçılık ve Yolsuzluk
Chi-Square	2,164
df	3
Asymp. Sig.	,539

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre fırsatçılık ve yolsuzlukla ilgili algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. ($p=0,539>0,05$) Bu durum, söz konusu faktöre ilişkin incelemede, öğretmenlerin gelir adaletsizliği, rantçılık, rüşvet, medyaya güvensizlikle ilgili çözülmeye yönelik ifadelerle yüksek katılımlarına uygun olarak, fırsatçılık ve yolsuzlukla ilgili durumdan yaş fark etmeksizin aynı şekilde etkilendikleri sonucunu vermektedir.

Tablo 36: Çıkarıcılık/Kendine Dönüklük Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	N	Mean Rank
Çıkarıcılık/Kendine Dönüklük	40-50	169	163,64
	51-60	136	170,79
	61-70	29	202,19
	71-üzeri	6	203,83
	Total	340	

Test Statistics ^{a,b}	
	Çıkarıcılık/Kendine Dönüklük
Chi-Square	4,651
df	3
Asymp. Sig.	,199

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre çıkarıcılık ve kendine dönüklük ilgili algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. ($p=0,199>0,05$) Özellikle 1980 sonrası dönemde Türkdogan'ın Epikürien ahlak anlayışıyla oluşmuş insan tipinden beklenen bir yaklaşımı ifade eden bu faktöre ilişkin incelemede olumsuzlanmasına ek olarak, öğretmenlerin çıkarıcılık ve kendine dönüklükten, yaş fark etmeksizin etkilenmedikleri sonucunu vermektedir.

Tablo 37: Mesafe/Özgürlük Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	N	Mean Rank
Mesafe/Özgürlük	40-50	168	160,51
	51-60	136	184,51
	61-70	28	126,80
	71-üzeri	6	280,33
	Total	338	

Test Statistics ^{a,b}	
	Mesafe/Özgürlük
Chi-Square	17,922
df	3
Asymp. Sig.	,000

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre mesafe ve özgürlükle ilgili algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir. ($p=0,000<0,05$) Yeni düzenin insanlar arası özgürlük ve mesafelilik güdüsünü güçlendirmesine yönelik olarak belirlenen bu faktöre ilişkin

inceleme, öğretmenlerin de söz konusu güdüyü algılamakta olduğunu göstermekte idi. Ek olarak öğretmenlerin yaş gruplarına göre mesafeliliğe ilişkin farklı yönelim gösterdikleri de söylenebilmektedir. Yaş dönemleri ile mesafe güdüsü arasındaki anlamlı ilişkinin yönü ve şiddeti yine SPSS programındaki Spearman Correlation Testi ile incelendiğinde;

			Yaş Grubu	Mesafe/Özgürlük
Spearman's rho	Yaş Grubu	Correlation Coefficient	1,000	,069
		Sig. (2-tailed)	.	,209
		N	342	338
	Mesafe/Özgürlük	Correlation Coefficient	,069	1,000
		Sig. (2-tailed)	,209	.
		N	338	338

pozitif yönde ancak zayıf bir ilişki görülmektedir. Buna göre yaş gruplarında ileri yaşlara doğru gidildikçe mesafe güdüsünün de arttığı söylenebilmektedir. Bu durum, 1980 sonrası sosyal değişimleri belki de en iyi şekilde analiz edebilecek ileri yaşlardaki öğretmenlerin, söz konusu çözülme faktörünü kendi algılarında daha belirgin bir şekilde hissedebildikleri ve bundan etkilenebildikleri şeklinde yorumlanabilmekle birlikte ilişkinin güçlü olmaması, bu durumu bir anlamda yoruma açık bırakmaktadır.

Tablo 38: Yakınlar/Yakın İlişkiler Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	N	Mean Rank
Yakınlar/Yakın İlişkiler	40-50	169	157,73
	51-60	133	178,66
	61-70	30	184,57
	71-üzeri	5	199,50
	Total	337	

Test Statistics ^{a,b}	
	Yakınlar/Yakın İlişkiler
Chi-Square	4,962
df	3
Asymp. Sig.	,175

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre yakınlar ve yakın ilişkilerle ilgili algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. ($p=0,175>0,05$) Öğretmenlerin yakınlar ve yakınlarla ilişkilere önem vermekte ve buna ilişkin değerleri de muhafaza etmekte olduklarına dair söz konusu faktör incelemesindeki sonuçla birlikte bu durum, öğretmenlerin yakınlar ve yakın ilişkilerle ilgili çözülmeye yönelik ifadelerle katılmamalarına uygun olarak, yakınlar ve yakın ilişkilere ilişkin değerlerden yaş fark etmeksizin aynı şekilde etkilendikleri sonucunu vermektedir.

Tablo 39: Ayrımcılık/Hoşnutsuzluk Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	N	Mean Rank
Ayrımcılık/Hoşnutsuzluk	40-50	168	154,94
	51-60	131	179,45
	61-70	30	182,08
	71-üzeri	6	213,42
	Total	335	

Test Statistics ^{a,b}	
	Ayrımcılık/Hoşnutsuzluk
Chi-Square	6,880
df	3
Asymp. Sig.	,076

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre ayrımcılık ve hoşnutsuzlukla ilgili algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. ($p=0,076>0,05$) Öğretmenlerin hoşgörü ve eşitlik anlayışına kuvvetli derecede olmasa da yatkın bir görünüm sergilediği söz konusu faktör incelemesindeki sonuçla birlikte bu durum, öğretmenlerin ayrımcılık ve hoşnutsuzlukla ilgili çözülmeye yönelik ifadelerine katılmamalarına ek olarak, yaş fark etmeksizin bundan etkilenmedikleri sonucunu vermektedir.

Tablo 40: Güvensizlik Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	N	Mean Rank
Güvensizlik	40-50	167	168,62
	51-60	136	172,61
	61-70	30	170,02
	71-üzeri	6	149,33
	Total	339	

Test Statistics ^{a,b}	
	Güvensizlik
Chi-Square	,401
df	3
Asymp. Sig.	,940

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre güvensizlikle ilgili algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. ($p=0,940>0,05$) Güvensizliğe ilişkin algıyı ölçen faktörün içeriğinde de görülebileceği üzere risk anlayışı, özellikle yozlaşmaya ilişkin daha yüksek değerle birlikte bu durum, öğretmenlerin güvensizlikten yaş grubu fark etmeksizin aynı yönde etkilendikleri sonucunu vermektedir.

Tablo 41: Savaş/Şiddet Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yaş Grubu	N	Mean Rank
Savaş/Şiddet	40-50	169	164,28
	51-60	136	169,90
	61-70	29	192,53
	71-üzeri	6	252,67
	Total	340	

Test Statistics ^{a,b}	
	Savaş/Şiddet
Chi-Square	6,565
df	3
Asymp. Sig.	,087

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre savaş ve şiddetle ilgili algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. ($p=0,087>0,05$) Mesafe ve güvensizliğin insanlar arası ilişkide her an şiddete yönelme potansiyeli taşımasına (en azından yadsınmamasına) yönelik ilgili faktör açıklamasına ek olarak bu durum, öğretmenlerin güvensizliğe ek olarak şiddet algısından da yaş grubu fark etmeksizin aynı yönde etkilendikleri sonucunu vermektedir.

Tablo 42: Aidiyet/Milli Kimlik Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yas Grubu	N	Mean Rank
Aidiyet/Milli Kimlik	40-50	168	160,65
	51-60	135	175,84
	61-70	29	200,83
	71-üzeri	6	123,08
	Total	338	

Test Statistics ^{a,b}	
	Aidiyet/Milli Kimlik
Chi-Square	6,473
df	3
Asymp. Sig.	,091

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre aidiyet ve milli kimlikle ilgili algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. ($p=0,091>0,05$) Öğretmenlerin manevi kültür öğelerine ilişkin korumacı yaklaşımlarına uygun olarak ilgili faktör incelemesinde milli kimliklerine de bağlılık göstermekte oldukları ve bu nedenle aidiyet duygusu da taşıdıkları belirtilmişti. Bu durum, öğretmenlerin aidiyet ve milli kimlikle ilgili çözülmeye yönelik ifadelerle katılmamalarına ek olarak, yaş fark etmeksizin bundan etkilenmedikleri sonucunu vermektedir.

Tablo 43: Gelecek Algısı Faktörü ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

	Yas Grubu	N	Mean Rank
Gelecek Algısı	40-50	168	155,78
	51-60	136	182,43
	61-70	30	195,83
	71-üzeri	6	185,75
	Total	340	

Test Statistics ^{a,b}	
	Gelecek Algısı
Chi-Square	8,107
df	3
Asymp. Sig.	,044

Öğretmenlerin yaş gruplarına göre gelecek algısına ilgili görüşleri arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir. ($p=0,044<0,05$) Güvensizlik algısına yönelik olumlayıcı tutumla birlikte ilgili faktörde gelecekle ilgili ortalama üzerinde umursuz bir algı

görünmekte idi. Buna ek olarak gelecekle ilgili umutsuzluğun yaş gruplarına göre farklılık gösterdiği de söylenebilmektedir. Yaş dönemleri ile gelecek algısı arasındaki anlamlı ilişkinin yönü ve şiddeti yine SPSS programındaki Spearman Correlation Testi ile incelendiğinde;

			Yaş Grubu	Gelecek Algısı
Spearman's rho	Yaş Grubu	Correlation Coefficient	1,000	,154**
		Sig. (2-tailed)	.	,005
		N	342	340
	Gelecek Algısı	Correlation Coefficient	,154**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,005	.
		N	340	340

pozitif yönde ancak zayıf bir ilişki görülmektedir. Buna göre yaş gruplarında ileri yaşlara doğru gidildikçe geleceğe yönelik olumsuz algının da arttığı söylenebilmektedir. Bu durum, bir anlamda daha fazla nesile tanık olmuş, yetiştirmiş ileri yaşlardaki öğretmenlerin, söz konusu çözülme faktörünü belki de karşılaştırma yaparak kendi algılarında daha belirgin bir şekilde hissedebildikleri ve bu sebeple yaş dönemlerine göre söz konusu durumun farklı algılanabileceği şeklinde yorumlanabilmekle birlikte ilişkinin güçlü olmaması, söz konusu sonucu bir anlamda yoruma açık bırakmaktadır.

SONUÇ

Çalışmamızın içeriğinde aktarılan kuramsal bölüm ve alan araştırmasının sonuçlarına ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında:

2. Dünya Savaşı'yla beraber ülkelerin yaşadığı ağır ekonomik ve sosyal bunalımlar sonucunda modernleşmenin getirdiği geleceğe güvenle bakan toplum imajının yerle bir olduğu bir dönem başlamış, savaştan güçlenerek çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin etkinliğinde kapitalizmin tek egemen ekonomik sistem haline gelmesi ile birlikte günümüzdeki adı ile küreselleşme, yöneldiği belli bir taraf olmadan, her alanda ve her tür fikri kendi bünyesinde barındırarak, kimi zaman sosyal sistemleri çıkarlarına uygun bir şekilde değişime uğratarak gelişmesini sürdürmüştür. Türkiye'de de 1950'lerin sonuna doğru artan ekonomik ve sosyal bunalım, 1961 müdahalesinden sonra ekonomik kalkınma planlarıyla yönlendirilmeye çalışılmış, ancak 1960'ların son yıllarında başlayan ve uluslararası bir nitelik kazanan siyasi olayların öteki ülkelerde 70'lerin başında yatışmasına rağmen Türkiye'de şiddetini artırmasıyla toplumu etkilemeye devam etmiştir.

Bu noktada Kongar'ın, Türkiye'de Batı'dakine benzer endüstrileşme sürecinin yaşanmamış olması nedeniyle, sosyal değişmelerin, Batı'da gördüğümüz klasik toprak ağası, köylü, burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki ilişkilerle değil, siyasi ve ideolojik olarak belirlenen değişimci ve tutucu cepheler arasındaki savaşımın biçimlendiğine dair tespiti göz önünde bulundurulabilir. Ancak bu dönemde ekonomik planlarla sağlanan kısmi ilerleme, hızlı nüfus artışı, siyasi olayların artan şiddeti ve Batı ülkelerinin yeniden hız kazanan ekonomik ve siyasi gelişmelerine ayak uyduramama nedeniyle etkili olamamış, dolayısıyla 1980 yılı, ekonomik çerçevede yeni bir arayışın başladığı bir dönem olarak reçetesini, devlet müdahalesinin en az olduğu bir ortamda piyasa mekanizmasını etkin kılmak amacıyla getirilen ve 24 Ocak Kararları adıyla tarihe geçen program ve sonrasında 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle ortaya koymuştur.

Rıfat Bali'nin belirttiği gibi, henüz Batılı ülkelerin tüketim düzeyine erişememiş Türk toplumunu yeni baştan tasarlamak, tüketim alışkanlarını değiştirmek ve yerine

Batı'nın alışkanlıklarını ikame etmek için medyanın desteğiyle büyük bir 'toplumu yeniden inşa' hareketinin başladığı 1980 yılı ve sonrası, bu nedenle sosyolojik olarak Türk toplumu için ayrı bir inceleme dönemi, bir milat olarak değerlendirilmektedir.

Liberalleşme politikalarıyla birlikte gelen ekonomik alandaki değişimler ve devletin sosyal niteliğinden vazgeçen tutumuyla birlikte, zengin ve yoksul arasındaki gelir farkının sosyal bütünleşmeyi tehdit edecek şekilde arttığı, sosyal ve kültürel alanda da birey, grup ve kurumlar arası mesafenin açıldığı bir süreç böylece başlamıştır. Söz konusu süreç, fiyatların yükseldiği, enflasyonun çift haneli rakamlara vardığı, kırsal alandan kente yeni bir göç dalgasının yaşanmasıyla işsizliğin arttığı, beri yandan yeni zenginlerin, iyice görünür olduğu bir ortamda toplumun hoşgörü sınırlarının, değerlerinin erozyona uğratılmak suretiyle standart kültürden, sağlıklı sosyalleşmeden uzaklaştırılıp farklı kesimler halinde çeşitli yan kültür alanları içine hapsedildiği ve bu suretle sosyal bütünleşmeden gittikçe uzaklaşıldığı bir süreç olarak nitelenebilmektedir.

Sosyalleşmenin, insanın durumları kurumlaşmış kurallara uygun olarak tarif ve idrak edebilmesini, onlara göre değerlendirmesini mümkün kıldığı, bu suretle kişinin ihtiyaç duyduğu yetenek ve disiplini sağlama, geliştirme, toplumun talep ve arzularını, değerler sistemini, ideallerini öğretme yönündeki amaçlarına; ve milli kültürün canlı, sürekliliği olan bir değerler sistemi, öğrenilmiş davranışlar biçimi olduğu haliyle bireyin, hayatının her safhasında bu kültür değer ve normlarına uymak suretiyle kişilik kazandığı ve toplumdaki yerini aldığı gerçeğine karşın; birey, grup ve kurumlar arası ilişkilerin yasalara, norm ve değerlere riayet ederek, başkalarının haklarına saygılı olarak değil, tam tersine yasa dışı ve hak göz etmeksizin davranan, daima daha fazlasını isteyen bir anlayışla yeni şeklini alması, buna uygun tutum ve davranışların, genel değerler sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuş, bu tutum ve davranışların yerel ve ulusal siyasete de eklenmesi ile birlikte tüm siyasal ve sosyal sistemin yozlaşmasına uygun bir ortam yaratıldığı söylenebilmektedir.

Merton, basit anomi diye bahsettiği durumu tanımlarken, bir grup ya da toplumdaki değer çatışmalarından doğan huzursuzluk haline gönderme yapmaktadır. Ona göre bu durumun sonunda bir rahatsızlık ve gruptan kopma duygusu belirebilmektedir. Ancak şiddetli anomi durumunda, bir grup ya da toplumdaki değer sisteminin çürümesi söz konusudur. Bu durumda toplum liderlerinin kişi ihtiyaçlarına ilgisizlikleri hakkında bir algı, temel olarak düzensiz ve kurlsız görülen topluma yönelik güvensizlik, sosyal yapının belki de en önemli unsurlarından biri olan manevi kültür öğelerinin etkinliklerini yitirdikleri durumda ortaya çıkan boşluk ve hiçlik duygusu, beri yandan insanın sosyal ve psikolojik destek için kişisel ilişkilere güvenemeyeceği konusunda bir inanç gibi göstergeler, Merton'a göre bir toplumda çözülmenin başladığını göstermektedir. Bu suretle çalışmamız, 1980'le birlikte gelen paradigma değişimiyle yaratılan sosyal değişme ortamında, özellikle manevi kültür öğelerindeki değişim ve sosyal çözülmeye yönelik tespitlere yer vermektedir. Beri yandan farklı kesimler halinde çeşitli yan kültür alanları içine hapsedilme ve bu suretle sosyal bütünleşmeden gittikçe uzaklaşmaya karşılık; eğitim ve öğretimin, farklılaşmaları silerek bütün kitleyi saracak ortak duygular, düşünce sistemleri ve değerler geliştirebilme ve toplumda kültürel adacıklar meydana gelmeden ve sosyal bütünleşmeye doğru gidişi sağlama yönündeki işlevi, çalışmamızın temel çıkış noktalarından bir diğeri olarak belirlenmiştir.

Araştırmamızdaki amaç, 1980 sonrası sosyal değişmelerin sosyal çözülme yönünde algılanıp algılanmadığının -ilgili bölümlerde verilen şablona uygun olarak- öğretmenlerle yapılan alan araştırmasının verileri göz önünde bulundurularak betimleyici bir çerçevede incelenerek aktarılmasıdır. Buna ilâve olarak; diğeri bir amaç da eğitimin standart kültürün yaşatılması ve nesillere sağlıklı bir biçimde aktarılmasındaki rolüne uygun olarak öğretmenlerin sosyal çözülme algısını ve bu algının yaş dönemlerine, -zaman değişkenine- göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyabilmektir. Buna göre, söz konusu dönemle birlikte gelen sosyal değişmelerin sosyal çözülme yönünde algılanıp algılanmadığının öğretmenlerin algı düzeyine ve yaş dönemleri ile arasında var olduğu düşünülen bağlantıya göre belirlenmesi için 40 yaşın üzerindeki öğretmenler örneklem olarak seçilmiştir.

Seçilen rneklemle yapılan alan araştırması neticesinde elde ettiğimiz sonuçların genel bir değerlendirmesini yapacak olursak: Örneklem, cinsiyet açısından eēite yakın bir dağılım göstermekte, yaē grupları 40-50 ve 50-60 yaē arasında birbirine yakın ve toplamda da en fazla yoğunluğu gösterirken; rneklemın büyük çoğunluğunun medeni durumu evli görülmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan şehirlilik, doğum yeri ve yaēam sresinin çoğunda şehirde ikamet ediyor olma nedeni ile belirgindir. Gelir deėiēkeni ise çalışmamızın tek bir kesime yönelik araştırma olması sebebiyle farklılık göstermemektedir. Aylık kiēisel ve hane gelirleri açısından örneklem içi farklılaēma veya bu açıdan bir sosyal tabakalaēma söz konusu olmamaktadır.

Öğretmenlik mesleğine göre niteliklerde öğretmenliğe baēlanan dönem, büyük oranda araştırmamıza konu olan 1971-80 ve 1981-90 arasında görülmektedir. Çalışmamızda 40 ve üzeri yaēlardaki öğretmenlerin görüşleri dikkate alındığı için mesleğe devamlılık şart koēulmamıē, yaē grupları gereği emekli öğretmenler de örneklem dâhil edilmiştir. Yine de rneklemın büyük çoğunluğunu, halen mesleklerine devam eden öğretmenler oluştırmaktadır. Öğretmenlik yapılan kurum açısından eēit dağılım gzetilmiē ve bu amaca yakın bir sonuca ulaēılmıřtır.

Eğitimin sosyolojik açıdan önemi ve öğretmenlerin toplum içindeki rolleri gereğince ne sürülen varsayımlar değerlendirildiğinde; en baēta öğretmenlerin, toplumun temel kurumlarından olan aile ve evliliğe, örf, adet, gelenek, inanç ve milli değerlere sahip çıktığı görülmektedir. ocuk için ilk sosyal yapı unsuru olan aile, bireyin ilk sosyalleēme deneyimini yaēadıėı ve okuldan önce birçok sosyal davranıēı öğrendiği en önemli sosyal kurumlardan biri olarak nitelendirilebilir. Beri yandan sosyal zlmeye neden olan faktörlerden biri olan aile yapısında karēılıklı sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışmanın zayıflaması durumuna karēılık ailenin korunması, sosyal sistemin iēlerliėi açısından da büyük önem arz etmektedir. Bu suretle araştırmaya eklenen aile faktörüne iliēkin varsayım; öğretmenlerin aile ve evliliğe ve bu kurumlara iliēkin değerlere sahip çıkacağı yönünde ortaya atılmıē ve faktör analizindeki değerlendirmede de bu durumu doğrular bir sonucun ortaya çıktığı görülmüştür. Benzer şekilde milli varlığın en önemli unsurlarından örf, adet, gelenek,

inanç ve vatan düşüncesine karşı aynı algı düzeyi, bununla ilgili olarak ortaya atılan varsayımın doğrulandığını göstermiştir. Ayrıca, sosyal değer ve normlardaki aşınmalara karşılık dürüstlük ve çalışkanlığa, paylaşımcı ve empatiye yönelik yaklaşıma, yakınlar ve yakınlarla ilişkilere önem verme gibi sağlıklı sosyal ilişkileri ortaya çıkaran davranış biçimleri ve değerlere sahip çıkma durumu da bunlarla ilgili faktörlere ilişkin tablolardaki değerlerin gösterdiği üzere doğrulanmıştır.

Beri yandan çalışmamızın kuramsal düzeydeki amacını teşkil eden 1980 sonrası sosyal değişmeler sosyal çözülme sürecinin birey, grup ve kurumlar arası sosyal çözülme türlerinin içeriğine uygun olarak açıklanması, alan araştırmasının ilgili bölümünde incelenmiş; 1980 sonrası sosyal değişmelere ilişkin medya ve iletişimin olumsuz etkileri, yolsuzluklar, gelir dağılımdaki bozukluk, milli ve sosyal bağların zayıflaması, bireyler arası mesafe, güvensizlik, geleceğe yönelik umutsuzluk durumlarının da öğretmenlerce algılanıp algılanmadığı kontrol edilmiş ve buna göre belirlenen varsayımlara uygun şekilde öğretmenlerin, kuramsal çerçevede sosyal çözülmeye neden olan faktörler olarak nitelenen bu sosyal değişmeleri aynı yönde algıladıkları görülmüştür.

Araştırmaya ilişkin bir diğer amaca göre, 1980 öncesinden sonrasına etkin sosyal değişme süreçleri yaşayan Türkiye’de, yaş grupları arasında görüş ve algı farklılıklarının olabileceği varsayılarak öğretmenlerin de sosyal çözülme algılarının, bulundukları yaş gruplarına göre, mesleklerinin getirdiği sorumluluktan bağımsız olarak değişebileceği düşünülmüştür. 1950 yılından 1980’e kadar her on yılda bir sosyal boyutta etkileri yadsınmayacak durumdaki 3 askeri müdahale ile birlikte, bu süreçlerdeki güçlü sosyal değişme süreçlerinin kuşaklar arası algı ve düşünce farklılığı yaratabileceği varsayımına dayanarak yapılan bu bölümdeki incelemelerde algıların, yaş gruplarına göre farklılık göstermediği anlaşılmıştır. Aidiyet ve milli kimliğe ilişkin değerlerdeki aşınma, medya ve iletişimin olumsuz etkileri, fırsatçı ve çıkarıcı anlayışın, yolsuzlukların yaygınlaşması, bireyler arası güvensizlik gibi sosyal çözülmeye neden olan faktörlerin hiçbirisinde, yaş dönemleri ile bu faktörlere ilişkin algılar arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Beri yandan öğretmenlerce onaylanmayan aile ve

evlilik kurumunun zayıflaması, yakınlarla ilişkilerin bozulması, ayrımcılık ve hoşnutsuzluğun artmasına yönelik faktörler için yapılan incelemede de benzer şekilde, yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Yapılan Kruskal-Wallis H testlerinde ilgili varsayımların reddedilmesiyle, söz konusu faktörlere ilişkin sonuçların, farklı yaş gruplarındaki öğretmenleri, bu gruplara göre bir ayrım gözetmeksizin aynı şekilde etkilediği ve/veya aynı şekilde düşünmeye sevk ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak iki faktöre ilişkin farklılık tespit edilmiştir:

Bireyler arası ilişkilerdeki mesafeli davranma güdüsüne yönelik olarak belirlenen faktöre ilişkin incelemede de görülen olumlamaya yakın katılımın yaş gruplarına göre farklılık gösterdiği, yaş gruplarına göre bu faktöre ilişkin algıda anlamlı farklılaşmalar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmanın yönünün ve şiddetinin belirlenmesi için yapılan Spearman Correlation Testi sonucunda yaş gruplarında ileri yaşlara doğru gidildikçe mesafe güdüsünün de arttığı görülmüş, ancak ilişkinin güçlü olmaması, araştırmacıyı bu durumla ilgili yeni bir varsayım yapmaktan alıkoymuştur. Zira mesafelilik güdüsünün, sadece 1980 sonrası sosyal değişmelerin sosyal çözülmeye yönelik belirtilerinden biri olarak değerlendirilebilmesi mümkün görünmemiştir.

Geleceğe yönelik güvensizliği belirleme amacıyla oluşturulan faktöre ilişkin incelemede de görülen olumlamaya yakın katılımın yaş gruplarına göre farklılık gösterdiği, yaş gruplarına göre bu faktöre ilişkin algıda da anlamlı farklılaşmalar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmanın yönünün ve şiddetinin belirlenmesi için yapılan Spearman Correlation Testi sonucunda yaş gruplarında ileri yaşlara doğru gidildikçe geleceğe ilişkin güvensizlik algısının da arttığı görülmüş, ancak bu ilişkinin de güçlü olmaması, araştırmacıyı bu durumla ilgili yeni bir varsayım yapmaktan alıkoymuştur. Beri yandan ilgili faktörde yer alan ifadelerden siyasi gelecekle ilgili güvensizlik yönünde olana ait onaylamaya yakın tutuma -1950'lerden 2000'e; siyasi istikrarsızlıkları her daim yaşamış bir ülke olan Türkiye için- bu dönemlerden birçoğuna yaşları gereği tanık olmuş ileri yaşlardaki öğretmenlerin katılması doğal görünmektedir.

Dolayısıyla öğretmenlerin 1980 sonrası sosyal değişmelere ilişkin sosyal çözülmeye yönelik algısını inceleyen varsayımlar neticesinde ortaya çıkan önemli bir sonuç; kuramsal çerçevede sosyal çözülmeye neden olan faktörler olarak nitelenen sosyal değişimleri öğretmenlerin de aynı yönde algıladıkları; ancak toplum içindeki rollerinin gereğine uygun olarak, sosyal yapıyı teşkil eden en önemli unsurlardan aile, örf, adet, gelenek, inanç, milli kültür ve bunlarla ilgili değerlere sahip çıkan ve sosyal çözülmeyi teşvik eden davranışları reddeden bir tutum içerisinde oldukları görülmüştür. Diğer önemli bir sonuç ise genel olarak yaşın, sosyal çözülmeye ilişkin algıda ve/veya çözülmeyi teşvik eden davranışlara yönelik tutumda belirleyici bir rolü olmadığıdır. Tüm yaş gruplarındaki öğretmenler, sosyal çözülmeye neden olan ilgili faktörleri algılamakta ve bir anlamda da bunların hepsinden yaş farklılığı gözetmeksizin etkilenmekte, çözülmeyi teşvik eden davranışları da bireysel olarak yine yaş ayrımı gözetmeden **reddetmektedir**.

Kısacası, bir sosyal güç unsuru olarak eğitimin, sosyal değerleri koruma, yaşatma ve doğrudan etkileme potansiyeli ile kültürel süreklilik ve bütünlük için zorunlu bir koşul olarak sayılabilmesinin, öğretmenlerin toplumun kültür ve değerlerine yetkin bir biçimde sahip çıkıp, belirli değer ve normları da muhafaza etmesiyle mümkün olabileceği varsayımına uygun olarak; öğretmenlerimizin manevi kültür unsurlarına sahip çıkan ve koruyan bir algı düzeyinde olduğu, beri yandan kuramsal çerçevede 1980 sonrası sosyal değişimler ve sosyal çözülmeye sürecini ortaya koymaya çalışan birey-grup ve kurumlar arası ilişkilerdeki bozulma ve aşınma ve anomi hallerinden - kısmen de olsa- etkilendikleri söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- Adams, Matthew.: **Self and Social Change**, London, Sage Publications Ltd., 2007.
- Adda, Jacques: **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İnceci, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Bakan, Joel: **Şirket**, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2007.
- Bali, Rıfat N.: **Tarz-ı Hayattan Life Style'a**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Baudrillard, Jean: **Tüketim Toplumu**, Çev. Hazal Deliceçaylı & Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Bauman, Zygmunt: **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Bauman, Zygmunt: **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Bauman, Zygmunt: **Parçalanmış Hayat**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Bauman, Zygmunt: **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Bauman, Zygmunt: **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Bayhan, Vehbi: **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınevi, 1997.
- Bell, Daniel: **The Cultural Contradictions Of Capitalism**, New York, Basic Book Inc Publishers, 1976.
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985–1989**, Ankara, DPT Yayını, 1984.
- Bilgiseven, Amiran K.: **Genel Sosyoloji**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.

- Bilgiseven, Amiran K.: **Türk Milletinin Manevi Değerleri**, İstanbul, Orkun Yayınevi, 1984.
- Boratav, Korkut: **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Ankara, İmge Yayınevi, 2005.
- Bostancı, M. Naci: **Toplum, Kültür ve Siyaset**, Ankara, Vadi Yayınları, 1995.
- Bottomore, T. B.: **Toplumbilim**, Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Doğan Yayınevi, 1977.
- Brzezinski, Zbigniew **Büyük Satranç Tahtası** Çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005.
- Cem, İsmail: **Geçiş Dönemi Türkiye'si 1981-1984**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1984.
- Cem, İsmail: **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1977.
- Cirhinlioğlu, Zafer: **Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu**, Ankara, İmge Kitabevi, 1999.
- Çölaşan, Emin: **12 Eylül - Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1984.
- Debord, Guy: **Gösteri Toplumu**, Çev. Ayşen Ekmekçi & Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.
- Doğan, İsmail: **Sosyoloji**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1996.
- Dönmezer, Sulhi: **Sosyoloji**, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 1990.
- Durkheim, Emile: **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, 2008.
- Ercan, Fuat: **Modernizm, Kapitalizm ve Az gelişmişlik**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006.
- Ergun, Doğan: **Türk Bireyi Kuramına Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.
- Erkal, Mustafa E.: **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

- Erkal, Mustafa E.: **Küreselleşme, Etniklik, Çokkültürlülük**, İstanbul, Derin Yayınları, 2005.
- Erkal, Mustafa E.: **Sosyoloji**, İstanbul, Der Yayınları, 2006.
- Erkal, Mustafa E.: **Yol Ayrımındaki Ülke**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007.
- Fındıkoğlu, Z. F.: **İçtimaiyat Dersleri**, C.I, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1971.
- Fichter, Joseph: **Sosyoloji Nedir?**, Çev. Nilgün Çelebi, Ankara, Atilla Kitabevi, 1996.
- Furedi, Frank: **Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri**, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Galbraith, J.K.: **Kuşku Çağı**, Çev. Reşit Aşçıoğlu, Nilgün Himmetoğlu, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2004.
- Giddens, Anthony: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Basım Yayın, 2000.
- Giddens, Anthony: **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi**, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2000.
- Giddens, Anthony: **Toplumun Kuruluşu**, Çev. Hüseyin Özel, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Gottdiener, Mark: **Postmodern Göstergeler**, Çev. Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- Gülberman, Adnan: **Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı**, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 1987.
- Gürbilek, Nurdan: **Vitrinde Yaşamak**, İstanbul, Metis Yayınları, 1997.
- Habermas, Jürgen: **On The Pragmatics of Social Interaction**, Massachusetts, The Massachusetts Institute of Technology Press, 2001.
- Haferkamp, Hans, Smelser Neil J.: **Social Change and Modernity**, Los Angeles, University of California Press, 1992.
- Harvey, David: **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 1996.

- Harvey, David: **Yeni Emperyalizm**, Çev. Hür Güldü, İstanbul, Everest Yayınları, 2008.
- Hirschman Albert O.: **Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlan Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu?**, Çev. Barış Cezar, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.
- Hobsbawm, E. J.: **Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem: **Yeni İnsan ve İnsanlar**, İstanbul, Evrim Kitabevi, 2004.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Keleş, Ruşen: **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008.
- Klein, Naomi: **No Logo**, Çev. Nalan Uysal, İstanbul, Bilgi Yayınları, 2002.
- Kongar, Emre: **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992.
- Kongar, Emre: **Kültür Üzerine**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975.
- Kongar, Emre: **Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2001
- Kongar, Emre: **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1981.
- Kösoğlu, Nevzat: **Küreselleşme ve Milli Hayat**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2002.
- Mardin, Şerif: **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Manisalı, Erol: **Türkiye ve Küreselleşme**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006
- McMichael, Philip: **Development and Social Change**, London, 2.bs., Pine Forge Press, 2000.
- Nirun, Nihat: **Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.

- Okday, Ahmet: **Metropol ve İmgelem**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.
- Ozankaya, Özer: **Toplumbilim**, İstanbul, Cem Yayınevi, 2007.
- Özbek, Meral: **Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- Özyurt, Cevat: **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, İstanbul, Açılım Kitap, 2005.
- Parsons, Talcott, Smelser Neil J.: **Economy and Society**, London, Routledge & Kegan Paul Ltd., 1956.
- Sayın, Önal: **Aile Sosyolojisi**, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1990.
- Sennett, Richard: **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak & Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002.
- Sennett, Richard: **The Culture of The New Capitalism**, New Haven & London, Yale University Press, 2006.
- Simmel, Georg: **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Smelser, Neil J.: **Social Paralysis and Social Change**, Los Angeles, University of California Press, 1991.
- Smith, Anthony D.: **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Çev. Ülgen Oskay, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 1988.
- Sorokin, Pitirim A.: **Bir Bunahım Çağında Toplum Felsefeleri**, Çev. Mete Tunçay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972.
- Tezcan, Mahmut: **Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1974.
- Tokgöz, Erdinç: **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001.
- Tolan, Barlas: **Toplum Bilimlerine Giriş**, Ankara, Kalite Matbaası, 1978.
- Turhan, Mümtaz: **Kültür Değişimleri**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

- Türkdoğan, Orhan: **Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
- Türkdoğan, Orhan: **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1997.
- Türkdoğan, Orhan: **Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008.
- Ülgener, Sabri F.: **Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler**, Ankara, Mayaş Yayıncılık, 1983.
- Wallerstein, Immanuel: **Modern Dünya Sistemi**, C. 1, Çev. Latif Boyacı, Bakış Yayınları, İstanbul 2004.
- 21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1997.

MAKALELER:

- Alba, Richard D.: "Ethnicity," **Encyclopedia of Sociology**, Vol.II, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 840-852.
- Atasoy, Fahri: "Soğuk Savaş Şartlarında Bir Darbe: 12 Eylül," **Türk Yurdu Dergisi**, C.XXVI, No:229, Eylül 2006, s. 33-34.
- Atiker, Erhan: "Ziya Gökalp'in Düşüncesinde Toplumsal Bütünleşme," **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi**, No:10, 2005, s. 25.
- Aydın, Mustafa: "Kültürel Süreklilik, Değişme ve Eğitim," **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 1991, s. 32.
- Aydın, Mustafa: "Toplum, Kültür ve Eğitim İlişkisi," **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara, Gazi Büro Kitabevi, 1991, s. 16-17.
- Baloğlu, Filiz: "Kentsel Yoksulluk: İstanbul'dan Küçük Bir Kesit," **İ. Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansları**, No:31, 2005, s. 235-236.

- Bauman, Zygmunt: "Can We Live Together? Equality and Difference," **New Political Economy**, C.VI, No:3, Haziran 2001, s. 427.
- Bauman, Zygmunt: "Küreselleşen İnsanın Yalnızlığı," Çev. Gül Batuş, **İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, No:14, 2002, s. 39-41.
- Bilgin, Vedat: "21. Yüzyılda Türk Modernleşmesinde Paradigma Değişimi," **G. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Özel Sayısı**, 2002, s. 77-78.
- Boratav, Korkut: "İktisat Tarihi (1981-2002)," **Türkiye Tarihi**, C.V, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, 2008, s. 193.
- Borgatta, Edgar F.: "Culture," **Encyclopedia of Sociology**, Vol.I, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 564.
- Brown, Curtis: "Functionalism," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol. III, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 232.
- Calhoun, Craig: "Social Change," **Encyclopedia of Sociology**, Vol.IV, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 2648.
- Cialdini, Robert B.: "Norms," **The Social Science Encyclopedia**, Ed. By., Adam Kuper, Jessica Kuper, 2.bs., Routledge, 1996, s. 984.
- Crosley, Nick: "Social Change," **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol.VII, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 568.
- Çavuşoğlu, Hüseyin: "Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi," **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.XIX, No:2, 2009, s. 269.
- Dikeçligil, Beylû: "Bir Analiz Modeli Denemesi: 'Sosyal Yapı' ve 'Toplumsal Yapı'," **Yeni Türkiye-Türk Dünyası Özel sayı**, C.II, No:15, Mayıs-Haziran 1997, s. 647-665.
- Doğan, İsmail: "Bilginin Toplumsallığı Sorunu," **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.XXVIII, No:1, 1995, s. 33.

- Durakbaşı, Ayşe,
Cindoğlu Dilek: “Tezgâh Üstü Karşılaşmalar: Toplumsal Cinsiyet ve Alışveriş Deneyimi,” **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, Ed. Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 92.
- Eisenstadt, S.N.: “Toplumsal Değişme ve Gelişme,” Çev. Birsen Örs, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:14, Ocak 1996, s. 17.
- Embrick, David G.: “Assimilation,” **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol. I, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 188.
- Gecas, Viktor: “Socialization,” **Encyclopedia of Sociology**, Vol.IV, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 2855.
- Gezgin, Suat: “Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri,” **İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, No:21, 2005, s. 10.
- Grusky, Oscar,
Erger Jeff: “Intergroup and Interorganizational Relations,” **Encyclopedia of Sociology**, Vol.II, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 1402-1403.
- Güçlü, Sami,
Bilen Mahmut: “1980 Dönemi Sonrası Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler,” **Yeni Türkiye Dergisi**, No:6, Eylül-Ekim 1995, s. 167.
- Habermas, Jürgen: “Equal Treatment of Cultures and the Limits of Postmodern Liberalism,” **The Journal of Political Philosophy**, C.XIII, No:1, 2005, s. 15.
- Heper, Metin: “Türkiye’de Unutulan Halk ve Birey,” **75. Yılda Tebaadan Vatandaşlığa Geçiş**, 1998.
- Hoy, Melanie B.: “Socialization,” **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol.VII, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 647-648.

- Lidz, Victor: “Social System,” **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol. VII, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 624.
- Marshall, Gordon,
Scott John: “Change, Social Change,” **Oxford Dictionary Of Sociology**, Oxford University Press, 2005, s. 62-63.
- Marini, M. Mooney: “Social Values and Norms,” **Encyclopedia of Sociology**, Vol.IV, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 2828.
- Maryanski, Alexandra,
Turner Jonathan H.: “Functionalism and Structuralism,” **Encyclopedia of Sociology**, Vol.II, Ed. By., Edgar F. Borgatta, Rhonda J.V. Montgomery, 2.bs., Macmillan Reference USA, 2000, s. 1030.
- McQuail, Denis: “Mass Media,” **The Social Science Encyclopedia**, Ed. By., Adam Kuper, Jessica Kuper, 2.bs., Routledge, 1996, s. 875.
- Navaro-Yaşın, Yael: “Kimlik Piyasası: Metalar, İslamcılık, Laiklik,” **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, Ed. Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 230-231.
- Öncü, Ayşe: “1990’larda Küresel Tüketim, Cinselliğin Sergilenmesi ve İstanbul’un Kültürel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi,” **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, Ed. Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 185-186.
- Özcan, Burcu: “Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Yaklaşımı,” **İ. Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansları**, No:35, 2007, s. 145.
- Özdemir, Hikmet: “Siyasal Tarih (1960-1980),” **Türkiye Tarihi**, C.IV, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, 2008, s. 230.

- Rytina, Steven: “Social Structure,” **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol.VII, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 623.
- Schwartz, S. H.: “Universals In The Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries,” **Advances In Experimental Social Psychology**, C.XXV, 1992, s.y.
- Sell, Jane: “Groups,” **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol.III, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 385.
- Turner, Jonathan H.: “Emile Durkheim’s Theory of Social Organization,” **Social Forces**, C 68, No:4, Haziran 1990, s. 1091.
- Türkdoğan, Orhan: “Halk Kültürü-Kitle Kültürü Farklılaşması,” **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1992, s. 107-108.
- Türkkahraman, Mimar: “Sosyal Yapı ve Kapkaç Terörü Üzerine Sosyolojik Bir Tahlil,” **İ. Ü. İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansları**, No:35, 2007, s. 12-13.
- White, Jenny B.: “İslamcılığın Açmazları,” **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, Ed. Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 206.
- Wilson, Frank Harold: “Integration,” **International Encyclopedia of Social Sciences**, Vol. IV, Ed. By., William A. Darity Jr., 2.bs., Macmillan Reference USA, 2008, s. 56.
- Yeniçeri, Özcan: “Sosyal Çözülme Üzerine Sosyokültürel Çözümlemeler,” **Türk Yurdu Dergisi**, C.XXVII, No:233, Ocak 2007, s.y.

İNTERNET KAYNAKLARI:

- Arslanoğlu, İbrahim: “Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme,” **Felsefe Dünyası Dergisi**, No:41, 2005, (Çevrimiçi) <http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/turkdegerleriuzerine.pdf>, 3 Mart 2010, s. 68.
- Kongar, Emre: “Andaç’ın Sorularına Yanıtlar,” **Cumhuriyet Dergi**, No:21, 1998, (Çevrimiçi) http://www.kongar.org/21yy_fa.php, 23 Ocak 2010, s.y.
- Kongar, Emre: “Siyasal Cepheler ve Türban Sorunu,” **Cumhuriyet Gazetesi**, 2004, (Çevrimiçi) http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/430_Cepheler_ve_Turban.php, 24 Ocak 2010, s.y.
- Mahiroğulları, Adnan: “Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi,” **Sosyal Siyaset Konferansları Kitap 50**, 10 Ocak 2007, (Çevrimiçi) <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/52.pdf>, 11 Kasım 2007, s. 1276.
- Nirun, Nihat: “Sosyal Sistemlerde Sapmalar”, (Çevrimiçi) <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/968/11925.pdf>, 10 Şubat 2010
- Uysal, Enver: “Çağımızda Değer Kaymalarının Doğurduğu Sonuçlar ve Etik Kimliğin Korunması,” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XVII, No:1, 2008, (Çevrimiçi) [http://kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2008-17\(1\)/M4.pdf](http://kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2008-17(1)/M4.pdf), 20 Ocak 2010, s. 73.
- World Values Survey, WVS 2005 Codebook, (Çevrimiçi) <http://www.worldvaluessurvey.org/>, 22 Ocak 2010.
- Zorlu, Abdulkadir: “Batılı Bir Yaşam Tarzı Olarak Tüketim: Türkiye’de Tüketim Ürünlerinin ve Kültürünün Tarihi Gelişimi”, (Çevrimiçi) http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/zorlu_makale.htm, 20 Ocak 2009, s.y.

1980 Sonrası Sosyal Değerler ve Sosyal Çözülme: Öğretmenler Üzerine
Uygulamalı Bir Araştırma

- Bu araştırmadan elde edilen veriler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Yapı Sosyal Değişme Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi için kullanılacaktır.

Anket formu üzerine kesinlikle isim yazmayınız. Cevaplar anonim olarak değerlendirilecektir.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

Lütfen aşağıdaki ifadeleri dikkatle okuduktan sonra bu ifadelerin kendi görüşlerinizi yansıtır yansıtmadığını uygun seçeneği işaretleyerek belirtiniz.

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1.	Kendimi toplumda yalnız hissediyorum	1	2	3	4	5
2.	Amaca giden her yol mubahtır	1	2	3	4	5
3.	Ekonomik özerklik her şeyden önemlidir	1	2	3	4	5
4.	Kendi mutluluğum daha önemlidir	1	2	3	4	5
5.	Sorunların üzerine düşünmemek ve daha eğlenceli şeylerle meşgul olmak insan için daha iyidir	1	2	3	4	5
6.	Tanımadığım bir insanla ilişki kurmak beni kaygılandırır	1	2	3	4	5
7.	İnternet sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir	1	2	3	4	5
8.	Televizyon sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir	1	2	3	4	5
9.	İnsanların gittikçe yozlaştığını düşünüyorum	1	2	3	4	5
10.	Hoşuma gitmeyen insanları önemsemem	1	2	3	4	5
11.	İnsanlarla olan ilişkilerimde mesafeli olmak gerektiğine inanırım	1	2	3	4	5
12.	Kendimle ilgili durumları kendime saklarım	1	2	3	4	5
13.	Bir gruba yakın olmak özgür olmayı engeller	1	2	3	4	5
14.	Genelde yakın ilişkilerim duygularımla bağlantılı değildir	1	2	3	4	5
15.	Yakınlarımla hakkımda ne düşündüğü benim için önemli değildir	1	2	3	4	5
16.	Kendimi tanımlarken yakın ilişkilerimin payı önemsizdir	1	2	3	4	5
17.	İnsanlar kendi yapacaklarından çok başkalarının vasıtası ile daha çabuk başarılı olabilir	1	2	3	4	5
18.	Türkiye'nin geleceği ile ilgili olarak politikacılara güvenmiyorum	1	2	3	4	5
19.	Seçimlerde herkesin oyu eşit olmamalıdır	1	2	3	4	5

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
20.	İnsanların doğası gereği savaş ve çatışmalar her zaman olacaktır	1	2	3	4	5
21.	Kadınlar ve erkekler eşit değildir	1	2	3	4	5
22.	Kötü alışkanlıkları olan bir kimsenin toplumda yeri yoktur	1	2	3	4	5
23.	İnsanları kesin olarak ikiye ayırabiliriz; güçlüler ve zayıflar	1	2	3	4	5
24.	Zayıf karakterli insanlardan kurtulabilseydik toplumsal sorunların pek çoğu çözümlenmiş olurdu	1	2	3	4	5
25.	Türkiye'de gelir adaletsizliği vardır	1	2	3	4	5
26.	Türkiye'nin geleceği konusunda umutsuzum	1	2	3	4	5
27.	Ailenin bağlı olduğu inanç ve değerler kişinin gelişimini etkilemez	1	2	3	4	5
28.	Evlilik artık güven veren bir kurum değildir	1	2	3	4	5
29.	Kendimi Türk milletine bağlı olarak görmüyorum	1	2	3	4	5
30.	Gelişen ve değişen dünyamızda milli bağların giderek zayıfladığını düşünüyorum	1	2	3	4	5
31.	Yakın gelecekte bir dünya savaşının daha olacağını düşünüyorum	1	2	3	4	5
32.	Dünya, üzerinde yaşayan insanların esas itibarı ile kötü ve tehlikeli olduğu, güçlüklerle dolu bir yerdir	1	2	3	4	5
33.	Bazı insanlar hakları olmadan devlet imkânlarından yararlanmaktadır	1	2	3	4	5
34.	Rüşvetin yaygın olduğunu düşünüyorum	1	2	3	4	5
35.	Medyaya güvenmiyorum	1	2	3	4	5
36.	Evlenmeden çocuk sahibi olmak normal karşılanmalıdır	1	2	3	4	5
37.	Evlilik istenildiği gibi gitmezse boşanma iyi bir çözümdür	1	2	3	4	5
38.	Borçlarımın sorumluluğunu her zaman yerine getiririm	1	2	3	4	5
39.	Yeterli derecede azim ve irade sahibi olduğunda hiçbir güçlük insanı yolundan alıkoyamaz	1	2	3	4	5
40.	Kendimi çok yakın hissettiğim insanların desteğine ihtiyaç duyarım	1	2	3	4	5
41.	Kendime birini çok yakın hissettiğimde o kişiyi hayatımın bir parçası olarak görürüm	1	2	3	4	5
42.	Yakın olduğum biri bir başarı elde ettiğinde gurur duyarım	1	2	3	4	5

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
43.	Kendimi düşündüğüm kadar ailemi ve yakın arkadaşlarımı da düşünürüm	1	2	3	4	5
44.	Eğer biri bana yakın olan birini incitirse, kendim de incinirim	1	2	3	4	5
45.	Yakın olduğum insanlar sık sık aklıma gelir	1	2	3	4	5
46.	İnsanlar yakın ve akrabaları ile olan ilişkilerine özen göstermelidir	1	2	3	4	5
47.	Oturduğum konutta komşularımı tanırım	1	2	3	4	5
48.	Sıkıntılı anlarımda komşularımdan yardım isteyebilirim	1	2	3	4	5
49.	Kötü bir olayda insanların bana yardımcı olacağını düşünüyorum	1	2	3	4	5
50.	Tanımadığım bir insana gerektiğinde yardımcı olurum	1	2	3	4	5
51.	Kendimi diğer insanlara karşı sorumlu hissediyorum	1	2	3	4	5
52.	Kendimden aşağı gelir düzeyindeki insanları önemsiyorum	1	2	3	4	5
53.	Bir birey olarak başkalarının hakkına her zaman saygı gösteririm	1	2	3	4	5
54.	Çalışmak toplumumuza karşı bir görevdir	1	2	3	4	5
55.	Örf ve adetlerimize önem veririm	1	2	3	4	5
56.	Ülkemin tarihi ile gurur duyarım	1	2	3	4	5
57.	Din ve inanç olgun bir hayat görüşü için önemlidir	1	2	3	4	5
58.	Gelenek ve göreneklere aykırı herhangi bir şey yapmak beni rahatsız eder	1	2	3	4	5
59.	Bayramlar bana heyecan verir	1	2	3	4	5
60.	Bayramlarda yakınlarım ve akrabalarım ile mutlaka görüşürüm	1	2	3	4	5
61.	Gerekli görürsem politik bir eyleme (imza, boykot, yasal gösteri, yürüyüş) katılabilirim	1	2	3	4	5
62.	Arkadaş grubumuzda sıkça siyasetten de konuşuruz	1	2	3	4	5
63.	Toplumumuzda birlik ve bütünlük hali vardır	1	2	3	4	5
64.	Türkiye'de herkesçe paylaşılan ortak bir kültürün varlığına inanıyorum	1	2	3	4	5
65.	Gerekirse ülkem için hayatımı tehlikeye atarım	1	2	3	4	5
66.	Din toplum için birleştirici bir rol oynar	1	2	3	4	5
67.	Aileye bağlılık benim için önemlidir	1	2	3	4	5
68.	Çocukların mutlu bir şekilde büyümeleri için anne ve babanın her ikisine de ihtiyaç vardır	1	2	3	4	5
69.	Aile içi sorunlar yine aile içinde çözümlenmelidir	1	2	3	4	5
70.	Ailenin adı ve onuru her zaman korunmalıdır	1	2	3	4	5

Kişisel Bilgiler:

1. Cinsiyetiniz? 1 () Kadın 2 () Erkek

2. Yaşınız? _____

3. Medeni durumunuz?

1() Bekâr 2() Evli 3() Boşanmış 4() Eşi vefat etmiş

4. Doğum yeriniz aşağıdaki seçeneklerden hangisine aittir?

1() Köy 2() Kasaba 3() Şehir 4() Büyükşehir (İstanbul, Ankara, gibi)

5. Hayatınızın kaç yılı şehirlerde geçti? _____ yıl

6. Ev sahipliği ile ilgili aşağıdaki kategorilerden hangisine giriyorsunuz?

1() Ev sahibiyim 3() Bir yakınımın evinde oturuyorum ve kira ödemiyorum
2() Kiracıyım 4() Lojman
5() Diğer(belirtiniz) _____

7. Öğretmenliğe kaç yılında başladınız? _____

8. Öğretmenliğe devam ediyor musunuz? 1() Evet 2() Hayır

9. Öğretmenlik yaptığınız eğitim kurumu türü nedir?

1() İlköğretim 2() Ortaöğretim 3() Diğer _____

10. Aylık ortalama kişisel geliriniz nedir? _____ TL

11. Aylık ortalama evinize giren toplam gelir nedir? _____ TL